

T.C
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ İLİMLER ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

**TASAVVUF TARİHİNDE VİRD-HİZB GELENEĞİ VE İSMAİL
HAKKI BURSEVÎ'NİN “ŞERH-İ SALAVÂT-I MEŞÎŞİYYE”
İSİMLİ ESERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Dilaver GÜRER

Hazırlayan
Zehra ÇELEBİ
044244061004

KONYA-2007

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖNSÖZ.....	v

GİRİŞ

İSLAM KÜLTÜRÜNDE DUA VE SALAVÂT GELENEĞİ

I. Kur'ân-ı Kerim'de Dua ve Salavât	2
II. Hadislerde Dua ve Salavât.....	6
III. Vird, Hizb.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

TASAVVUF GELENEĞİNDE VİRD-HİZB

I. VİRD-HİZB

A) Vird.....	13
B) Hizb.....	17

II. VİRD VE HİZB İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

A) Dua.....	20
B) Evrad.....	25
C) Zikir	28
D) Salavât	35

III. MEŞHUR EVRAD VE EZKAR KİTAPLARI.....39

A) Hizbü'l-Bahr.....	40
B) Virdü's-Settar.....	40
C) Evrad-ı Fethiye.....	41
D) Mecmûatü'l-Ahzab.....	41
E) Zînetü'l-Kulûb.....	41
F) Ezkâr-ı Nevevî.....	41
G) Delâilü'l-Hayrât.....	42
H) Cevşen	42

İ) Bihârü'l-Envâr.....	43
VI. BAZI TARİKATLARIN EVRAD VE HİZBLERİ.....	43
A) Evrad-ı Kadiriye.....	43
B) Evrad-ı Bahâiyye.....	44
C) Evrad-ı Rufaiyye.....	44
D) Evrad-ı Mevlânâ.....	44
E) Evrad-ı Usbûiyye.....	45
F) Evrad-ı Cerrahiye.....	46
G) Evrad-ı Kesnezâniyye.....	46
H) Hizbü'l-Bahr.....	48

İKİNCİ BÖLÜM
ŞERH-İ SALAVÂT-I MEŞÎŞİYYE

I. ABDÜSSELAM EL-MEŞÎŞİ'NİN HAYATI.....	50
II. İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ'NİN HAYATI.....	52
A)Doğum Yeri, Nesebi ve Çocukluğu.....	52
B) İlim Hayatı.....	53
C) İrşad Faaliyetleri.....	54
D) Vefatı	57
E) Eserleri.....	57
III. ŞERH-İ SALAVÂT-I MEŞÎŞİYYE.....	61
A) Eserin Adı ve Yazılış Gayesi.....	61
B) Nüshaları.....	61
C) Metod ve Muhtevası.....	62
D) Günümüz Harfleriyle Şerh-i Salavât-ı Meşîşiyye Metni.....	64
IV. ŞERHİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	108
SONUÇ.....	117
BİBLİYOGRAFYA.....	119
EK: Şerh-i Salavât-ı Meşîşiyye.....	126

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: bin, ibn
bkz.	: bakınız
bs.	: baskı
c.	: cild
çev.	: çeviren
DFİFM	: Dârü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
ed.	: editör
EÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
h.	: hicri
haz.	: hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İA	: İslam Ansiklopedisi
İİFD	: İslami İlimler Fakültesi Dergisi
Matb.	: Matbaası
MEB	: Milli Eğitim Basımevi
mad.	: madde
neşr.	: neşriyat

nr.	: numara
s.	: sayfa
sav	: sallallahu aleyhi ve sellem
sad.	: sadeleştiren
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SÜİF	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
sy.	: sayı
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
TEV	: Türk Edebiyatı Vakfı
TTKB	: Türk Tarih Kurumu Basımevi
terc.	: tercüme eden
thk.	: tahkik
tsz.	: tarihsiz
v.	: vefatı
yay.	: yayın

ÖNSÖZ

Dua, insanlara bakan yönüyle istemektir. Ağlayan bir çocuğun isteğine kavuşması gibi insanlarda ihtiyaçlarını, sıkıntılarını, dertlerini Yaraticıya sunarak arzu ve isteklerine kavuşmayı isterler. Süfilere bakan yönüyle ise dua, bir davet-icabet olayı olmasının ötesinde, Allah ile kul arasında yakınlık kurulmasına vesile olması yönüyle kulluk makamının en zirvede yaşandığı ve ibadetin hazzına varıldığı bir noktadır.

Dua, evrad ve ezkar genel olarak Müslümanların, özel olarak ise sûfilerin manevi açıdan beslenmeleri üzerinde asırlar boyu etkili olmuştur. Bundan dolayı İslam kültüründe her dönem önemini korumuştur.

Esas itibariyle dua bir ibadettir ve Kur'ân-ı Kerim'de de bir şekliyle emredilmiştir. Bütün ibadetler öz itibariyle kulun ubûdiyetinin ortaya çıktığı, İlâhî huzurda bir kul olarak aciziyetini ifade ettiği fillerdir. Dua, bir ibadet olarak bu kulluk makamının zirvede yaşandığı hal olması yönüyle önemlidir. Sûfilerde duaya bu açıdan yaklaşmış ve dua halinde bulunmayı, o halde iken duyulan hazzı; istek ve dileklerin sıralandığı şekliyle icra edilen duadan daha üstün görmüşlerdir. Bunu en açık şekliyle Ebû Hâzım el-Mekkî'nin (v.140) "Benim için duadan mahrum kalmak, duyulmaktan, kabul edilmekten ve mahrum kalmaktan çok daha büyük bir kayıptır."¹ ifadelerinde görmek mümkündür.

Duanın İslam kültüründe ve dinî yaşantıdaki öneminden hareketle sûfiler manevi yolculuklarında, nihaî hedefleri olan marifete ulaşmak için sistematik bütünlüğü, özel icra şekilleri ve şartları olan dua türleri oluşturmuşlardır. Bunlar daha sonra evrad ve ahzab diye isimlendirilen kitap türlerinin çıkmasına yol açmıştır. Her tarikatın ya da kurucusunun kendisine atfedilen evradları, gerek kendi mensupları gerekse dini yaşantıya sahip diğer insanlar tarafından ilgiyle okunmuştur.

Biz de çalışmamızda Müslümanların ve daha derin anlamda sûfilerin yaşantısında bu kadar öneme sahip olan dua ve salavât geleneğini, önce Kur'ân Kerîm'de ve hadislerde zikredilen yönleri ile sunduk. Sonra dua ve salavâtı, sûfilerin manevî

¹ Attar, Feridüddin, *Tezkiretü'l-Evliya*, terc.: Süleyman Uludağ, İlim ve Kültür Yay., Bursa, 1984, s. 105

hayatlarında özel yeri olan vird, hizb, evrad ve zikir kavramları ile beraber tasavvufî açıdan incelemeye çalıştık. Genel anlamda duanın fazileti, adabı ve dua konuları ile ilgili bilgi vermeye çalıştık. Bu konularla ilgili bilgi verirken, genel bilgilerle birlikte sûfîlerin yaklaşımlarını da sunmaya çalıştık.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Kur'ân-ı Kerim'de, hadis-i şeriflerde ve İslam kültüründe dua ve salavâtın yeri ile ilgili bilgi verip, vird ve hizbin ilk dönemlerde nasıl algılandığını göstermeğe çalıştık.

Birinci bölümde dua, hizb, vird, evrad, zikir, salavât kavramlarını tasavvufî açıdan inceledik. Daha sonra meşhur evrad-ahzab kitaplarından ve tarikatların evradlarından örnekler vermeye çalıştık.

Çalışmamızın ikinci bölümü ise Abdüsselâm b. Meşîş'e ait olan Salavât-ı Meşîşîye'nin İsmail Hakkı Bursevî tarafından Osmanlıca şerh edilen metnin transkriptinin sunumuyla ilgilidir. İlk önce kitabın yazarı olan Abdüsselâm b. Meşîş ve şarih İsmail Hakkı Bursevî hakkında bilgi verdik. Eserin adı, yazılış gayesi, nüshaları, metot ve muhtevası hakkında bilgiler verdikten sonra şerhin transkriptini verip sonra da eserin değerlendirmesini yaptık. Orijinal metni ise ekte sunduk.

Kadim gelenekte yazılan eserlerde görüldüğü üzere bu kitapta da ayet ve hadislerin geçtiği yer hakkında bilgi verilmemiştir. Ayet ve hadisler tarafımızdan tesbit edilmeye çalışılmış, tesbit edilemeyen hadisler ise dipnotta belirtilmiştir. Ayrıca matbaa hatalarından kaynaklanan yanlışlıklardan okunamayan kelimeler için noktalar konmuş ve emin olunamayan okumalar da parantez içerisinde gösterilmiştir.

Bu uzun soluklu çalışmada fikirleri ile yoluma ışık tutan değerli hocalarım Prof. Dr. Dilaver GÜRER'e ve Doç. Dr. Hülya KÜÇÜK'e teşekkürü bir borç bilirim.

Zehra ÇELEBİ

KONYA-2007

GİRİŞ
İSLAM KÜLTÜRÜNDE DUA VE SALAVÂT GELENEĞİ

I. Kur'ân-ı Kerim'de Dua ve Salavât

Dua

Dua lügatte; yardım, yardım isteme, ibadet anlamlarına gelir.² Kur'ân'da yaklaşık yirmi yerde geçmektedir³ ve ibadet, istiâne, istek, söz, nida ve tesmiye anlamlarında kullanılmıştır.⁴ İbn Manzur Allah'a dua etmenin üç şeklinin olduğunu söylemiştir. Bunlar; Allah'ın birliğini dile getirmek ve O'na övgülerde bulunmak, Allah'tan af, merhamet ve onun yakınlığını sağlayacak şeyler istemek, Allah'tan dünya nimetlerini istemektir.⁵

Kur'ân-ı Kerim'de Allah Teâlâ kullarının her ne sebep ve şekilde olursa olsun kendisine başvurmalarını ve her vesileyle kendisini anmalarını istemiştir. Bu başvurma, sadece isteklerin yerine gelmesi ya da bir yardım niyazı şeklinde değil, O'na ibadet ederek O'nu anmak, bağışlanma ve merhamet dileyerek tövbe etmek ya da verdiği nimetlere karşı bir şükür ifadesi olmalıdır.⁶ Dua, esasında Allah ile irtibat halinde olmaktır. Bu sayede Allah'ın rahmet ve şefkatinin kullar tarafından tanınması imkanı doğar. Ancak bu irtibatın sağlanması için ilk adımın kullar tarafından atılması gerekir. Nitekim Hz. Peygamber(s.a.v)'e Allah Teâlâ'dan sorulması ile ilgili olarak "Ben çok yakınım, bana dua ettiği vakit, dua edenin dileğine karşılık veririm."⁷ beyanıyla herhangi bir icâbet için öncelikle bir davetin gerektiği, başka bir ifadeyle bir dileğin yerine gelebilmesi için önce istemek gerektiği vurgulanmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'de dua ile ilgili olarak hassasiyetle ve ısrarla durulan noktalar vardır. Bunlardan en dikkat çekici olanı duanın sadece Allah'a yöneltilmesi, el açmaya layık olanın ancak O olduğunun idrak edilmesi ve dua ederken hedefin şaşırılmamasıdır. Allah'tan başkasına, putlara veya ilahlara dua ve ibadet edilmesi kesinlikle yasaklanmıştır.⁸ Nitekim Allah'ın dışında kendilerine dua edilenler de O'nun kulları ve yaratıklarıdır.⁹ Bu yüzden de Allah'tan başkasına dua etmek, açık bir

² İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükrim, *Lisanü'l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut, tsz., c. XIV, s. 257

³ Bkz., Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfrehes li-elfâz'l-Kur'ân'il-Kerim*, Dâru'l-Ma'rife Yay., Beyrut, 2005, s. 497-498

⁴ el-İsfehânî, Ragıb, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, Dâru Kahraman, İstanbul, 1986, s. 245

⁵ İbn Manzur, a.g.e., s. 257

⁶ Bakara, 2/152, 186; Hûd, 11/90; Nûr, 24/31; Zümer, 39/53

⁷ Bakara, 2/186

⁸ Şuara, 26/213; Kasas, 28/88

⁹ A'raf, 7/94, 195

sapıklıktır¹⁰ ve kâfirlerin yalvarmaları boşunadır.¹¹ Kur'ân bu şekilde dua edeni, ağzına su gelsin diye suya doğru ellerini açan ve fakat elleri boş kalan kimselere benzetmektedir.¹²

Yine Kur'ân-ı Kerim dua ile ilgili olarak, dua edenin duasına icabet edileceğini bize haber vermektedir.¹³ Söz konusu âyetin devamına bakıldığında dua etmenin de bir ibadet olduğu, dua etmeyi bırakmanın büyüklük taslamak anlamına geldiği, dolayısıyla dua etmenin her şeyin ötesinde bir kulluk göstergesi olduğunu görmekteyiz.

Dua ederken hem dünya hem ahiretle ilgili temennilerde bulunmak gerekir. Kur'ân-ı Kerim, sadece manevî olgular ve ahiret hayatı için dua etmekle yetinmeyip, dünya nimetleri için de dua edilmesi gerektiğini Müslümanlara öğretir. Çünkü bir Müslümanın hayatında maddi ve manevi olguların bir denge içerisinde tutulması hedeflenmiştir. Nitekim Kur'ân'da "Rabbimiz! Bize dünyada da ahirette de iyilik ve güzellik ver." şeklinde bir duaya yer verilmiş ve hem dünya hem de ahiret hayatı için iyilik ve güzellik istemeleri Müslümanlara öğretilmiştir.¹⁴ Bununla ilgili olarak bir başka âyette "...Bu dünyadaki nasibini de unutma! Allah'ın sana ihsanda bulunduğu gibi sen de (insanlara) iyilik et!"¹⁵ buyrulmuştur. Diğer bir âyette ise kullarının başa gelen sıkıntılı durumlarda hem sabır hem de direnme göstererek namaz ve dua ile Allah'tan yardım istemeleri tavsiye edilmiştir.¹⁶ Zira gerek ihtiyaç ve hatalar yüzünden Allah'a başvurmak, gerekse nimetleri sebebiyle O'nu hatırlamak ve anmak kişinin sükûnete ermesine sebep olduğu gibi, kalplerinde de huzurun oluşmasına vesile olmaktadır.¹⁷

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de duaların kabul edilmesi ile ilgili olarak da beyanda bulunmuştur. Bir anlamda Allah kullarına önce vermek için istemek gerektiğini açıklayıp daha sonra istemenin de nasıl olması gerektiği hakkında bilgi vererek kabul edilmeye değer duanın yolunu göstermektedir. Allah, kullarının dua ederken alçak gönüllülükle, yalvararak, yüreklerinin derinliklerinden seslenmelerini ister. Dua ederken

¹⁰ Hac, 22/12, 13

¹¹ Mü'min, 40/50

¹² Ra'd, 13/14

¹³ Mü'min, 40/60

¹⁴ Bakara, 2/201

¹⁵ Kasas, 28/77

¹⁶ Bakara, 2/45, 153

¹⁷ Ra'd, 13/28; A'lâ, 87/15

aşırıya gidilmesinden hoşlanmaz,¹⁸ korkarak ve umarak dua etmelerini, dua ederken kendi kendine yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle sabah-akşam kendisini annelerini ister.¹⁹

Kur'ân-ı Kerim'de pek çok dua görülür. Peygamberlerden bazılarının dualarına yer verilmeyle beraber onların dışında bazı özel şahısların ve değişik durumdaki kişilerin duaları da bulunmaktadır.²⁰

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de pek çok duası zikredilmiştir. Bu duaların büyük bir çoğunluğu “de ki” ifadesiyle başlamaktadır. Bu ifade tarzından Allah'ın bütün insanlığa rehber olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in muallimi ve üstadı olduğu anlaşılmakta ve bu duaların ona emredilmesinin aynı zamanda ümmete irşat niteliği taşımakta olduğu görülmektedir. Yani onun şahsında ümmete bu şekilde dua etmeleri gerektiği konusunda ders verilmektedir.²¹

Salavât

Salavât, lügatte dua ve istiğfar anlamına gelen salâtın²² çoğuludur. Dua ile birlikte tebrik ve tahmid anlamında salât, özel bir ibadet olup aslı duadır.²³ Meleklerin salâtı dua ve istiğfardır. İnsanlarınkı de bu anlamdadır. Namaza da salât denmesi aslının dua olmasındandır.²⁴

Allah, Kur'ân-ı Kerim'de “Şüphesiz ki Allah ve melekleri o peygambere çok salât ederler. Ey iman edenler; siz de O'na salât edin, tam bir teslimiyetle selâm verin.”²⁵ buyurarak Müslümanlara Hz. Peygamber (s.a.v.)'e salât getirmelerini emretmiştir. Âyette yer alan meleklerin salât getirmesinden kasıt meleklerin “dua ve istiğfar”da bulunmasıdır. Allah'ın salât getirmesi ise O'nun rahmetidir. İçinde dua ve istiğfar barındırdığı için “salât” diye adlandırılmıştır.²⁶

Söz konusu âyette, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e saygıda bulunma vardır. Ancak Hz. Peygamber'e yapılan salât, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in o salâta olan ihtiyacından değildir.

¹⁸ A'raf, 7/55

¹⁹ A'raf, 7/205

²⁰ Âyetler için bkz.: Tahrim 66/11; Kehf, 18/10; Nisa, 4/75; Furkan, 25/74

²¹ Eren, Şadi, *Kur'ân'da Dua*, Işık Yay., İzmir, 1994, s. 89-90

²² İbn Manzûr, a.g.e., c. XIV, s. 464

²³ el-İsfahânî, a.g.e., s. 421

²⁴ el-İsfahânî, a.g.e., s. 421

²⁵ Ahzab, 33/56

²⁶ İbn Manzûr, a.g.e., c. XIV, s. 464-465

Bu ancak ona duyulan saygıyı ortaya çıkarmak içindir. Aksi halde Hz. Peygamber(s.a.v)'e Allah salât ü selam edince, meleklerin de salâtına gerek kalmazdı. Nitekim Allah Teâlâ da hiç ihtiyacı olmadığı halde kullarına kendisini zikretmelerini farz kılmıştır. Bu ancak Allah'ın bundan dolayı kullarına mükâfat vermesi, bir şefkat ve merhamet vesilesi olması ve kulları tarafından Hz. Peygamber (s.a.v)'e duyulan saygıyı ortaya koyması içindir.²⁷ Allah Teâlâ rahmet ve nimet vermesiyle, melekler istiğfarları ve hizmetleriyle peygambere daima ikram etmektedirler. Bu sayede, “Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için, üzerinize melekleriyle beraber rahmetini gönderen Allah'tır.”²⁸ âyetinde de belirtildiği üzere müminlere ilahi feyz inmektedir.²⁹

Âyet-i kerimedeki, “Peygambere salât ve selam getirin” demek, selamlayarak teslim olun, “Sallallahu aleyhi ve selem”, Es-salâtu ve's-selamu aleyke”, “Allahümme salli ala Muhammedin” gibi dualarla onun üzerine Allah'ın salavâtını, rahmetini, bereketini niyaz edin ve selam vererek ona hürmet edin anlamına geldiği gibi, bir manaya göre de onu hiç incitmeyerek teslim olun, boyun eğin anlamına gelmektedir.³⁰ Başka bir yoruma göre bu âyette Allah Teâlâ, kullarına, peygamberlerinin yücelerin yücesindeki yerini haber vermekte ve onu kendisine yakın meleklerin yanında övdüğünü, meleklerin de onun için mağfiret dilediklerini bildirmektedir. Sonra da bu süfli âlemdeki insanlara, peygamberlerine salât ve selam getirmelerini emrediyor ki ulvî ve süfli âlemin varlıkları ona övgü ve senâ da ittifak edip birleştirilmiştir.³¹

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber (s.a.v)'in de Müslümanlara salât getirdiği belirtilmiştir. Âyette “Ya Muhammed, sen de onlara salât getir. Çünkü salâtın onlar için bir güvendir. Allah işitir ve bilir.”³² buyrulur Hz. Peygamber (s.a.v)'in salât ü selâmımıza karşılık bize salât getirdiği belirtilmiştir. Allah Teâlâ bu şekilde peygamberini, ümmetinin getirmiş olduğu salât ve selamın minneti altında

²⁷ Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihu'l-Gayb-Tefsiri-i Kebir-*, terc.: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru, Akçağ Yay., Ankara, 1995, c. XVIII, s. 290

²⁸ Ahzab, 33/43

²⁹ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992, c. VI, s. 333

³⁰ Yazır, a.g.e., c. VI, s. 333

³¹ Ibn Kesir, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, çev.: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul, 1986, c. VI, s. 6579

³² Tevbe, 9/103

bırakmamıştır. Zira buna bedel olarak Hz. Peygamber (s.a.v)'e de ümmetine salâta bulunmasını emrederek, Müslümanlara mukabelede bulunmasını sağlamıştır.³³

V. Hadislerde Dua ve Salavât

A) Dua

Dua konusu hadislerde de önemli bir yer tutmuş, ilk dönemlerden itibaren hadis kitaplarının belli başlı bölümlerinden biri olarak ele alınmıştır. Bu durum daha sonraki bazı âlimlerin, dua bahsini hadis ilminin bir bölümü şeklinde göstermelerine yol açmış ve belli başlıklar altında incelenmiştir.³⁴

Âyetlerde olduğu gibi hadislerde de duanın fazileti, âdâbı, şartları, kabul edilmesi mümkün olan olmayan dualar, dua etmek için en uygun zamanlar, peygamberimizin çeşitli yerlerde ve zamanlarda, çeşitli durumlarda yaptığı özel dualar hakkında bilgi verilmiştir. Mesela Peygamberimiz “Kime dua kapısı açılmışsa (çokça dua etmeye muvaffak kılınmışsa) ona rahmet kapıları açılmış demektir. Dua, inen ve henüz inmeyen her çeşit (musibet) için faydalıdır. Kazayı sadece dua geri çevirir. Öyle ise sizlere dua etmek gerekir.”³⁵ demek suretiyle dua etmenin gerekliliğine ve duanın kazayı önleyici yönüne dikkat çekmiştir. Başka bir hadisinde ise “Üç dua şüphesiz makbuldür. Mazlumun duası, misafirin duası, ana-babanın evladı hakkındaki duaları.”³⁶ buyurarak kabul edilmesi muhtemel duaları sıralamıştır.

Dua eden bir kişinin duasında dilediği herhangi bir isteğinin gerçekleşmediğini düşünüp ümitsizliğe kapılmaması gerekir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) bununla ilgili olarak, “Kul duasında üç şeyin birini almaktan şaşmaz. Ya dua sayesinde günahı bağışlanır veya peşin bir mükâfat alır veyahut ahirette karşılığını bulur.”³⁷ buyurarak yapılan duaların mutlaka bir karşılığının olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte dua ederken acele edilmemesi gerekir. Çünkü Peygamberimiz “Sizden her birinizin duası isti’cal edilmedikçe kabul olunur. İnsan acele eder de, dua ettim de kabul olunmadı,

³³ Râzî, a.g.e., c. XVIII, s. 291

³⁴ Taşköprüzâde, *Mevzûatü'l-ulûm*, Beyrut, 1985, c. III, s. 551

³⁵ Tirmizi, *Daavat*, 102

³⁶ İbn Mâce, *Dua*, 11; Ebû Davûd, *Vitr*, 29

³⁷ Deylemi, Şireveyh el-Hemedânî, *el-Firdevs bi Mesûri'l-Hitâb*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1406, c. I, s. 198

der.”³⁸ buyurarak duanın kabul edilmemesinin sebebi olarak acele edilmesini göstermiştir. Dolayısıyla kişi dua edip Allah’tan dilekte bulunduğu zaman kabulü gecikirse acele edip, işte dua ettim kabul olunmadı diye duadan kesilmesin, niyaz ve duasına devam etsin. Şarih Kirmani bu hadiste duanın iki şartı bildirildiğini söyler. Birincisi acele etmemek ve diğeri de dua ettim kabul olunmadı dememek.³⁹

Dua ile ilgili olarak peygamberimizin üzerinde durduğu bir diğer husus ise kişinin duasını kesin bir dille ve net ifadelerle yapması gerektiğidir. Bununla ilgili olarak Peygamber Efendimiz “Allah’ım dilersen beni mağfiret eyle; Allah’ım dilersen bana merhamet eyle, diye dua etmesin! Azim ve katiyetle, kesin olarak (Ya Rab! Beni affet, bana merhamet et, diye) dua etsin! Çünkü Allah’ı zorlayan hiçbir kuvvet yoktur.”⁴⁰ buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v), bir kimse Müslüman kardeşi için onun gıyabında dua ettiği zaman, melekler ‘*Amin, benzeri sana da verilsin*’ derler.”⁴¹ demek suretiyle Müslümanların birbirlerine gıyaplarında dua etmelerini teşvik ederken, günah için veya akraba ile münasebeti kesmek için dua edilmedikten sonra herhangi bir şey için Allah’a dua edenin dileğinin verileceğini veya onun (dilediği) kadar bir kötülüğün ondan önleneyeceğini bildirmiştir.⁴² Dua edenin duasının kabul edilmesiyle ilgili olarak Hz. Peygamber “Sıkıntılar ve tasalar anında duasının Allah tarafından kabul edilmesi her kimi sevindirirse duayı bollukta çoğaltsın.”⁴³ diyerek sıkıntılı zamanlardaki duanın kabul edilmesini sağlamak için bolluk anında da dua edilmesi gerektiğini söylemiştir.

Hadislerde duanın kabul edilmesinde bazı mekânların ve günlerin önemi de zikredilmiştir. Mesela Hz. Peygamber (s.a.v), arife günü Arafat’ta dua etmenin önemine vurgu yapmıştır.⁴⁴

B) Salavât

Salavât ile ilgili hadislere bakıldığında Hz. Peygamber (s.a.v)’in Müslümanlara kendisine salavât getirmelerini tavsiye ettiği görülmektedir. Ancak bunun sebebi Hz. Peygamber’in kendisine yarayacak bir fayda sağlaması değil Müslümanların bu

³⁸ Tirmizi, *Daavat*, 11; Ebû Davûd, *Vitr*, 23; İbn Mâce, *Dua*, 7

³⁹ Zebîdî, Zeynüddin, Ahmed b. Ahmed b. Abdillâtif, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı, Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, terc. ve şerh.: Kamil Miras, TTKB, Ankara, 1973, c. XII, s. 342

⁴⁰ Tirmizi, *Daavat*, 11; Ebû Davûd, *Vitr*, 23; İbn Mâce, *Dua*, 8

⁴¹ Ebû Davûd, *Vitr*, 29

⁴² Tirmizi, *Daavat*, 8

⁴³ Tirmizi, *Daavat*, 8

⁴⁴ İbn Mâce, *Menâsik*, 56

vesileyle kazanacakları faydadır. Nitekim Resûl-i Ekrem (s.a.v) bir gün güler yüzlü ve sevinçli olduğu halde meclise gelerek şöyle demiştir: “Cebrail (a.s) bana gelerek: “Ya Muhammed! Ümmetinden sana bir salavât getirene on salavât, bir selam getirene de on selam getirmeme razı olmaz mısın?” dedi. İşte neşeli oluşum bu sebeptendir.”⁴⁵ buyurarak ümmetinin sahip olacağı fayda ve kazançtan mutluluk duymuştur.

Hiz. Peygamber (s.a.v) Müslümanlara özellikle cuma günleri üzerine çokça salavât getirmelerini tavsiye etmiş⁴⁶ ve onlara nasıl salavât getireceklerini öğreterek⁴⁷ bu konuda Müslümanları teşvik etmiştir. Salâvat getirmenin Müslümanlara sağlayacağı yararlarla ilgili olarak ise “Bana bir salavât getirene Allah on salavât sevabı verir.”⁴⁸ “Benim üzerime bir salavât getiren için melekler on kere istiğfar ederler. İsteyen salavâtı azaltsın, isteyen çoğaltsın.”⁴⁹ buyurmuştur. Bununla birlikte ismi anıldığı halde salavât getirmeyen kişiyi de cimrilikle vasıflandırmıştır.⁵⁰

Hiz. Peygamber (s.a.v.)’in ismi anıldığında salavât getirmek gerektiği gibi aynı zamanda bir yazı da veya kitap da ismi yazıldığı takdirde de salavât yazılması gerekmektedir. Nitekim Hiz. Peygamber (s.a.v) “Kim herhangi bir kitapta benim üzerime salavât getirirse, yani kitaba salavât-ı şerifeyi yazarsa ismim orada kaldığı müddetçe melekler o adam için istiğfar ederler.”⁵¹ buyurmuştur.

III. Vird-Hizb

A) Vird

Vird (ç. evrad), lügatte sudan gelmek, süzülerek akan su, suya gelen topluluk, suya doğru gitmek anlamlarına gelir.⁵² İstilah olarak ise, kişinin Kur’ân’dan okuduğu bölüm ya da bir kişinin gecenin namaz kıldığı bir bölümüdür.⁵³ Kur’ân-ı Kerim

⁴⁵ Nesâî, *Sehv*, 47

⁴⁶ Ebû Davûd, *Vitr*, 26

⁴⁷ Müslim, *Salât*, 65

⁴⁸ Ebû Davûd, *Vitr*, 26

⁴⁹ İbn Hanbel, *Müsned*, c. 2, s. 172

⁵⁰ Tirmizi, *Daavat*, 100

⁵¹ Taberânî, Ebu’l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *Mu’cemu’l-Evsât*, thk., Mahmut et-Tahhan, Mektebü’l-Meârif, Riyad, 1405, c. II, s. 496

⁵² Âsım, *Kâmus Tercümesi*, Hasan Hilmi Efendi Matb., Bahreyn, 1305, II/52; İbn Manzur, a.g.e., c. III, c. 456, el-İsfehânî, a.g.e., s. 815

⁵³ İbn Manzur, a.g.e., c. III, c. 458

yaprakları eşit cüzlere ayrılıp her cüz bir gün tilavet edilir. O cüzlerin de her biri vird diye adlandırılır.⁵⁴

Vird kelimesi aynı zamanda Türkçede “dilimin virdi”, “dilime vird edindim” gibi örf mecazları, Osmanlıcada “vird-i zeban etmek” gibi sözler; vird kelimesinin daima okunan, okunması, söylenmesi gerekli bir vazife sayılan sözler anlamından meydana gelmektedir.⁵⁵

Kur’ân-ı Kerim’de vird kelimesi birkaç yerde geçmekle beraber bahsettiğimiz anlamlarda kullanılmamıştır.⁵⁶ Bununla beraber ayetlerde günün değişik zamanlarında Allah’ı zikir ve tesbih etmenin emredilmesi virdin tasavvuftaki kullanım biçimine temel teşkil etmektedir.⁵⁷ Ayrıca Hz. Peygamber(s.a.v)’de farklı zaman ve mekanlarda zikir ve dualarla meşgul olmuş ve Müslümanlara da tavsiye etmiştir. Bu durum İslamın ilk asırlarında özellikle hadisçiler arasında “*Amelü’l-yevm ve’l-leyle*” adı verilen bir kitap türünün meydana gelmesine sebep olmuştur.⁵⁸

Amelü’l-yevm ve’l-leyle adına ilk defa III.(IX) yüzyılın sonlarında rastlanmaktadır. Hasan b. Ali b. Şebîb el-Mamerî’nin (v. 295) “*Amelü’l-yevm ve’l-leyle*” adlı eserinin bu konuda ilk yazılanlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak günümüze ulaşamamıştır. Daha sonra Nesâî (v. 303) ve İbn Sünnî (v. 364) aynı adla telif ettikleri eser günümüze kadar gelmiştir. Ebu Ömer Ahmed b. Muhammed et-Talemenkî (v. 429), Ebu Nuaym el-İsfahanî (v. 430), Münzirî (v. 656), Şii âlim Cemâleddin Ahmed b. Musa b. Ca’fer (v. 673) ve Suyûtî’de (v. 911) bu isimle eserler telif etmişlerdir. Adı farklı olmakla beraber Nevevî’nin (v. 676) *Ezkâr* adlı eserini de bu kapsamda ele almak gerekir.⁵⁹ Yine başta Buhari ve Müslim olmak üzere belli başlı hadis kitapları da dua ve zikir konusuna birer bölüm ayırmışlardır. Sahabenin okuduğu rivâyet edilen dua ve tesbihler ezkar ve evrad kitaplarının vazgeçilmez bölümlerini meydana getirmiştir.⁶⁰

⁵⁴ Âsım, a.g.e., c. II, s. 52

⁵⁵ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlevî Âdâb ve Erkâmı*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1963, s. 110

⁵⁶ Ayetler için bkz.: Hûd, 11/98; Meryem, 19/86; Enbiyâ, 21/99; Kasas, 28/23

⁵⁷ Âyetler için bkz. Dehr, 76/ 25, 26; Kâf, 50/39,40; Tûr, 52/48,49; Taha, 20/ 130; Hûd, 11/ 114...

⁵⁸ Kara, Mustafa, “Evrâd”, md., *DİA.*, İstanbul, 1995, c. XI, s. 533

⁵⁹ Çakan, Lütfî, “Amelü’l-yevm ve’l-leyle”, md., *DİA.*, İstanbul, 1991, c. III, s. 27

⁶⁰ Kara, Mustafa, *Dervişin Hayatı Sûfînin Kelâmı, Hal Tercümeleri, Tarikatlar, İstılahlar*, Dergâh Yay., İstanbul, 2005, s. 79

Hadis kitaplarında Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin, günde yetmiş veya yüz defa tövbe ve istiğfar ile meşgul olduğunu gösteren⁶¹ rivâyetler bulunduğu gibi, önce fakir sahabelere daha sonra diğer sahabelere ve bütün ümmete öğretip benimsettiği 33 kere sübhânAllah, 33 kere elhamdülillah, 33 kere de Allahu Ekber'den oluşan tesbihât vardır.⁶² Yine Hz. Peygamber'in özel olarak bazı sahabelere bir takım evrad verdiği de görülmektedir. Nitekim Ebu Talib'in kızı Ümmühânî'nin Hz. Peygamber'den yaşlı ve zayıf olduğu için oturduğu yerden yapabileceği bir amel istemesine mukabil Hz. Peygamber'in 100 kere "Subhânallâh", 100 kere "Elhamdülillâh", 100 defa "Lâ ilâhe illallâh" demesini tavsiye etmesi⁶³ buna örnek teşkil etmektedir.

B) Hizb

Hizb ise lügatte kısım, parça, bölüm, silah gibi anlamlara gelir.⁶⁴ Çoğulu ahzaptır. Arapçada hizb kelimesi ile kişinin kendi görüşünde olan arkadaşlarının meydana getirdiği topluluk kastedilir. Bunlar kendilerine zor gelen bir işten dolayı bir araya gelmiş bir topluluktur.⁶⁵

Kur'ân-ı Kerim'de değişik yerlerde hizb kelimesi geçmekte⁶⁶ ve taraf, müttefik, takım, grup ve fırka anlamlarına gelmektedir.⁶⁷ Müfessirler, "Allah'a taraf olanlar" şeklinde kullanılan âyetlerdeki bu ifadeyi Allah'ın ordusu, Allah'ın velileri ya da Allah'ın dinini din olarak benimseyen, O'na itaat eden ve Allah'ın da kendilerine yardım etmiş olduğu kimseler diye tefsir etmişlerdir.⁶⁸ Terim olarak ise Kur'ân cüzlerinin dörtte birini kişinin kendisine okumak için vazife edindiği bölüm, maddi ve manevi birtakım maksatların gerçekleşmesi için ayet, salavât, zikir ve dualardan oluşan duaların genel adıdır.⁶⁹

⁶¹ Buhari, *Daavât*, 3; Tirmizi, *Tefsiru's-Sure*, 47; Ebû Davûd, *Vitr*, 26

⁶² Ebû Davûd, *Vitr*, 24;

⁶³ Ibn Hanbel, *Müsned*, c. VI, s. 344

⁶⁴ Âsım, a.g.e., c. II, s. 198

⁶⁵ Râzî, a.g.e., c. IX, s. 128

⁶⁶ Abdülbâki, a.g.e., s. 442

⁶⁷ Âyetler için bkz., Maide, 5/56; Mümin, 60/53; Mücadele, 58/19,22; Kehf, 18/12; Meryem, 19/37

⁶⁸ Râzî, a.g.e., c. IX, s. 128

⁶⁹ Âsım, a.g.e., c. II, s. 198

Hizb ifade ettiği “kısım, cüz” manası sebebiyle kısa zamanda vird ile benzer anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Dualara ahzab denilmesinin sebebi olarak Allah’a yapılan münacatın burada grup halinde sıralanmış olduğunu söyleyenler de vardır.⁷⁰

İlk dönem tasavvufta “Hizb” adı altında dua türleri bulunmamaktadır. Hizb kelimesi ile isimlendirilen dualar tasavvufun kurumsallaşmış hali olan tarikatlarla birlikte görölmeye başlar.

⁷⁰ Macdonald, D. B., “Hizb” md., *İA*, MEB, İstanbul, 1977, c. V, s. 548

BİRİNCİ BÖLÜM
TASAVVUF GELENEĞİNDE DUA, HİZB, VİRD, EVRAD, ZİKİR
VE SALAVÂT

I. VİRD-HİZB

A. Vird

Vird; lügatte gelmek, su, suya doğru gitmek, suyun süzülerek akması, suya gelen topluluk, sudan gelmek, Kur'ân'dan bir bölüm okumak ve gecenin namaz kılmak için ayrılan kısmı anlamlarına gelir.⁷¹ İstilah da ise kitab ve sünnetten iktibas edilerek her gün okunan belli dualara vird denir.⁷²

İlk sûfilerin virden kasıtlarının ne olduğuna baktığımızda onların vird kelimesiyle her gün okudukları belli âyetleri kastettiklerini görürüz.⁷³ Ayrıca virdi Cüneyd-i Bağdadî'de (v. 297) ve diğer sûfilerde gördüğümüz üzere nafîle namaz kılma, belli dualar okuma, tefekkür ve ağlama anlamında da kullananlar olmuştur.⁷⁴

Virdlerin kaynağı olarak Kur'ân ve hadisler gösterilmiştir. Virdlerin diğer zikirler gibi Kur'ân ve sünnetten alınmış olduğu bu vasfı taşımayanların ise kabul edilmediği söylenmiştir. Hz.Peygamber 'in işaretiyle keşf ve ilham ehlinin tertib ettiği, naslardan derlenen, terki ve lafızları kitab ve sünnetten alınan Şeyh Şazeli'nin (v. 656) *Hizb'ül-Bahr'ı*, İbn Arabî (v. 638), Seyyid Yahya (v. 868) ve benzerlerinin tertib ettiği evrad muhdesât gibi değildir. Ancak belki bunların toplanması muhdestir ki onun zararı yoktur denilmiştir.⁷⁵ Bununla birlikte evrad ve ahzabların ehlullâhın amellerinin meyvesi ve kerâmetlerinin eserleri ve vâris oldukları peygamber ilimlerinin neticeleri olduğu da söylenmiştir.⁷⁶

Sûfiler tasavvufî eğitim süreci içerisinde virde büyük önem vermişlerdir. Tasavvufun vazgeçilmez esaslarını sıralayan Nasrâbâzî (v. 367) bunların içinde “virde ve zikre devam etme” maddesini de eklemiştir.⁷⁷ Yine virdin tasavvuf içerisindeki önemine binâen Aziz Neseî'nin (v. 700) tasavvuf ehlinin edeblerini sayarken bunların içinde sûfilerin gece ve gündüz vakitlerini bölmesi yani her vakte vird tayin etmesi; ibadet, yemek ve uyku virdlerinin yaşadığı sürece terk etmemesi gerektiğini

⁷¹ İbn Manzûr, a.g.e., c. XV, s. 457,458; el-İsfehânî, a.g.e., s. 815; Âsım, a.g.e., c. II, s. 52

⁷² Vicdâni, Sadık, *Tumâr-ı Turûk-ı Âliyye*, Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliye Matbaa-i Âmire, 1338-1340, s. 68

⁷³ Kara, a.g.e., s. 79

⁷⁴ Kuşeyri, a.g.e., s. 239, 245

⁷⁵ Namlı, Ali, *İsmail Hakkı Bursevî, Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, İnsan Yay., İstanbul, 2001, s. 310

⁷⁶ Şerifzâde Mehmed Fazıl, *Şerhu'l-Evradu'l-Müsemma bi Hakayıku'l-Ezkâr Mevlânâ*, Bosnalı Hacı Muharrem Matb., İstanbul, 1283 s. 3

⁷⁷ Kuşeyri, a.g.e., s.143

sıralamasını da zikretmek gerekir.⁷⁸ Bundan dolayı sûfiler virdlerine riayet etme hususunda çok titiz davranmışlardır. Yolculuk, hastalık gibi sıkıntılı zamanlarda virdlerini terk etmedikleri gibi ölüm halinde dahi virdini terk etmeyen sûfiler vardır.⁷⁹ Sûfiler ilahi feyzin gelmesini dualara bağlamış olduklarından virdin terk edilmesi durumunda vâridatın da kesileceğini düşünmüşlerdir. Bu sebeple de “virdi olmayanın vâridatı olmaz” demişlerdir.⁸⁰ Onun için Ataullah el-İskenderî (v. 709) virdi “Allah’ın kuldandan istediği şey vâridi ise “kulun Allah’tan beklediği şey” olarak tarif etmiştir.⁸¹ Varidatın azalmasıyla ilgili olarak Ebû Ali ed-Dekkâk (v. 405) ise “Vâridât evrada göre olur. Zâhirde virdi olmayanın sırrında ve bâtınında vâridi bulunmaz.”⁸² demek suretiyle evradı azalan sûfinin vâridâtının da azalacağını beyan etmiştir. Yağmur duası nasilki rahmetin gelmesine vesiledir, aynı şekilde vird ve zikir de vâridât yağmurların en önemli sebebi sayılmıştır. Virde riâyet varidinin doğmasına yol açtığı gibi, varidi olmayanın virdinin de olamayacağı ifade edilmiştir. Yani Allah’ın feyzi ve lutfu olmadan kul virdini gerçekleştirilemez denilmiştir.⁸³ Nitekim Ebu Hasan Seyrevânî; “Sûfî, evradla değil, vâridâtla bulunan zattır.” demiştir. Başka bir ifadeyle zâhid virdi ile ârif vâridi ile meşguldür.⁸⁴

Gazzâlî (v. 505) virdlerin tasavvûfî hayata dâhil edilmesinin esas sebebinin boş vakit geçirmemek olduğunu söylemiştir. Çünkü âhîret saadetine kavuşanların Allah’a ünsiyetle ve onun sevgisiyle dolu kimseler olduğunu; ünsiyetin zikirsiz olmayacağını muhabbetin de marifetsiz bulunmayacağını, marifetin ise mahlûkatın yaratılışındaki incelikleri ve intizamı düşünmeden ele geçemeyeceğini dolayısıyla zikre ve fikre devam etmenin saadete kavuşmanın esası olduğunu söylemiştir.⁸⁵

Virdler elde edilmesi beklenen varidat açısından uygulamada bazı şartlara riayet etmeyi gerektirir. Öncelikle virdlerle meşgul olurken vakte riayet etmek önemlidir. Gazzâlî virdler için belli vakitler tayin edilmesinin sebebini açıklarken insanın nefsinin

⁷⁸ Neseî, Azîzüddin, *Tasavvufta İnsan Meselesi- İnsan-ı Kâmil-*, terc., Mehmet Kanar, Dergah Yay., İstanbul, 1990, s. 62

⁷⁹ Kuşeyri, a.g.e., s. 396

⁸⁰ Kara, a.g.m., s. 533

⁸¹ El-İskenderî, İbn Ataullah, *Tasavvufî Hikmetler, Hikem-i Ataiyye*, Haz.: Mustafa Kara, Dergah Yay., İstanbul, 2003, s. 34

⁸² Kuşeyri, a.g.e., s. 156

⁸³ İskenderî, a.g.e., s. 30

⁸⁴ Kuşeyri, a.g.e., s. 371

⁸⁵ Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *Kimyâ-i Saâdet*, terc., A. Faruk Meyan, Bedir Yay., İstanbul, 1974, c. I, s. 197

yaratılış itibariyle çabuk bıktığını ve yorulduğunu dolayısıyla tayin edilmiş bir nokta üzerinde devam ederse usanıp tembelleşeceğini söylemiştir. Kişinin amelinden zevk alması, bu zevk ile hevesin artması ve bu sayede daha fazla devam edebilmesi için vakitlere göre amelini kısımlara ayırarak nefsinin dinlendirmek ve neşesini artırmak zarûretinin hâsıl olduğunu dolayısıyla virdin de belli zamanlara bölünmesi gerektiğini, ibadette huzurun devamlı surette değil bazı vakitlerde yapılmasıyla mümkün olduğunu söylemiştir.⁸⁶

Virdi yapmanın en faziletli vakti, gündüzün ilk vakitlerinden gün ortasına (dahve-i kübra) kadar olan vakittir. Çünkü bu vakitte tecelliler ve keşf halleri daha çok olmaktadır. Ancak vaktin geçmesiyle evrad terk edilemez. Gündüz yapılamayan gece, gece yapılamayan da gündüz kaza edilir. Bu kaza şeriatta da tarikatta da vacip değildir. Ancak feyzi talep manası taşıdığından vacib gibidir.⁸⁷

Vird yaparken dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da sayılara riayettir. Virdde sayılara riayet etmek de önemlidir. Çünkü vird, vakti bereketli kılmak ve zamanı zayi etmemek için yapılan bir meşgaledir. Virdin aslı istiğfar, sonra salavât, daha sonra da zikrullâhtır. Amelin neticesi sayının sırrına bağlı olduğundan evrad ve ezkârın belirlenen sayısına riayet etmek lazımdır.⁸⁸ Ayrıca virdde okunan duaların ve zikredilen ilâhi isimlerin tertibinde hangi sayıda olacağı mürebbi ve mürşide bırakılmıştır. Herkes her türlü ismi dilediği kadar zikretmekle olmaz. Yoksa bazı tesirlerin ortaya çıkmasıyla bilincin bozulmasına sebep olur.⁸⁹

Vird yaparken dikkat edilmesi gereken en önemli husus bâtinî teveccüh ve kalbî huzurdur. Amelin kabulü için hem zâhir hem de bâtin edebine riâyet edilmelidir. Gaflet, esneme, zâhirî ve bâtinî huşûun bozulması gibi durumlarda zikirten sakınmak Hakk'ın ismini tenzihtendir. Dili vird ile meşgul, kulağı insanların konuşmalarında olan, zaman zaman zikri kesip meclisinde bulunanlara laf yetiştiren ve sonra tekrar zikri ile meşgul olan kimse sûfîlerin yolundan çok uzaktır. Kalb huzuru ve zihin berraklığı olmadıkça sadece evradın vaktine riâyet etmek fayda vermez. Gönül dağınmık ve batın karışıkken meşgul olmak, sadece kapıda bağırarak gibidir. Gaflet, aynanın paslanması ve sûretlerin görünmemesine benzer. Önce mahallini hazırlamak sonra da tecelliyi beklemek

⁸⁶ Gazzâlî, a.g.e., c. I, s. 965-966

⁸⁷ Namlı, a.g.e., s. 310

⁸⁸ Namlı, a.g.e., s. 309

⁸⁹ Namlı, a.g.e., s. 309

gerekir.⁹⁰ İşte Mevlâna'da Allah'ın kudret tecellisini kendisinde gören, Allah'ın varlığıyla var olan kişinin iç âlemindeki saltanatını, kudretini seyretmeyi, bu murakabe ve şuhûdu vird saymakta⁹¹ ve bu şekilde olan virdin önemine şu sözleriyle işaret etmektedir: *“Erenlerin virdlerine gelince anlayabileceğin kadar söyleyeyim. Sabahleyin kutlu canlar, tertemiz melekler, Allah'tan başka kimsenin bilemediği kimseler onları dolaşmaya, onlara selâm vermeye gelirler. “İnsanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiklerini görürsün,”⁹² “Melekler de her bir kapıdan onların yanına sokulacaklar...”⁹³ Sen onların yanına oturmuşsun, fakat göremezsin onları, duyamazsın o sözleri, o selâmları, o gülüşleri. Buna neden şaşırıyorsun ki? Hasta ölüme yakın hayaller, yanı başında oturandan haberi bile yoktur, ne dediğini duymaz bile. O gerçekler bu hayallerden bin kere lââtîftir. Bu hayalleri bile insan, öylesine hastalanmadıkça göremiyor; o gerçekleri de ölmedikçe, ölümden önce göremez. Erenlerin hallerindeki inceliği bilen, onların kıymetini anlayan ziyaretçi, onların huzuruna bu kadar sayısız meleğin ve seçkin şahsiyetlerin geldiğini bilir ve şeyhe zahmet vermemek için bekler ve vakti kollarlar. Hani padişahın kapısında, sarayında kullar vardır. Kimi uzaktan hizmet edeler, padişah bakmaz onlara; görmezlikten gelir onları. Fakat kullar padişahı da görürler, ne yaptığını da görürler. Adam padişah oldu mu virdi şudur artık: kullar her taraftan onun hizmetine gelsinler; çünkü kulluk kalmamıştır artık. “Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanınız.” hükmü yerine gelmiş olur.”⁹⁴*

Tasavvufta önemli bir yeri olan ve uygulamasında titizlik gösterilen virdin terk edilmesi ehl-i tasavvuf tarafından hoş karşılanmamıştır. Bununla ilgili olarak “Vird sahibi de, virdi terk eden de mel'ündür.” denilmiştir. Bu sözden kasıt vird sahibinin virdinden gafil olması sebebiyle Hakk'ın feyzinden mahrum olacağıdır. Çünkü o Rabbiyle alay eder gibi olduğundan kabul kapısından uzaklaştırılmıştır. Zira yağmur duası yağmuru celb ettiği gibi huzur ile yapılan vird ve zikir de zikredilenden vârid ve feyz celb eder.⁹⁵

⁹⁰ Namlı, a.g.e., s. 310

⁹¹ Gölpınarlı, a.g.e., s. 111

⁹² Nasr, 110/2

⁹³ Ra'd, 13/23

⁹⁴ Rûmî, Mevlânâ Celâleddin, *Fîhi Mâ Fîh*, terc.; Ahmed Avni Konuk, haz., Selçuk Eraydın, İz Yay., İstanbul, 2004, s. 112

⁹⁵ Namlı, a.g.e., s. 310

Bazı vakitlerde oluşan bıkkınlık viridin terk edilmesine sebep olabilir. Ancak Mevlânâ “Sülûkta, manevî yolculukta viridini terk edersen zahmete ve sıkıntıya düşer, sebebi bilinmeyen bir iç sıkıntısına uğrarsın.”⁹⁶ demek suretiyle viridi terk etmenin sadece vâridatın kesilmesine değil bununla birlikte manevi sıkıntılara da sebep olacağına işaret etmektedir. Viridi terk etmekten kaynaklanan bu iç sıkıntısı bir çeşit ihtar ve bir çeşit terbiyedir.⁹⁷

Viridi terk iki şekilde olur. Biri tamamen terktir ki, tarikattan irtidât mertebesidir. Diğeri bazı vakitlerde terktir ki vakfe derecesidir.⁹⁸ Dolayısıyla sâlikin viridini tamamen terk etmesi tarikattan çıkmasına, bazı vakitlerde terk etmesi ise manevi yolculuğunda bir duraklama yaşamasına sebep olmaktadır

Virid yaparken virid yapılacak vakte, viridin sayısına, bâtinî teveccüh ve kalbî huzurda bulunmaya riayet edilip viridin hiçbir zaman terk edilmemesi durumunda evrad ve ezkâr, imanı kuvvetlendirir. İmandaki sağlamlık ise Allah Teâlâ'nın o kul üzerindeki lütfunu çoğaltır; zühd takva, ihlâs, verâ gibi makamların kazanılmasına sebep olur.⁹⁹ Ancak zikir ve viridle meşgul olan belli bir makam ve vârid beklemekten kaçınmalıdır. Yoksa viridi ubûdiyyet için değil, maksadın yerine gelmesi için olmuş olur. Esasında kişinin istidadına göre feth her ne ise gelir hâsıl olur.¹⁰⁰

B) Hizb

Hizb kelimesi kısım, parça bölüm manası¹⁰¹ dolayısıyla kısa bir zamanda virid ile eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak hizbin viridden ayrılan bazı yönleri vardır. Virid icra ediliş yönüyle çok kapsamlı ve çeşitlidir. Örneğin kişi belli duaları belli vakitlerde okuyarak virid edinebileceği gibi Kur'ân okumayı, nafîle namaz kılmayı, tefekkür etmeyi de virid edinebilir. Bunlar yapılırken de amaç manevî yolculukta yol almak ve böylece ilâhî rızaya ermektir. Hizbde ise durum biraz farklıdır. Çünkü hizb genellikle bir amaca ulaşıncaya kadar okunur. Farklı amaçlar için de farklı hizbler

⁹⁶ Mevlânâ, a.g.e., c. III, s. 47

⁹⁷ Mevlânâ, a.g.e., c. III, s. 47

⁹⁸ Namlı, a.g.e., s. 311

⁹⁹ Mustafa Hilmi, a.g.e., s. XIII

¹⁰⁰ Namlı, a.g.e., s. 311

¹⁰¹ Âsım, a.g.e., c. II, s. 198

oluşturulmuştur. Ayrıca vird belli zamanlarda okunur. Gece evradı gündüz evradı şeklinde sınıflara ayrılmıştır. Hizbin ise bir vakti yoktur.¹⁰²

İlk sûfilerde hizb ile ilgili herhangi bir ifadeye rastlanmaz. Hizb kelimesiyle isimlendirilen dualar VI./XII. yüzyıldan itibaren başlar. Bu anlamda ilk dua örneklerini Gazâli'nin *İhyâ*'sında bulmakla beraber "Hizb" ile isimlendirilmiş dualar daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır. Kâtib Çelebi'de (v. 1065) sıralanan hizb kitaplarına bakılırsa, tarih itibarıyla ilk bilinen hizb Abdülkâdir Geylânî (v. 562) tarafından meydana getirilmiştir.¹⁰³ Abdülkâdir Geylânî'den sonra hizbler artmış; bundan sonra İbn Arâbi (v.638), Ebü'l-Hasen eş-Şâzelî (v. 656), Şehâbeddin es-Sühreverdî (v. 632), Ahmed el-Bûnî, İmam-ı Â'zam (v. 150), Ahmed el-Bedevî (v. 675), İbrahim ed-Desûkî (v. 676), Ahmed er-Rıfâî (v. 578) gibi meşhur mutasavvıfların yazmış olduğu ya da onlara atfedilen pek çok hizb vardır. Hz. Ali, Enes b. Mâlik, Veysel Karanî'ye dahi hizbler isnat edildiği dikkate alınır, hizblerin çoğunun sonraki dönemlerde düzenlenip, büyük mutasavvıflara ve ünlü âlimlere mal edildiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁴

Bu hizblerden en bilineni Şâzili'nin *Hizb el-Bahr'ıdır*. Bu hizb, seyyahlar tarafından bilhassa deniz üzerinde okunur. Zira bunun büyük bir kısmı denizi teshir etmek gayesi güder. Eser, Peygamber'in ilhamı ile 656'da, yani müellifin öldüğü senede kaleme alınmış olup, İsm-i Â'zam'ı ihtiva ettiğine inanılır. Hizbin sahip olduğu etkiyi anlatmak için şu rivâyet anlatılır. Hizbin yazıldığı sıralarda Bağdat, Moğollar tarafından zapt edilmiştir. Şâzili de bu hizble ilgili olarak, eğer bu hizb orada okunmuş olsaydı Moğolların şehri zapt etmelerine imkân bulunamayacağını söylemiştir.¹⁰⁵

Hizbler genellikle ait olduğu tarikatın ya da yazarının adıyla anılır. *Hizbü'l-Gilânî*, *Hizb-i Şâzelî* gibi. Ancak farklı sebeplerden dolayı isimlendirmeler de yapılmıştır. Başladığı kelime ile ya da hangi amaç için düzenlenmişse onunla anılan hizbler de vardır. Örneğin hamd kelimesi ile başladığı için *Hizbü'l-Hamd*, zafer elde etmek amacıyla okunan *Hizbü'n-Nasr* ve ayetlerden oluşan *Hizbü'l-Âyet'te* olduğu gibi. Bazen

¹⁰² Mübarek, Zeki, *et-Tasavvufü'l-İslâmî fi'l-Edeb ve'l-Ahlâk*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, trs., c. II, s. 67

¹⁰³ Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmil-Kütüb ve'l-Fünûn*, Maarif Matbaası, 1941, c. I, s. 662

¹⁰⁴ Uludağ, Süleyman, "Hizb" md., *DİA*, İstanbul, 1998, c. XVIII, s. 182

¹⁰⁵ Kâtib Çelebi, a.g.e., c. I, s. 661

de muhtevasına ya da tesirine göre de isimlendirmeler olmuştur. Hizbü'l-Ferec ve Hizbü'l-Feth gibi.¹⁰⁶

Hizbler, Arapça cümlelerden oluşur. Esmâ-i Hüsnâ'ya, Allah'ı öven, nimetlerini dile getiren ifadeler ve dua cümlelerine yer verilmiştir. Bu cümleler kısa olmakla beraber edebi değeri yüksektir. Bu durum hizbin okunmasını ve de ezberlenmesini kolaylaştırmaktadır. Ebu Hasen eş-Şâzelî'nin *Hizbü'l-Berri* lafız ve mana bakımından en faziletli kabul edilmektedir. Sözlerinde bir sanat eserinin eşsizliği, manasında ise ruhânî bir kuvvet ve nadir bulunan aklî misaller olduğu söylenmiştir.¹⁰⁷

Hizb genelde belli bir amaç için okunur. Bundan dolayı farklı amaçlar için farklı hizbler yazılmıştır. Beden ve ruh hastasının şifa bulması, borçlunun borcunu ödeme gücüne kavuşması, sıkıntı ve üzüntünün, âfet ve musibetlerin defedilmesi, düşman şerrinden emin olunması, yol güvenliği, zorlukların aşılması, zenginlik, zihin açıklığı, zorbalara kahredilmesi, hapistekilerin hürriyetine kavuşması gibi çok çeşitli amaçlarla düzenlenmiş hizbler vardır. *Hizbü'l-felah* veya *Hizbü'n-necat* manevi kurtuluş, *Hizbü'l-işrak* iç aydınlığı, *Hizbü't-tefric* gönül rahatlığı, *Hizbü'l-fehm* zihin açıklığı, *Hizbü'berakât* bereket temini, *Hizbü'l-bahr* denizde güvenle yolculuk yapılması *Hizbü's-seyf* düşmanın mahvolması, *Hizbü'n-nasr* başarı veya zafer için, *Hizbü'l-feth* manevi fetihler için okunur.¹⁰⁸ Ancak sûfilerin tamamen bu amaçlarla hizb okuduklarını söylemek isabetli değildir. Çünkü onların asıl hedefleri marifet-i ilâhiyeye ulaşmaktır. Dua etmek, virdleri terk etmeden, şartlarını yerine getirerek okumakta olduğu gibi, belli hizblere devam etmekte söz konusu hedefe ulaşmada birer araçtır.

Hizblerin feyiz ve bereketine inanılması sonucunda asırlardan beri pek çok tarikat ehli, bu hizbleri okumaya, okutmaya, şerh etmeye, tercüme etmeye gayret etmiştir. Bu konuda en çok ilgiyi gören hizb ise Şazeli'nin hizbi olmuştur.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Hizbler için bkz.: Katib Çelebi, a.g.e., c.I, s. 662

¹⁰⁷ Mübarek, a.g.e., c. II, s. 67

¹⁰⁸ Uludağ, a.g.m., c. XVIII, s. 182

¹⁰⁹ Kara, a.g.e., s. 291

II. VİRD VE HİZB İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

A- Dua

Tasavvufta dua, icra edilişi yönüyle sünnete uygunluk göstermekle beraber içerik açısından bazı farklılıklar arz etmektedir. Mutasavvıflar nasıl dua edileceğini, duanın kabul edilmesinin şartları ve dua için özel vakitlerin olup olmaması gibi pratik meseleler üzerinde yoğunlaşmakla beraber duanın mahiyeti üzerinde de durmuşlar ve duayı seyr ü sulûklarında da bir aşama olarak görmüşlerdir.

Dua, esas itibariyle maddi bir ihtiyacın ya da sıkıntının giderilmesinden çok duanın mahiyeti itibariyle, dua halini yaşamak ve hissetmektir. Ebû Hâzım el-Mekkî'nin (v. 140) “Benim için duadan mahrum kalmak, duyulmaktan ve kabul edilmekten mahrum kalmaktan çok daha büyük bir kayıptır.”¹¹⁰ ifadesinden de anlaşıldığı üzere dua; Allah ile insan arasında hemen cevap alamasa da burkulmuş, incinmiş bir gönlü yatıştırarak bir konuşmadır.¹¹¹ Bununla birlikte dua mutasavvıflarca bir ihtiyaç anahtarı görülmüş; ihtiyaç sahiplerinin istirahat ettikleri, sıkıntı da kalanların sığındığı, dert ve ihtiyaç sahiplerinin nefes aldıkları bir alan olarak ifade edilmiştir.¹¹²

Tasavvufta dua sözle (lisan-ı kal) ve susularak (lisan-ı hal) yapılmak suretiyle genellikle iki şekilde icra edilir. Sözle yapılan dualar sûfilerde genellikle Allah'tan af, mağfiret, cehennemden kurtulma, cennete girmeyi istemeyi ifade etmekle birlikte tarikat ehlinin dua ederken asıl maksatları marifet-i ilâhiyeye ulaşmaktır. Çünkü nefis büründüğü zulmetten dolayı marifet-i ilâhiyeye ulaşamaz. Ancak Allah'ın esmâ, sıfat ve ef'âlinin zikri ve bunlardan oluşan dualar ile meşgul olunarak, zulmetin ortadan kalkmasıyla Allah'a yakınlık elde edilir, ilahi rızaya ve Allah sevgisine erişilebilir.¹¹³ Nitekim Râbia el-Adeviyye (v. 185) “Ya Rab, yarın beni cehennemde yakacak olursan; O'nu sevdim bana bunu yaptı. (Seni dost edindim. Dost dostu hiç böyle muamele eder mi diye feryadı basarım)”¹¹⁴ gibi dualarla münacatta bulunarak Cehennem'den Allah'a sığınırken, Serî Sakatî (v. 257) “Allah'ım, beni dilediğin gibi cezalandır ancak hicap (cemâlini temaşaya mani olan perde) cezası ile cezalandırma.” şeklinde dua ederek

¹¹⁰ Attar, a.g.e., s. 105

¹¹¹ Schimmel, Annemarie, “Müslümanlıkta Mutasavvıfane Dua ve Niyazın Bazı Safhaları”, *AÜİFD*, c. II, sy. 2-3, Ankara, 1953, s. 209

¹¹² Kuşeyri, Abdülkerim, *Kuşeyri Risalesi*, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., 1999, s. 352

¹¹³ Kufralı, Kasım, “Dua” md., *İA*, MEB, İstanbul, 1977, c. III, s. 650-651

¹¹⁴ Attar, a.g.e., s. 126

Allah ile kulları arasına zulmetten bir perdenin O'nun güzelliklerine engel olduğunu düşünerek bunun ortadan kalkmasını niyaz etmiştir.¹¹⁵

Sûfiler dualarında dünyevî istek ve arzulara yer vermezler. Onlar için ilâhî rızaya ermek, O'nun sevgisini kazanmak daha önemli olmuştur. Bu nedenle Râbia el-Adeviyye “Allah’ım dünya nimetlerini düşmanlarına, ahiret nimetlerini dostlarına ver.”¹¹⁶ şeklinde dua etmiştir. Bu husustaki en önemli düşüncüyü Süleyman Darânî (v. 215) “Allah’tan ne cehennemi ne cenneti isteyecek ne de cehennemden korunmayı dileyebilecek kadar rıza ve itminan.”¹¹⁷ düşüncesiyle ortaya koymuştur.

Sûfilerin dualarında dikkat çeken diğer bir husus ise, dualarında naz ve başkalarını düşünme gibi unsurların da yer almasıdır. “Ya Rab! Bana Cehennem’de azap edersen O’nu sevdim, bana bunu yaptı. Allah’ım! Ya namaz kılarken kalp huzuru ver veya kalp huzuru olmadan kıldığım namazları kabul et.”¹¹⁸ şeklinde nazlı bir edayla dua eden Râbia el-Adeviyye’nin ve “Ya Rab! Bedenime cehenneme at ve onu o kadar büyüt ki cehennemde başkasına yer kalmasın.”¹¹⁹ şeklinde bencillikten tamamen uzak bir şekilde münacatta bulunan Bâyezıd-ı Bestâmi’nin (v. 234?) dualarında bu durum açıkça görülmektedir.

Hz. Peygamber’in duaların en güzelinin Allah’a hamd etmek olduğunu¹²⁰ söylemesinden dolayı sûfilerin dualarında, Allah’a çokça hamd ü senâ edildiğini, O’nun kudretinin, sonsuz rahmetinin zikredildiğini görmekteyiz. Bununla birlikte sûfiler, kulların olduğu gibi kâinattaki bütün varlıkların da Allah’ı tesbih edip O’na hamd ü senâlarda bulduklarını ifade etmektedirler. Mevlâna’nın (v. 672) niyazların bir araya getirildiği evradında kendisinin “Beni uyutarak öldürdükten sonra dirilten ve ruhumu geri veren, kalbimi hidâyet nuru ile nurlandıran, kudretiyle karanlık geceyi gideren, rahmetiyle yeni yaratılan bir gün ve görkemli hâkimiyetinin bir nişânesi olarak, aydınlık verici gündüzü getiren Allah’a hamd olsun.”¹²¹ şeklinde hamd ettiğini okurken “Gecenin karanlığı, gündüzün aydınlığı, güneşin ziyası, ayın nuru, suyun akışı, ağacın

¹¹⁵ Kuşeyri, a.g.e., s. 101

¹¹⁶ Attar, a.g.e., s. 126

¹¹⁷ Attar, a.g.e., s. 312

¹¹⁸ Attar, a.g.e., s. 126

¹¹⁹ Uludağ, Süleyman, *Bâyezıd-ı Bestâmi*, TDV, Yay., Ankara, 2006, s. 177

¹²⁰ Tirmizi, *Daavat*, 8; İbn Mâce, *Edeb*, 65

¹²¹ Mustafa Hilmi, *Evrâd-ı Mevlânâ, Mevlânâ’nın Duaları*, haz.: Bekir Şahin, Rûmî Yay., İstanbul 2005, s. 88-89

yaprakları, göğün yıldızları, yeryüzünün toprağı, dağların kayaları, çöllerin kumları, denizlerin dalgaları, karanın ve denizlerin bütün hayvanları seni tesbih eyler, sana hamd ü senâda bulunur.”¹²² demek suretiyle gece gündüz Allah’ı zikredenlerin ismini saydığını da görmekteyiz.

Susularak, lisan-ı hal ile yapılan dua ise, dua edenin dua ile istediği hususta mutlak olarak ihtiyaç halinde olması ve sıkıntı içinde bulunan kulun başka çaresi olmamasıdır.¹²³ Sûfîlerden bir kısmı kabul edilmesi ihtimali en fazla olan duanın hal ile yapılan dua olduğunu söylemişlerdir.¹²⁴

Duanın mı yoksa sükût ve rızanın mı daha faziletli olduğu sorusuna cevap arayan mutasavvıflar bu konuda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Bazılarına göre dua bizatihi bir ibadettir ve bir ibadeti yerine getirmek onu terk etmekten daha üstündür. Dolayısıyla duanın kabul edilmesinden ziyade duanın icra edilmesi daha önemlidir. Bazıları ise ilahi hükmün ve kaderin karşısında sükût etmek ve hiçbir arzuya sahip olmamak daha mükemmel bir haldir demişlerdir. Diğer bir görüş de kulun dil bakımından dua sahibi, kalp bakımından rıza sahibi olmasının gerektiğini söyleyerek iki görüşü bağdaştırmıştır. Ayrıca duruma ve şartlara bakarak dua ve rıza hallerinden birinin tercih edilmesinin uygun olacağını düşünenler de vardır. Bazı hallerde sükûtun duadan daha iyi olduğunu bazı hallerde de duanın sükûtta daha üstün olduğunu ve bunun da duruma ve vakte göre bilinebileceğini söylerler.¹²⁵

Dua mı yoksa rıza hali mi daha faziletli mevzusunda bir başka görüşte, kul Müslümanların menfaatine ve Allah Teâlâ’nın hakkı bulunan konularda ubudiyetle ilgili ihtiyaç halini açığa vurarak duayı tercih etmeli, kendisine ait menfaatleri konusunda ise rıza halinde bulunmalıdır.¹²⁶ Nemrût’un ateşine atılacağı zaman Hz. İbrahim’in “Halimi bilmesi kâfidir.”¹²⁷ deyip Allah’tan dilekte bulunmaması, bir deniz yolculuğu esnasında

¹²² Mustafa Hilmi, a.g.e., s. 97-98

¹²³ Kuşeyri, a.g.e., s. 352

¹²⁴ Kuşeyri, a.g.e., s. 352

¹²⁵ Kuşeyri, a.g.e., s. 352

¹²⁶ Kuşeyri, a.g.e., s. 353

¹²⁷ Kuşeyri, a.g.e., s. 251

fırtına çıkınca kendisinden dua isteyenlere İbrahim b. Ethem'in(v. 161?) “Şimdi dua zamanı değil, teslimiyet gösterme vaktidir.”¹²⁸ demesi bu anlayışı ortaya koymaktadır.

Duanın duayı yapanlar yönüyle farklı şekilleri vardır. Halkın duası sözle, zâhidlerin ki fiille, âriflerin duası ise hâl iledir.¹²⁹ Teslimiyet ve rıza halinde bulunanlar istekte bulunmak için değil, dillerini ve ellerini dua ile süslemek ve dua edilmesini isteyen Allah'ın emirlerine uymak için dua ve niyazda bulunurlar.¹³⁰

Sûfiler duanın geç kabul edilmesi üzerinde de durmuşlar ve duanın kabul edilmesinin bazı şartlara bağlı olduğunu, bununla birlikte hiçbir duanın reddedilmediğini, ya tam manasıyla duanın kabulünü dünyada gördüğünü ya duanın sonucunda sabır ve tahammül verildiğini ya da mükâfatının ahirette verileceğini söylemişlerdir.¹³¹ İbrahim b. Ethem'e “Kusurumuz nedir ki Allah Teâlâ'ya dua eder, ondan isteriz de bize vermez?” dediklerinde “Siz Peygamber Efendimizi bilir, sünnetine uymazsınız. Kur'ân-ı Kerim'i öğrenir, gösterdiği yolda gitmezsiniz. Allah Teâlâ'nın nimetlerini yersiniz, şükürünü yerine getirmezsiniz. Cennetin iyiler için olduğunu bilir, ona götürecek iyi ameller yapmazsınız. Cehennem için olduğunu bilir, ondan sakınmazsınız. Şeytanın düşman olduğunu bilir, ona düşman olmazsınız, aksine ona uyarırsınız. Öleceğinize inanır, hazırlıkta bulunmazsınız. Ölülerinizi kabre koyar, ibret almazsınız. Kendi kusur ve ayıplarınızı bırakıp, başkalarının ayıpları ile meşgul olursunuz. Böyle olan kimseler, üzerine taş yağmadığına şükretsiner! Daha ne isterler, dualarının neticesi olarak yalnız bu olsa yetmez mi?” şeklinde cevap vermiştir.¹³² Mevlâna ise Allah Teâlâ'nın mümin kulunun yalvarıp yakarmasına rağmen duasını kabul etmeyip geciktirmesinin sebebini, Allah'ın o kulu suçlu ya da hor görmesinden değil; o kulun ihtiyacı sayesinde gafletten uyanması, Allah'ı düşünmezken, onu hatırlamazken Allah'a yaklaşması yönüyle Allah'ın duasını geciktirdiğini, çünkü bu

¹²⁸ Tûsî, Ebu Nasr Serrâc, *el-Lumâ, İslam Tasavvufu*, haz.: H. Kamil Yılmaz, Altınoluk Yay., İstanbul, 1996, s.253

¹²⁹ Kuşeyri, a.g.e., s. 358

¹³⁰ Tûsî, a.g.e., s. 254

¹³¹ Yazıcıoğlu, Ahmed Bîcan, *Envâri'l-Âşıkîn*, sad.: H. Mahmud Serdaroğlu, A. Lütfi Aydın, Çile Yay., İstanbul, 1976, s. 350

¹³² Geylânî, Abdülkadir, *Gunyetü't-Tâlibin, İlim ve Esrar Hazinesi*, çev.: A. Faruk Meyan, Brekât Yay., İstanbul, 1975, c.II, s. 358-359

yakınlığın gittiğini ve Allah'ın kulun eski haline dönmesini istemediği şeklinde açıklar.¹³³

Dua ile ilgili olan bir başka tartışma konusu da kader ve kazayı değiştirecek hiçbir kuvvet olmadığına göre, duanın ne faydası olacağı ile ilgilidir. Bu konuyla ilgili olarak Gazzâlî (v. 505) şunları söylemektedir: “Dua ile belanın reddi ilahi kazadandır. Dualar belaların reddine ve ilahi rahmetin celbine sebep olabilir. Kalkan okun geri tepmesine; yağmur, bitkilerin bitmesine sebep olduğu gibi, dualarda ilahi rahmetin celbine ve belaların reddine sebep olurlar. Ok ile kalkan karşılaştıkları zaman kalkanın oku geri ittiği gibi, bela ile dua karşılaşıncaya dua, belayı geri iter. Bu da Allah'ın bir kazası ve hükmüdür. Bunların ötesinde dua esas itibariyle Allah'a karşı kalp huzurunu temin eder ki bu da ibadetin son hazzıdır.”¹³⁴

Sûfîlerin duaları muhteva açısından incelendiğinde, duaların muhtevalarının zamanla değiştiğini, düşünce farklılıklarının dualara da yansıdığını görüyoruz. Nitekim ilk dönem zahitlerinden Râbia el-Adeviyye'nin “Allah'ım, bana azap edersen O'nu sevdim bana bunu yaptı.”¹³⁵ duasında olduğu gibi ya da “Allah Teâlâ'dan bir şey ister de o isteğinin yerine geldiğini görürsen onun hemen ardından Allah'tan cenneti iste. Umulur ki o gün duanın kabul günüdür.”¹³⁶ şeklinde dua edilmesini tavsiye eden bir sûfîde olduğu gibi, dualarda, Allah'ın azabından ve cehennemden kurtulmak ya da cennete girmek maksadı vardır. Sonraki dönemlerde ise Bâyezîd-i Bestâmi'nin “Ya Rab daha ne zamana kadar aramızda benlik-senlik olacak. Benliğimi aradan çıkar ki benliğim seninle olsun, bu surette bende hiç olayım.”¹³⁷ ve “İlâhi! Bir aşk ver bana, kandalığım bilmeyeyim” ve “Al, gider benden benliği, doldur içime senliği”¹³⁸ mısralarında münacatta bulunan Yunus'ta (v.720?) olduğu gibi Allah sevgisi ve vahdet-i vücûtle ilgili kavramlar da dualarda yer almaya başlamıştır.

¹³³ Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî*, terc.: Şefik Can, Ötüken Yay., İstanbul, 2005, c. VI, s. 647

¹³⁴ Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhya'u Ulûmi'd-Dîn*, terc.: Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul, tsz., c. I, s. 958-959

¹³⁵ Attar, a.g.e., s. 26

¹³⁶ Kuşeyri, a.g.e., s. 357

¹³⁷ Attar, a.g.e., s. 243

¹³⁸ Kabaklı, Ahmet, *Yunus Emre*, TEV Yay., İstanbul, 1983, s. 190

B) Evrad

Evrad, Allah'a yaklaşmak için belirli zamanda ve belli miktarda yapılan duanın adıdır. İnsanın her gün okumayı kendisine vazife edindiği âyet, hadis ve diğer tesbihlerden meydana gelen virdin çoğuludur. Ancak evrad virde göre daha özel bir anlam taşır. Virdlerin içinden seçilip okunması vazife edinilmiş bir virddir.¹³⁹ Ve bu şeklini tarikatların oluşumuyla kazanmıştır.

V.(XI.) yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan tarikatlar evrad geleneğine farklı bir boyut kazandırmışlardır. Tarikatlar döneminde evrad, tevbe, şehadet, salavâtta başka âyetlerle hadislerden, manzum veya mensûr dualardan meydana getirilen tayin ve tertip edilmiş şeyler anlamında kullanılmıştır.¹⁴⁰ Kur'ân'dan ve hadislerden sonra, maddî-manevî yönden faydalanmak ve bunlara kanmak ümidiyle okunacak şey olarak *Delâil-i Hayrât* ve tarikatlara ait diğer evradlar kabul edilmiştir.¹⁴¹

Her tarikata ait evrad, o tarikatın pirine atfedilegelmiştir. Sâlikler, şeyhlerinden izin alarak her gün muayyen vakitte ve çoğunlukla sabah namazından sonra virdlerini okurlar.¹⁴² Büyük tarikatların pirlininin ya da onlardan sonra yerlerine geçen halifelerin düzenlediği ayrı ayrı evrad-ı şerife vardır. Bu tarikatlardan birine bağlananlar, bağlandıkları tarikatın evradını belirli gecelerde ya da tek başlarına veya toplu halde okumak ve buna devam etmekle yükümlüdürler.¹⁴³ Çünkü evrad okuma tasavvufun gayesine ulaşma noktasında önemli bir adımdır. Örneğin Şazeliyye tarikatında tasavvufun gayesi olan fena mertebesine belli bir program dâhilinde evrad ve ezkara devamla ulaşmak istenmiştir. Bu amaçla tesbit ettiği duaları hizb adı altında toplamıştır.¹⁴⁴

Tarikatlara has evrad ferdi okunduğu gibi tekkelerde zikir başlamadan önce şeyhin yönetiminde toplu olarak da okunabilir.¹⁴⁵

Her tarikatın kendine has evradı vardır. Bunların uzunluğu tekrar etme adedi farklıdır. Hatta bu farklılıklar aynı tarikatın kolları için bile söz konusu olabilir. Buna

¹³⁹ Eşrefoğlu Rûmî, *Tarikatnâme*, haz.: Esra Keskinliç, Gelenek Yay., İstanbul, 2002, s. 220

¹⁴⁰ Gölpınarlı, Abdûlbâkî, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1953, s. 420

¹⁴¹ Vîcdânî, a.g.e., s. 147

¹⁴² Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1953, s.421

¹⁴³ Vîcdânî, a.g.e., s. 68-69

¹⁴⁴ Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, Seha Yay., İstanbul, 1995, s. 191

¹⁴⁵ Kara, a.g.e., s. 81

karşılık bir tarikatın müridlerine verilen ve yedi günlük evradı ihtiva eden evrad kitapları diğer bazı tarikat pirlininin dua ve hizblerini içerebilir. Mesela bugün Nakşibendi dervişlerinin elinde bulunan *el-Ed'iyetü'l-Vâride* adlı evrad kitabında Esmâ-i Hüsna, Kaside-i Bürde, İsm-i Âzam duasının yanında Salât-ı Abdülkâdir-i Geylânî, Evrad-ı Şeyh Şehabeddin es-Sühreverdi, vird-i Hızır, Hizbü'ş-Şükr gibi değişik metinler bulunmaktadır. Yine günümüzde Kadiri-Eşrefî evradı olarak okunan virdin ilk bölümü Şeyh Hüseyinî Hamevî'ye son bölümü ise Abdülkâdir Geylânî'ye ait olup bunlar Hânevî halifesi Eşrefoğlu Rûmî tarafından bir araya getirilerek tertip edilmiştir.¹⁴⁶

Tarikatlerde özel bir yeri olan evradın yapılıırken bazı şekilleri vardır. Bazen virdten önce Âyetü'l-Kürsî ile Fatiha, İhlâs, Felak, Nas gibi sûrelerin “Sübânallâh”, “Elhamdülillâh” gibi ifadelerle başlayan tesbih veya duaların okunması tavsiye edilir. Böylece psikolojik olarak dua ve yakarışlara hazır olan kişi bütün dikkatini okuduğu evrada ve anlamına vererek tasavvufî hal ve duyguların atmosferine girer.¹⁴⁷ Bazı evrad mecmualarında son taraftaki dualardan önce Hz. Muhammed'in adları da anılmaktadır. Yine bazı evrad mecmualarında ilk üç halifenin adları yerine On İki İmamın adlarının anıldığı ve araya Nâdi Ali'nin katıldığı görülüyor ki bu doğrudan doğruya Alevî meyilleriyle meydana gelmiştir.¹⁴⁸

Evrada belli bir âdâb içerisinde okunması gerekir. Bu âdâbları şu şekilde sıralayabiliriz.

Öncelikle evrad okumak isteyen bir kişinin söz konusu dua ve virdlerin evliyâların kendilerinin düzenlemiş olduğuna değil; bunların evliyâların amellerinin meyvesi, kerametlerinin eseri ve varis oldukları ilimlerin neticeleri olduğuna inanmaları lazımdır. Sonra evrada devam etmek isteyen sâlik bir şeyhden icazet ile okuması gerekir. Mesela Mevlevîlerde evrad şeyh ya da halifesi tarafından verilir ve evrad icazeti yazma veya basma evradın sonuna “ *silsilesiyle kendisine geldiği gibi, sabahları namazdan sonra okunması, şer'i bir özür olmadıkça terk etmemesi şartıyla verildiği*” kaydedilip mühürlenmek suretiyle verilir.¹⁴⁹ Ancak izin almadan tilavetine riâyet ederek okunması durumunda sevaba nail olunacağı ve fakat arzu edilen esrara ulaşamayacağı ifade edilmiştir. Evradı okurken dikkat edilmesi gereken diğer bir husus evradı belirtilen

¹⁴⁶ Kara, a.g.e., s. 81

¹⁴⁷ Kara, a.g.e., s. 81

¹⁴⁸ Gölpınarlı, a.g.e., s. 422

¹⁴⁹ Gölpınarlı, a.g.e., s. 119

zamanlarda halis bir niyetle, tam bir temizlikle, kibleye yönelmiş bir şekilde bir şeye dayanmadan okumaktır. Okumaya başlamadan kelimelerin harekelerini düzeltip, i'rabından hata etmeyerek okumak gerekir. Zira bu metinlerde çokça âyet ve hadis bulunmaktadır. Ayrıca okunan metnin anlamının da öğrenilmesi gerekir. Çünkü manayı bilmek şevk ve muhabbetin artmasına sebep olur. Kesin ve kuvvetli bir inançla, sağlam bir ihlas ve sıdk ile Allah Teâlâ'nın istediklerine icâbet edeceğine hüsn-ü zan ederek okumak gerekir. Zira duanın kabulü ihlâsa bağlıdır. Hızlı ve acele okuyarak kelime ve harfleri bozup değiştirmekten sakınmalı ve belki manasını anlayarak ve tefekkür ile okumaya gayret göstermelidir.¹⁵⁰

Sûfilere göre evrad konusunda müridler gibi şeyhlerin de dikkat etmeleri gereken kurallar vardır. Bunlardan en önemlisi okunacak evradın miktarını müridin kabiliyet ve ruhî durumuna göre tesbit etmektir. Ayrıca şartlara ve içinde bulunulan zaman dilimine göre evrada uygun değişiklikler de yapılabilir. Nitekim Gazzâlî de evradın şahsın durumuna ve yaşanılan zamana uygun değiştiğini söyler. O ayrıca müminleri abid, âlim, öğrenci, sanatkâr, kamu hizmeti gören memur ve tamamıyla kendini Allaha veren muvahhid olmak üzere altı sınıfa ayırır ve Allah için çalışan kimsenin bu altı durumdan birinde bulunduğunu söyleyerek bunların viridlerinden söz eder. Ona göre abid, bütün gününü değişik ibadetlerle geçirmelidir. İlim adamının her türlü ilmi faaliyeti, farzları ve farzlara tabi sünnetleri yerine getirmesi şartıyla, en yüce ve makbul evradı oluşturur. Öğrenci için ilim öğrenmek, zikir ve nafilelerle uğraşmaktan önce gelir. İşçinin çalışması, sanatkârın iş üretmesi de onların evradı cümlesinden sayılır, elverir ki farzları ve onlara tabi olan sünnetleri kaçırmassınlar...¹⁵¹ Bu konuda aşırı davranan ve böylece dervişlerin ruhî dengelerinin bozulmasına sebep olan şeyhler de vardır ki onlara evrad şeyhi denmektedir.¹⁵²

Evrad ve dua kitaplarının yaygınlaşması bu konunun zamanla ilim dalı kabul edilmesine sebep olmuştur. Nitekim Taşköprüzâde (v. 1561) *Mevzûâtü'l-Ulûm'da* hadis ilminin alt dallarına "İlmü'l ed'iyeye ve'l-evrad"ı da ilave etmiştir. Dua ve evrad metinlerinin tesbit, tashih ve zabtıyla ilgili rivâyetlerini, havâssın bunlar hakkındaki beyanlarını, tekrar edilme sayılarını, vakitlerinin bilinmesini, âdâbı ve faziletini konu

¹⁵⁰ Şerifzâde, a.g.e., s. 3-4

¹⁵¹ Gazzâlî, a.g.e., c. I, s. 450

¹⁵² Kara, a.g.e., s. 82

alan bu ilmin amacı sözü edilen bu metinlerin şartlarına uygun olarak okunmasıyla dinî ve dünyevî faydalar sağlamaktır.¹⁵³ Aynı şekilde bu bilgileri Kâtib Çelebi de “İlmü’l-evradi’l-meşhûre ve’l-ed’iyeti’l-me’sûre” başlığı altında tekrar etmiştir.¹⁵⁴

C) Zikir

Allah’a ulaşmada ve ona yakın olmada çok önemli bir yere sahip olan zikir, kelime olarak anmak, zikretmek, hatırlamak, bir şeyin hatırda tutulup unutulmaması, ağzına alma ve açıklama gibi değişik anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁵⁵ Tasavvuf ıstılahında ise, din ve dünya saadetini elde etmek için Hakk’ın zât ismini zikrederek, vaktini ma’mûr etmek maksadıyla, ya kâmil bir mürşitten alınarak ya da şeriat-tarikat ölçü ve âdâbına bağlı kalınarak gerçek me’zûnlarından usûlü ve şekliyle öğrenilerek tesbih ile muhtelif esmâ-i hüsnâyı söylemektir. Bu söylenişte, Hakk’ı anmanın sadece dille olması değil, kalp ve zihninde Allah’la meşgul olması gerektiği kelimenin lügat manasında gizlidir.¹⁵⁶ Kur’ân-ı Kerim’de zikir, bizzat zikir¹⁵⁷ anlamıyla kullanılmakla beraber, Kur’ân-ı Kerim¹⁵⁸, Cuma namazı kılmak¹⁵⁹ ve ilim¹⁶⁰ anlamlarında da kullanılmıştır.

Zikir, Kur’ân-ı Kerim’de birçok âyet-i kerîmede¹⁶¹ emredilmiş olmasının yanı sıra Hz.Peygamber’in de bütün vakitlerinde zikir halinde bulunuyor olması¹⁶² tarîkatların zikre husûsi önem vermelerine sebep olmuştur.

Sûfiye göre zikir, “müridin kılıcıdır ve onunla nefis ve şeytan gibi en büyük düşmanlara karşı mücadele edilerek onların âfetlerini def eder. Zikirde murat sadece lisan ile zikir değil, bütün vücudun zikre iştiraki ile kalbin her an uyanık olmasıdır.”¹⁶³ Zikirde esas olan kalp huzurudur.¹⁶⁴ Diğer varlıkları unutarak, hatta yok sayarak Allah’ı

¹⁵³ Taşköprüzâde, a.g.e.,c. III, s. 551-552

¹⁵⁴ Kâtib Çelebi, a.g.e., c. I, s. 200

¹⁵⁵ Âsım, a.g.e., c. II, s. 346

¹⁵⁶ Âsım, a.g.e., c. II, s. 346-347

¹⁵⁷ Bakara, 2/152; Enbiyâ, 21/20; Ahzab, 33/35; Ahzab 33/41,42

¹⁵⁸ Hicr, 15/9

¹⁵⁹ Cum’a, 62/9

¹⁶⁰ Enbiyâ, 21/7

¹⁶¹ Âyetler için bk. Ankebût, 29/45, Ahzab, 33/41, Ra’d, 13/28, Kehf, 18/24

¹⁶² Tirmizi, *Daavat*, 8

¹⁶³ Kuşeyri, a.g.e., s. 302

¹⁶⁴ Nevevî, *Ezkâr Tercemesi, Risalet Kaynağından Mü’minlere Dualar, Zikirler, Edebler*, terc.: Abdülhâlık Duran, İslâmî Neşr., İstanbul, 1982, s. 541

anmaktır. Bu şekilde yapılan zikir “zikr-i muttasıl”, dünya ile ilgili iş ve meseleleri düşünceden çıkaramadan yapılan zikir ise “zikr-i munfasıl” adını alır.¹⁶⁵

Mevlâ’yı zikretmenin hakikati, nefsin masivasını unutmaktır. Allah’ı zikre devam etmekle, Allah sevgisi öyle güçlenir ki, gönül ondan başkasını terk ederek yalnız O’na talip olur.¹⁶⁶ Nasıl insan adını çokça duyduğu ve andığı varlığa karşı gönlünde bir muhabbet hâsıl olursa, zikir sayesinde oluşan muhabbet-i ilâhiye ile de marifetullâh meydana gelir. Kâinatın ve insanın yaratılış gayesi de marifetullâh olduğuna göre bu sûrette maksûd hasıl olmuş olur.¹⁶⁷

Zikrin her tarikat için ayrı önemde âdâbı ve değişik icra şekilleri vardır. Bunlar tevhit zikri, ism-i celâl ve esmâ zikridir. Tevhit, zikri zât-ı ilâhi’yi zihinlerde tahayyül, idraklerde tasavvur edilen her türlü şekilden tecrit etmek demektir.¹⁶⁸ “Lâ ilâhe illAllah” Mevlâ’yı birlemektir. Allah’ı zikretmenin en üstün olanı, bu tevhit kelimesini gizlice ve tam bir kalp huzûruyla tekrarlamaktır.¹⁶⁹ Nitekim sûfîler, “Zikrin en üstün olanı, Lâ ilâhe illallâh’tır.”¹⁷⁰ hadîs-i şerîfinden hareketle kelime-i tevhidi zikirlerinin temel dayanağı yapmışlardır. Kelime-i tevhidin birinci kısmı olan “lâ ilâhe”, hiçbir ilâh yoktur demektir. Bu olumsuz kısmın adı “nefy” dir. İkinci kısım ise “ancak Allah vardır.” manasındadır. Bu ise ispat adını alır.¹⁷¹ Necmüddin Kübra (v. 618), kelime-i tevhidin nefy bölümünün kalp ve gönül hastalıklarına sebep olan, nefsi kuvvetlendirip güçlendiren zararlı maddeleri yok ettiğini; ispat bölümünün ise kalbin sıhhat ve selâmetini temin ile kötü huylardan kurtardığını söylemiştir.¹⁷² Kelime-i tevhidin bazı mertebeleri vardır. İlk mertebede ma’bûd edinilen ilâhların kesretini nefy ve ulûhiyetin vahdetini ispât için “Lâ ma’bûde illallâh” denilir. Dünya ve ahiret ile ilgili cüz’i maksatların kesretini nefy, en yüce matlab ve en yüksek maksadın vahdetini ispat için “Lâ maksûde illallâh” denilir. Yaratılmış mev’hûm varlıkların kesretini nefy ve hak ve ma’lûm vücûdun vahdetini ispat için “Lâ mevcûde illallâh” denilir.¹⁷³ Bu mertebeler aynı zamanda tevhit zikrinde sâlikin mertebeleridir. Mübtedi olan sâlik tevhidi “Lâ

¹⁶⁵ Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul, 1995, s.200

¹⁶⁶ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, sad.: Fuad Başar, KİT-SAN, İstanbul, 1984, s. 329

¹⁶⁷ Yılmaz, a.g.e., s.187

¹⁶⁸ Yılmaz, a.g.e., s.188

¹⁶⁹ Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e., s. 328

¹⁷⁰ İbn Mâce, *Edeb*, 65; Tirmizi, *Daavat*, 8

¹⁷¹ Kara, a.g.e., s. 200

¹⁷² Necmüddin Kübra, *Tasavvûfî Hayat*, haz.: Mustafa Kara, Dergâh Yay., İstanbul, 1996, s.59-60

¹⁷³ Namlı, a.g.e., s.304

ma'bûde illâllâh", mütevassıt olan sâlik tevhidı "Lâ maksûde illallâh" ve muntehi olan sâlik tevhidı "Lâ mevcûde illallâh"tır.¹⁷⁴ Tevhit zikrini icra ederken belli bir zaman tahsis edilebileceği gibi, asıl olan her zaman bununla meşgul olmaktır. Ayrıca bu zikrin icrası esnasında, kelime-i tevhidin harflerinin mahreçlerine de dikkat ederek özen gösterilmelidir.¹⁷⁵

Zikrin icra şekillerinden bir diğeri olan esmâ zikri (esmâ-i seb'a), nefsâni tarikatlarda nefsin yedi mertebesine mukabildir. Bu isimler şunlardır: Lâ ilâhe illallâh, Allah, Hû, Hakk, Hayy, Kayyûm ve Kahhar'dır.

Nefsâni tarikatların kabul ettiği ve bazı tarikatların de usul olarak aldıkları şekilde nefsin yedi makamını ve onlara karşılık gelen isimleri şöyle sıralayabiliriz:

Nefs-i emmâre: Münker ve günah olan şeyleri işlemeyi teşvik eden nefistir. Bu mertebedeki sâlikin zikri "*Lâ ilâhe illallâh*". Tevhit kalbe tesir edince, nefy gidip ispat kalır ve tedricen esmâ zikrine başlanmak üzere ikinci makama geçilir.

Nefs-i levvâme: Yapılan kötülüklerin ardından zaman zaman pişmanlık duyan ve sahibini bundan dolayı ayıplayıp tövbeye meyleden nefistir. Burada sâlikin zikri "*Allah*"tır.

Nefs-i mülhime: İlham ve keşfe mazhar olmaya başlayan, neyin hayır neyin şer olduğunu idrak edebilme kabiliyetine sahip olan, şehvetin isteklerine karşı direnme gücü bulunan nefistir. Sâlikin zikri "*Hû*" ismidir.

Nefs-i mutmaine: Kötü ve çirkin sıfatlardan kurtulup, güzel ahlâk ile yoğrulmuş nefistir. Sâlikin zikri "Hakk" ismidir.

Nefs-i radiye: Kendisi ve başkaları hakkında tecelli eden kaza hükümlerine tereddütsüz teslim olup rıza gösteren nefsin makamıdır. Sâlikin zikri "*Hayy*" ismidir.

Nefs-i merdiyye: Kulun Allah'tan, Allah'ın kuldan razı olduğu makamıdır. Sâlikin zikri "*Kayyûm*" ismidir.

Nefs-i kâmile: Bu makamda sâlik bütün marifet sıfatlarını kazanarak, irşât mevkiine yükselir. Zikri "*Kahhar*" ismidir.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Yılmaz, a.g.e., s.190,

¹⁷⁵ Yılmaz, a.g.e., s. 190

¹⁷⁶ Yılmaz, H. Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşr., İstanbul, 1994, s. 248-250

Bu isimlerle zikredilirken bir husûsa dikkat etmek gerekmektedir. Şöyle ki; bu isimler, ilim ve keşif külliyyetine medâr olduğundan, gerek mürit olanın gerekse olmayanın mürşidin irşâdı olmadan, kendi başına onlarla meşgul olması doğru bulunmamaktadır. Çünkü bu durumda sıralamaya dikkat edilemeyebilir. Söylenildiği şekliyle sıralamaya riâyet edilse bile zikredilen ismin zuhûrâtı teşhis edilemeyince küfre, deliliğe ve bunlar gibi istenmeyen durumlara düşülebilir. En azından bu isimlerin öyle bir ateşi vardır ki kendi arzusuna bunlarla meşgul olan o ateşe düşmekten emin olamaz.¹⁷⁷

Sûfilere göre zikir telkini yapan ilk kişi Hz. Peygamberdir. O dört halifesine de değişik usullerde zikir telkin etmiş, daha sonraki tarikatlar bu usullere göre zikirlerine yön ve şekil vermişlerdir. Bu dört telkin (zikir) şöyledir:

Sıddıkiyye: Hz. Peygamber (s.a.v), Mekke'den Medine'ye hicret ederken mağara arkadaşı Hz.Ebû Bekir'in kulağına üç defa zikir telkin etmiştir. Gizli zikir bu olaya dayanmaktadır.

Kübreviyye: Hz. Ömer müslüman olduğu esnada Hz. Peygamber(s.a.v) ile kucaklaşmış, bu sırada ikinci halifeye kelime-i tevhidi sesli olarak telkin etmiştir.

Nurbahşiyye: Hz. Osman'a da kalbi zikir "harfsiz ve sessiz" telkin edilmiştir.

Cehriyye: Hz.Peygamber, Hz.Ali'yi diz çöktürüp, gözlerini yumdurmuş ve üç kere "Lâ ilâhe illallâh" demiştir. Daha sonra üç defa da aynı cümleyi ona tekrarlatmıştır.¹⁷⁸

Zikrin icra yönüyle çeşitli tasnifleri yapılmıştır. Klasik tasavvuf kitaplarında zikri, dilin ve kalbin zikri şeklinde ikiye ayıranlar olduğu gibi,¹⁷⁹ kâl (söz) zikri, zikredilenin vasıflarını hatırlamak şeklindeki zikir ve zikredilenin temaşa edildiği için fâni ve gaip olunan zikir şeklinde sınıflandıranlar da olmuştur.¹⁸⁰ Dilin zikri, dil ile sesli veya sessiz yapılan zikir; kalbin zikri ise bir takım kelimeleri tekrarlamaktan ziyade bir çeşit tefekkür halidir.¹⁸¹ Bu bağlamda Nevevî de zikrin dil ve kalple icra edildiğini ve kalp ve

¹⁷⁷ Namlı, a.g.e., s. 309

¹⁷⁸ Aynî, Mehmet Ali, *Tasavvuf Tarihi*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1992, s. 241-242;

¹⁷⁹ Kuşeyri, a.g.e., s. 301

¹⁸⁰ Kelâbâzi, Ebu Bekir b. İshak Buhâri, *Taarruf, Doğu Devrinde Tasavvuf*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 1992, s. 157

¹⁸¹ Kara, a.g.e., s.203

dille birlikte yapılan zikrin en faziletlisi olduğunu, şâyet biri tercih edilecekse tercih eden için kalple yapılan zikrin efdal olduğunu söylemiştir.¹⁸²

Zikir için yapılan tasniflerden birinde de sûfiler zikri üç kısma ayırmışlardır. Bunlar; kalbî zikir, hafî zikir ve de cehrî zikirdir. Kalbî zikir, lafız, söz, ihfâ ve cehr olmadan kalp ile yapılan zikirdir.”Rabbini içinden(nefsinde) zikret.”¹⁸³ âyeti bu zikre işaretler. Hafî zikir, dil ile sessiz bir şekilde yani kendi duyacak kadar bir sesle yapılan zikirdir. Yukarıda zikredilen âyetin devamında “... yüksek olmayan bir sesle (zikret)” ifadesi buna işaretler. Zikrin kısımlarından bir diğeri olan cehrî zikir ise, sesli olarak yapılan zikirdir.¹⁸⁴

Sûfilerin zikirlerini icra ederken ferdi ya da toplu bir şekilde icra etmeleri zikirlerinin icra şeklini de farklılaştırmaktadır. Ferdi zikir müridin kendi başına yaptığı zikirdir. Mürit, kesin olarak şeyhinin tarifinin dışına çıkmaz. Ruhî hayatı tam anlamıyla şeyhin kontrolündedir. Şeyh müridin anlattıklarından, hissettiklerinden ve gördüğü rüyalarından hareketle değişik zikirler telkin eder. Müridin yaptığı zikre vird, okuduğu duaya hizb denir.¹⁸⁵ Ferdi zikir yapacak müride şeyh zikir verirken zikir tayininde sâlikin yaşını, işini ve kabiliyetini dikkate alır.¹⁸⁶

İlk dönem sûfilerde toplu zikirler yaygın olmamakla beraber tarikatların oluşmaya başlayıp kurumsallaşmalarıyla toplu zikirler de icra edilmeye başlamıştır. Zamanla belli âdâb ve erkânı olan tarikat zikirleri meydana gelmiştir. Toplu zikirler tarikatlara göre farklılık arz ettiği için değişik isimlerle adlandırılmışlardır. Bunlardan meşhur olanlar şunlardır:¹⁸⁷

Semâ’: Mevlevîlik tarikatının zikrine verilen isimdir. Ayakta ve dönerek, musiki eşliğinde icra edilir. Zikir esnasında dervişler hareketleriyle çeşitli dinî-tasavvufî temaları sembolize ederler.

Hatm-i hâce: Nakşibendî tarikatının zikrine verilen isimdir. Şeyhin huzurunda oturularak icra edilir. Sessiz olarak yapılır. Herkes okuyacağı dua, âyet ve salavâtı şeyhin işaretiyle okur. Mürit olmayan zikre katılamaz.

¹⁸² Nevevî, a.g.e., s. 14

¹⁸³ A’raf, 7/205

¹⁸⁴ Namlı, a.g.e., s.297

¹⁸⁵ Kara, a.g.e., s. 60

¹⁸⁶ Top, H. Hüseyin, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, Ötüken Yay., İstanbul, 2001, s. 172

¹⁸⁷ Kara, a.g.e., s.60

Darb-ı esmâ: Halveti tarikatının toplu zikirlerine verdikleri isimdir. Halka halinde oturarak, hafif sallanarak yapılır. Vücûdun hafif hareket etmesi mâsivadan sıyrılmak için bir vesile kabul edilir.

Zıkr-i kıyâm: Rıfâi tarikatının zikrine verilen isimdir. Tarikatın semahane denilen mahallinde ayakta ve sesli olarak yapılır.

Deverân: Kâdiri zikridir. Ayakta, oturarak, dönerek yapılır. Kadiri tarikatında zikirde şart olan ihlâstır. Zikrin, zikreden kalbini nurla doldurması ve ona ebedi bir hayat kazandırması için bir darp ve kuvvetli bir sesle yapılması şarttır.¹⁸⁸

Zıkr-i erre: Yeseviyye tarikatının zikrine verilen isimdir. Zikir usûlünü Hızır (a.s.)'ın koyduğunu kabul ederler.¹⁸⁹

Tarikatlarda icra edilen zikrin hafî mi yoksa cehri mi olması gerektiği konusunda sûfiler arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Zikrin açık ve gizli olarak yapılması hususunda ihtilaf edilmesi mertebeler bakımındandır. Zikrin yalnızca açık ya da gizli olduğunu ileri sürmek doğru değildir. Çünkü his ve tabiat mertebesi için gerekli olan mutlak cehr; kalp ve ruh mertebesi için gerekli olan ise mutlak ihfâdır. Tecellî ve istitâr arasında gidip gelen gönlün durumu ise bazen cehr, bazen de ihfâdır denilmiştir.¹⁹⁰ Ayrıca zikirde gaye kalbin huzur duymasındır dilin dönmesi değil. Dil ile yapılan zikrin sesli olmasının özellikle mübtedî için büyük tesiri vardır. Sesli zikirde gaye sağır gibi olan nefse bunu işittirmektir. Yoksa Allah'a değil. Çünkü O'nun için sesli-sessiz, uzak-yakın hepsi birdir demek suretiyle zikrin asıl fonksiyonuna vurgu yapanlar da olmuştur.¹⁹¹

Tarikatlarda önemli bir yere sahip olan zikrin icrası için belli kurallara da riâyet etmek gerekir. Gelişi güzel yapılan hareketlerle zikir yapılmamalıdır. Her tarikatın kendi zikir meclisleri için belirledikleri âdâb ve erkân vardır. Örnek olması açısından Şazeliyye tarikatını ele alalım. Bu tarikatın zikirle ilgili esasları şunlardır:

Zikirde önce olanlar

1. Tövbe

¹⁸⁸ Küçük, Hasan, *Tarikatlar, Tasavvuf ve Felsefe Münasebetleri*, Can Matb., İstanbul, 1985, s. 61

¹⁸⁹ Küçük, a.g.e., s. 74

¹⁹⁰ Namlı, a.g.e., s. 298

¹⁹¹ Necmüddin Kübra, a.g.e., s. 58

2. Gusul, abdest,
3. Susmak,
4. Şeyhten manevi yardım istemek.
5. Elbiseleri ve zikir mahallini güzel kokularla süslemek,
6. Güzel ve temiz elbise giymek,
7. Mümkün olduğunca karanlık ya da loş ortamları tercih etmek,
8. Gözleri kapamak,
9. Şeyhi göz önüne getirmek,
10. Zikirde samimi olmak
11. İhlâs,
12. Zikir olarak “lâ ilâhe illallâh”ı tercih etmek ve yüksek sesle söylemek,
13. Bu zikrin manasına kalbi alıştırmak,
14. Allah’tan başka bütün varlığı kalpten çıkarmak

Zikirden sonra olanlar:

1. Oturup ilâhi varid ve ilhamı beklemek,
2. Tekrar tekrar nefse dönmek,

3. Su içmemek.¹⁹²Zikrin faydalarına gelince, bu konuda İbn Kayyım el-Cevzî ayrıntılı bir şekilde beyanda bulunmuştur. Yüze yakın madde halinde sıraladığı faydalardan birkaç tanesi şöyledir :

1. Zikir şeytanı kişinin yanından uzaklaştırır ve kalpteki gam ve kederi giderir.
2. Zikir kalp ve bedeni kuvvetlendirir, kalbe ferahlık verir.
3. Zikir kişide ihsana girmesini sağlayan murakabeyi doğurur.
4. Zikir hataları önler.
5. Zikir Allah’a yakınlığı sağlar.

¹⁹² Kara, a.g.e., s.207-208

6. Zikir sahibine marifet kapılarını açar.

7. Zikir lisanın gıybet, dedikodu, yalan, çirkin sözlerle uğraşmasına mani olur.

8. Zikir kalbin şifası ve devâsıdır.

9. Zikir kalbe hayat kazandırır ve kalbi cilalandırır.

10. Zikir sekinenin inmesine, rahmetin kaplamasına ve meleklerin kuşatmasına sebeptir.¹⁹³

D) Salavât

Genelde İslâm kültüründe özelde ise tasavvuf kültüründe salavâtın önemli bir yeri vardır. Âyetlerde ve hadislerde salavâtla ilgili olarak beyanlarla ifade edilen hususlar salavâtın önemini ortaya koymaktadır. Bundan dolayıdır ki tasavvufi hayat ve seyr ü sülûk içerisinde dua, zikir ve evrad ile meşgul olmaya özen gösteren sûfiler, bunların içerisinde çokça salavât zikretmeyi de ihmal etmemişlerdir.

Sûfiler, Hz. Peygamber'e salât getirmenin amacının O'nun şanını yüceltmek ve O'nun vasıtasıyla Allah Teâlâ ile yakınlık kurmak olduğunu söylemişlerdir. Çünkü onlara göre Hz. Peygamber, Allah ve kullar arasında bir vasıta ve vasıtaya şükretmek, meth ve senâ edip duasında bulunmak ise vaciptir. Bu yüzden de hadis-i şerifte "İnsanlara şükretmeyen Rabbine şükretmez."¹⁹⁴ buyurulmuştur. Genel anlamda insanlara şükretmemek bu şekilde ifade ediliyorsa ehass-ü nâs (insanların en özeli) olan Hz. Peygamber'e karşı şükürsüzlüğün ne kadar vahim bir durum olduğunu söylemişler ve Hakk'ın dergâhında O'ndan daha yakını olmadığına "Benim Allah ile bir vaktim vardır."¹⁹⁵ hadisini delil göstermişlerdir.¹⁹⁶

Sûfilerin seyr ü süluklarının nihâi hedeflerinden biri de hakikat-i Muhammediyye'ye ulaşmaktır. Hakikat-i Muhammediyye'nin özümsemesi yolundaki ilk adım ise, Hz. Peygamber'e salât ü selam etmektir. Zira O'nun tamamlayıcı, terkip

¹⁹³ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Rasûlullah'tan Dualar-Zikirler*, terc. Bekir Ali Bilgiç, Petek Yay., İstanbul, trs., s. 51-107

¹⁹⁴ Ebû Davûd, *Edeb*, 11; Tirmizi, *Birr*, 35

¹⁹⁵ Hadisle ilgili değerlendirme için bkz.: Aclûnî, İsmail b. Muhammed el-Cerrahî, *Keşfu'l-Hafâ Muzîlü'l-İlbâs Amme't-Tehara mine'l-Ehâdisi alâ Elsineti'n-Nâs*, Dâru-İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1351, c. II, s. 173

¹⁹⁶ Bursevî, İsmail Hakkı, *Kitâbu'n-Necât*, Bosnalı Hacı Muharrem Matb., İstanbul, 1290, s. 270

eden isimleri bahsi geçen hakikatin farklı şekil ve mahiyetini gösterir.¹⁹⁷ Bu sebepten Hz. Peygamber'e yapılan salâtların en önemli bölümlerinden birini, Hz. Muhammedin nuru oluşturur.¹⁹⁸

Özellikle İbnü'l-Arabî ile zirveye ulaşan Vahdet-i Vücûd düşüncesinde çok sık kullanılan ıstılahlardan biri olan nur-i Muhammedî veya hakikat-i Muhammedî, Hz. Peygamber'in bütün iyi ve güzel vasıflara en üst seviyede sahip olması konusuyla ilgilidir. Hz. Peygamber'in nurunun yaratılışının Hz. Âdem'den de önce olduğu konusundan ilham alan sûfiler âdetâ Hz. Peygamber'in çevresinde bir "nur felsefesi" örmüşlerdir. Vahdet-i vücûdçu sûfilerin izahlarıyla daha geniş ve farklı boyutlar kazanan hakikat-i Muhammediyye'ye göre bütün varlıklar kâinatın efendisinden feyz ve nur almaktadır.¹⁹⁹

Hakikat-i muhammediyye, çoğunlukla "Muhammed'in özü/ilkörneği" olarak tercüme edilir ve ilk olarak Hz. Âdem'de, sonra bütün peygamberlerde kendini göstermiş ve son olarak da tüm mükemmeliği ile Hz. Muhammed'de görünür kılmıştır. Böylece Muhammed, özün bütün kâinatı kapsayan ve en mükemmel sureti olan peygamber, "Peygamberlerin mührü" olarak manifestasyon döngüsünü sona edirmiştir. Bu nedenle tasavvufun geç dönemlerinde sâfîlerin en yüce amacı hakikat-i Muhammediyye ile birleşmeye çalışmak ve bu uğurda önceki peygamberlerin geçtiği merhalelerden geçmek ve sonunda -Allah dilerse-yaratılışın temel fikrine erişmektir.²⁰⁰

Tasavvuf zikir meclislerinde Allah ve O'nun diğer isimlerinden sonra en çok tekrar edilen zikir salât ü selâmdır. Salât dualarının kendi içinde bir tılsımı, bir gizli gücü olduğuna inanıldığı için Allâh'ın dua edenlerin dileklerini hemen yerine getirmesini temin amacıyla K. Afrika ülkelerinde Hz. Peygamber'e topluca dua etmek âdet olmuştur. Özellikle Şazeliyye tarikatinde kökeni Abdüsselâm İbn Meşş'e (v. 622-

¹⁹⁷ Schoun, Fritjof, "Hz. Muhammed'in Mânevî Manası", terc.: Seda Yeşildal, *Keşkül Dergisi*, sy: 12, İstanbul, 2007 s. 27

¹⁹⁸ Schimmel, Annamarie, *Hz. Muhammed*, çev.: Okşan Aytolu, Profil Yay., İstanbul, 2007, s. 123

¹⁹⁹ Kara, Mustafa, "Hz. Peygamber'in Tasavvufî Düşüncedeki Yeri", *Keşkül Dergisi*, sy:12, İstanbul, 2007, s. 14

²⁰⁰ Schimmel, a.g.e., s. 131-132

625) dayanan ve bizim de şerhi çalışma konumuz olan “ *Salavâtü'l-Meşîşiyye* ” denilen salât şekillerinin sabah ve akşam namazlarından sonra okunması âdetti.²⁰¹

Zikir törenlerinin önemli bir parçası haline gelecek kadar önemli olan salâtın faydasının kime olacağı konusuyla ilgili olarak bazı fikirler ortaya çıkmıştır. Bunun bir yönüyle Hz. Peygamber (s.a.v.)’e dua etmek ve rahmet dilemek olduğunu, ancak başka bir yönüyle de diğer düşünce sahipleri gibi mutasavvıflar da salavât getirmenin faydasının Hz. Peygamber’e değil, bizzat kişinin kendisine olduğunu söylemişlerdir. Nitekim büyük mutasavvıflardan İzzüddin b. Abdüsselam (v. 660) şöyle diyor: “Bizim getirmiş olduğumuz salât ü selam Hz. Peygamber’e bir fayda sağlayamaz. Bundan dolayı bizim salât ü selamlarımız, bizi doğru yola sevk ettiğine karşılık kendisine şükranında bulunmamız lazım geldiğinden ve bunun hakkını ödeyebilmekten aciz olduğumuza binaen “Ya Rabbi, bu nimetin hakkından sen gel ve efendimize her ne suretle mükâfat yapılmak icap ederse lütfen bizim tarafımızdan onu yapiver.” tazarru manasında, mesela “Allahümme salli ala muhammedin ve âlihi ve sellim” gibi bir salât getiriyoruz.”²⁰² Buradan anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber(s.a.v)’e salavât getirmek, O’nun bütün insanlığa sunmuş olduğu hakikatten dolayı bir borç ve bu şükran borcunun hakkıyla ödenmesinin imkansızlığıyla Allah Teâlâ’dan yardım talebi anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla salavât vesilesiyle ehl-i İslam kendilerini hakikatle tanıştıran rehberlerine şükran duygularını iletmiş olmaktadır.

Hz. Peygamber(s.a.v)’e getirilen salavâtların sayısı oldukça çoktur. Şeyh Sa’dedin Hamevî (v. 650), on iki bin salavât-ı şerefenin kayıtlı olduğunu söylemiştir. İnsanların dillerinde dolaşan salât ü selamların sayılarının çok olmasının sebebini ise her varlığın bir özel ismi olduğu ve o özel isim sayesinde Hakk’a teveccüh ve Peygamber’e rağbet etmenin ve salât ü selam okumanın bir vazife gereği olduğu şeklinde açıklamıştır.²⁰³

Sayıları on bini bulan salavâtlar değişik yollardan öğrenilmiştir. Şeyh Sadeddin Hamevî, bazısının Peygamber Efendimizin bildirmesiyle bildiğini, bazısının arş-ı âlânın

²⁰¹ Schimme, a.g.e., s. 82, 86

²⁰² Gümüştanevi, Ziyâeddin, *Mecmûatü'l-Ahzab*, terc.: Ahmet Faik Arslantürkoğlu, Bahar Yay., İstanbul, 2006, s. 442

²⁰³ Bursevi, İsmail Hakkı, *Şerh-i Salavât-ı Meşîşiyye*, Bâb- Seraskeriyye Matbaası, İstanbul, 1256, s. 3-4

tavanında yazılmış ve melekler vasıtasıyla peygamberlere öğretilmiş olduğunu ve bazısının da Allah'ın has kullarına ilham yoluyla geldiğini söylemiştir.²⁰⁴

Salât ü selamların böyle çeşitli kanallardan gelmesinin bazı hikmetleri vardır. Bir hikmeti şudur ki, insanın kalbine akan ilahi feyizler on bir mertebeden akmaktadır. Bunlar levh, kalem, arş, kürsü, yedi gökyüzüdür. Bu toplamın tek sayısı itibariyle on iki olur, fakat her mertebede bin bir adet esma-i ilahiye mütecelli olması sebebiyle salât ü selam sayıları on iki bine ulaşmış olur. Bunun bir izahı da şudur: “*La ilahe illAllah*” kelimesi yazılıştta on iki harf olduğu gibi, “*Muhammediin Resulullah*” kelimesi de böyledir. Bundan dolayı her harfin karşılığında bin adet salât ü selam olmaktadır.”²⁰⁵

Hz. Peygamber(s.a.v)’e salât getirmekle ilgili başka bir husus ise sadece salât ile yetinilmemesi, salât ile birlikte selamın da zikredilmesidir. Çünkü Kur’ân-ı Kerim’de hem salât hem de selam getirilmesi emredilmiştir.²⁰⁶ Salât ve selamın beraber zikredilmesi ile ilgili olarak İsmail Hakkı Bursevî (v. 1137) şöyle diyor: “Salât ismi, ism-i zâhire, selâm ise ism-i bâtına râcidir. Çünkü salât, Cenâb-ı Hakk’ın mahsus bir rahmetidir. Birinden ceset hazzediyor, diğerinden de ruh nasibini alıyor. Onun için Hz. Peygamber (s.a.v.) kabri-şerifinde hâlâ diridir. O’na getirilen salât ü selamları memnuniyetle alıyor. Öyle ise salât ü selamın beraberce söylenmesinin hikmeti ortaya çıkmış oluyor.”²⁰⁷

Bursevî, Müslümanların Hz. Peygamber’e salât ü selam getirmeleri ile ilgili dikkat çekici başka bir tespitte daha bulunmuştur. O, Müslümanların getirdiği salât ü selamlar ile Hz. Peygamber’in hem cesedine hem de ruhuna tazim edildiğini, dolayısıyla ehl-i İslam’ın bu tazimlerinin O’nun şanını yücelttiği, duaların kabulünde vesile olduğu gibi O’nun kabrinde diri olması sebebiyle her türlü kötülükten de koruma işlevi gördüğünü ve tarihte bu tarz teşebbüste bulunanlara da Allah’ın inâyeti ile fırsat verilmediğini söylemiştir.²⁰⁸

Hz. Peygamber (s.a.v)’e bu kadar çok sayıda salât ve selam getirilmesi ve bunun maddi manevî pek çok faydası olması dolayısıyla tasavvufî kitaplarda yer alan salavâtlardan birkaç örnek yazmak isabetli olacaktır.

²⁰⁴ Bursevi, a.g.e., s. 4

²⁰⁵ Bursevi, a.g.e., s. 4-5

²⁰⁶ Ahzab, 33/56

²⁰⁷ Bursevî, a.g.e., s. 271

²⁰⁸ Bursevî, a.g.e., s. 271-272

اللهم صل و سلم علي سيدنا محمد المشتمل علي الحقائق [Allah'ım, Efendimiz Muhammed'e bütün hakikatler ile salât ve selâm eyle.]

اللهم صل و سلم علي سيدنا محمد عدد ما احاط به علمك وما جري به قلمك [Allah'ım, kalemin hareket ettiği ve ilmin kuşattığı kadar Efendimiz Muhammed'e salât ve selâm eyle.]

اللهم صل علي سيدنا محمد وعلي آل محمد وسلم [Allah'ım, Efendimiz Muhammed'e ve O'nun ailesine salât ve selam olsun.]²⁰⁹

V. MEŞHUR EVRAD, EZKAR ve AHZAB KİTAPLARI

Evrad ve ahzab kitaplarını yazıldıkları dönem itibariyle iki şekilde ele alabiliriz. Bunlar tarikatlar öncesi dönem ve tarikatlar dönemidir. Tarikatlar öncesi dönemde yazılan evrad kitaplarına, Ebu Talib el-Mekkî'nin (v. 386) *Kûtü'l-kulûb*'u ve Gazzâlî'nin *İhyâ*'sında yer verdiği evradları gösterebiliriz.

Zikir, tesbih, tövbe ve istiğfarla ilgili âyetleri bir araya getiren Mekkî, "*Evradu'l-leyl ve'n-nehâr*" başlığıyla başlayan kitabının ilk on altı babında gündüz ve gecenin muhtelif dilimlerinde okunacak olan evradı ve bunların sayısını ayrı ayrı yazmaktadır.²¹⁰ Evrad konusu ile ilgili tarikatlar öncesi dönemde yazılmış bir diğer önemli kitap, Gazzâlî'nin *İhyâ'u Ulûmi'd-din* adlı eseridir. "*Virdlerin Tertibi ve Geceleri İhya Etmek*" başlığı altında geniş bilgi veren Gazzâlî gündüz yedi, gece dört ayrı vakitte zikir, Kur'an okuma ve tefekkür gibi virdlerle meşgul olunması gerektiğini kaydetmiş, virdlerin dinî tasavvufî faydaları üzerinde durmuştur.²¹¹ Özellikle bu iki eser, daha sonra yaygın bir tasavvufî gelenek halini alan evrad kitaplarının temel kaynağı olmuştur.²¹²

V/XI. asırdan itibaren teşekkül etmeye başlayan tarikatlar, evrad geleneğine farklı bir boyut kazandırmışlardır. Âyet, hadis, salavât, tesbih ve zikirlerle bizzat tarikat kurucuları tarafından tertip edilen dua ve tesbihlerin ilavesiyle tarikatlara göre oluşan "evrad kitapları" türleri ortaya çıkmıştır. Virdlerin zamanla meşhur olanları çeşitli sûfîler tarafından şerh edilmiştir. Bu sahanın en eski örneklerinden biri olan *el-Ğunye* adlı eserinde Abdülkadir Geylani, evrad okumanın âdâb ve erkânı hakkında bilgi vermiştir. "Vird, evrad, hizb, ahzâb, mecmûa-i evrad, ed'ıye" gibi genel adların yanında

²⁰⁹ Bursevî, a.g.e., s. 273-279

²¹⁰ el-Mekkî, Ebû Talib Muhammed, *Kâtü'l-Kulûb, Kalplerin Azığı*, Haz.: Muharrem Tan, İz Yay., İstanbul, 2004, c. I, s. 19-159

²¹¹ Gazzâlî, a.g.e., c. I, s. 965-1007

²¹² Kara, a.g.e., s. 80

"enîsü's-sâlikin, delâlu'l-mürîd, hedîyyetü'z-zakîrîn, burhânu'l-arîfîn, tuhfetu'l-uşşâk, vazîfetu'l-mürîd" gibi çok değişik adlar altında kaleme alınan evrad kitapları zamanla daha kolay taşınıp okunabilmesi için kitapçıklar şeklinde süslü yazılarla çoğaltılmış ve basılmıştır. Harîrizade'nin (v. 1299) *Virîdî's-Settâr'ında* olduğu gibi bazen bu eserlerde genel tasavvufî meselelere de temas edilmiş, müritlere pratik bilgiler verilmiştir.²¹³

Evrâd kitaplarının isimleri genellikle *Evrâd-ı Gazzâlî*, *Evrâd-ı Mevlânâ* gibi şahıs isimlerine nispet edilmiştir. Bir kısmı da *Evrâd-ı Bahâîyye*, *Evrâd-ı Zeyniyye* gibi tarikat isimlerine nispet edilerek isimlendirilmiştir.

Evrâd ve ahzâb kitaplarının genel özellikleri hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra, tasavvuf çevrelerinde olduğu kadar diğer kesimlerde de yaygın olup ilgi gören evrâd ve hizb örneklerini şöyle sıralayabiliriz:

A) Hızbu'l-Bahr

Evrâdı en yaygın olan sûfî, Şaziliyye tarikatının pîri Ebu'l-Hasan eş-Şazilî'dir. Özellikle "hızbu'l-bahr ve hızbu'l-ber" adlı kısa ve özlü tesbihlerle dualar, asırlardan beri tasavvufî muhitlerde okunan ve şerh edilen virdlerdir. Bu ismin verilmesinin sebebi, denizde yolculuğa çıkıldığında selamet vermesidir. Şeyh, Hz. Peygamber'i rüyasında görüp ondan bu konuda müjde almıştır. Aynı zamanda *Hizbü Sağîr* olarak da isimlendirilir. Evveli Ya Allah, Ya Alîyy, Ya Azim, Ya Halim v.s. Âlimler içinde İsm-i A'zam'ında olduğunu söylerler.²¹⁴ Şaziliyye tarikatı Osmanlı toplumunda yaygın olmadığı halde bu hizblerin yayılmış olması dikkate değer bir husustur.²¹⁵

B) Virîdü's-Settâr

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin çeşitli virdleriyle Halvetiyyenin ikinci piri Bakü'de medfun Yahya-yı Şirvani'nin evrâdı da tarikatlar arasında çok meşhurdur. Yahya-yı Şirvani'nin (v. 868) "Yâ Settâr" diye başladığı için Virîdü's-Settâr, yazarına nispetle de Vird-i Yahya olarak tanınan evrâdı pek çok sûfî tarafından şerh edilmiş, bunlardan Harîrizâde Kemâleddin Efendi'nin Türkçe şerhi basılmıştır. (İstanbul 1287) Ayrıca Müstakîmzâde Süleyman Efendi, Ömer Fuâdî Efendi, Şah Veli, Tireli İsa Muhammed, Abdullah Şerkavî, Şemseddin Nasuhîzâde, Osman b. Ahmed Fertekî de aynı evrada

²¹³ Kara, a.g.e., s. 80

²¹⁴ Katip Çelebi, a.g.e., c. I, s. 661

²¹⁵ Kara, a.g.e., s.81

şerh yazmışlardır. Yugoslavya bölgesinde yaygın olan şerh ise Prizrenli Markalaçzâde Süeyman Efendi'ye aittir. (İstanbul 1988)²¹⁶

C) Evrad-ı Fethiyye

Yaygın olan bir diğer evrad kitabı, Seyyid Ali Hemedânî'nin Evrad-ı Fethiyye adlı virdidir. Bu vird istiğfardan sonra kelime-i tevhid, subhânallah, hasbunallah ve salavât ile başlayan pek çok cümleyi ihtiva eder. (İstanbul 1330)²¹⁷

D) Mecmûatu'l-Ahzâb

Tarikat mensupları arasında yaygın olan en hacimli evrad ve ahzab kitabı, Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî'nin (v. 1311) Mecmûatu'l-Ahzâb adlı üç ciltlik derlemesidir. (İstanbul 1311) Yaklaşık 2000 sayfa hacmindeki bu eserde Hz. Peygamber, dört halife ve sahabelerden başka hizb ve virdleri bulunan bazı sûfîler şunlardır: İbnü'l-Arabî, Ebu'l-Hasan eş-Şazili, İbrahim ed-Desûkî, Gazzâlî, Muînuddin-i Çiştî (v. 634), Şehabeddin es-Sühreverdî (v. 632), Hüsameddin Uşşakî, Saadeddin el-Cibâvî, Abdülkadir-i Geylani, Abdulgani en-Nablusî (v. 1143), Bahaeddin Nakşibend (v. 791), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Ahmed er-Rifai, Ahmed el-Bedevisi, Zeynüddin-i Hafî (v. 838).²¹⁸

E) Zînetu'l-Kulûb

Son dönem Cerrâhî şeyhlerinden Muzaffer Ozak Zînetu'l-Kulûb adlı eserinde Kadirî, Rifâî, Nakşî, Halvetî, Cerrâhî virdlerini Arap ve Latin harflerle ve tercümeleriyle birlikte neşretmiştir. (İstanbul 1973)²¹⁹

F) Ezkâr-ı Nevevî

Evrad ve ezkar kitapları arasında Nevevî'nin Ezkâr-ı Nevevî diye tanınan Hilyetu'l-Ebrâr adlı eserinin de (Dımaşk 1391/1971) önemli bir yeri vardır. Müellifi bir sûfî olmadığı için bu eser tarikat mensupları arasında diğer evrad kitapları kadar yayılmamışsa da Gazzali'nin *İhyâ'u Ulûmi'd-din*, Kuşeyri'nin (v. 465) *er-Risale*, Ebu Nuaym el-İsfahânî'nin (v. 430) *Hilyetu'l-Evliya* adlı eserlerinden geniş ölçüde istifade etmesi, Ebu Ali ed-Dekkak, Zünnûn el-Mısrî (v. 245), Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (v.

²¹⁶ Kara, a.g.e., s.81

²¹⁷ Kara, a.g.e., s. 81

²¹⁸ Kara, a.g.e., s. 81-82

²¹⁹ Kara, a.g.e., s. 81

283), Yahya b. Muaz er-Râzî (v. 871), İbrahim el-Havvas (v. 291) gibi meşhur sûflerin konuyla ilgili tespit ve tavsiyelerini kaydetmesi sebebiyle sûflerin ilgi duyduğu kitaplardan biri olmuştur. Hilyetu'l-Ebrâr'ı İbn Teymiyye *el-Kelimü't-Tayyib* adıyla ihtisar etmiş, İbn Allân es-Sâdıkî de *el-Fütühâtü'r-Rabbaniyye ale'l-Ezkâri'n-Neveviyye* adıyla şerhetmiştir.²²⁰

G) Delâilu'l-Hayrât

Nevevi'nin eseri gibi hem tarikat mensuplarının hem de tarikata mensup olmayan Müslümanların çok okuduğu evrad kitaplarından biri de Kabri Merakeş'te olan Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî (v. 870) tarafından tertip edilen *Delâilu'l-Hayrât'tır*.²²¹

H) Cevşen

Nevevî'nin eseri gibi hem tarikat mensuplarının hem de tarikata mensup olmayanların çok okuduğu evrad kitaplarından biri de Ehl-i Beyt kanalıyla Hz. Peygamber'e nisbet edilen Cevşen'dir. Musa el-Kazım, Cafer es-Sadık, Muhammed Bakır, Zeynel Abidin, Hz. Hüseyin ve Hz. Ali tarikiyle Hz. Peygamber'e nisbet edilir. Her biri Allah'ın isim ve sıfatlarının on tanesini ihtiva eden ve yüz bölümden ibaret uzunca bir dua olan Cevşen'in her bölümü besmele ile başlamakta ve sonunda "Sübhaneka yâ lâ ilâhe illâ ente el-gavse el-gavs sallî alâ Muhammedin ve âlihî ve hallisnâ mine'n-nâr yâ ze'l-celâli ve'l-ikram yâ erhame'r-râhimîn." ibaresi tekrarlanmaktadır. Bu yüz bölümden yirmibeşinin başında "Allâhümme innî es'elüke bi- esmâik" ibaresi bulunmakta ve "yâ Allâh, yâ Rahman, yâ Rahîm" şeklinde Allah'a ait isimleri ihtiva etmektedir. Bu ifade ile başlayan her bölüm arasında ise genellikle üç paragraf "yâ hayre'l-gafilîn" ibaresiyle başlayıp devam eden münacatlar şeklinde dualar yer alır. Böylece duanın tamamı Allâh'a ait ikiyüz elli isim ve yediyüz elli sıfatı içerir. Bütün bu münâcatların ana gayesi ise dünya afetlerinden ve ahiret azabından kurtuluş niyaz etmektir. Cevşen özellikle Şîî dünyasında oldukça rağbet görmüş; muhtevasının güzelliği, ifadelerinin akıcılığı ve okunduğunda elde edilebilecek dünyevî ve uhrevî iyi sonuçlara dair rivayetlerin çokluğu sebebiyle olacaktır ki Türkiye'de bazı sünnî müslümanlar tarafından da ilgiyle karşılanmıştır. Duayı Ahmed Ziyâeddin

²²⁰ Kara, a.g.e., s. 82

²²¹ Kara, a.g.e., s. 82

Gümüşhanevî, *Mecmû'atü'l-ahzâb* adlı eserinde nakletmiş, daha sonra özellikle Risâle-i Nûr cemaati tarafından müstakil olarak bir çok defa basılmıştır.²²²

H) Bihâru'l-Envâr

Şii muhitlerde yaygın olan evrad ve zikirler ise Muhammed Bâkır el-Meclisî (v. 104-107) tarafından *Bihâru'l-Envâr* adlı eserin XCI ve XCII. ciltlerinde bir araya getirilmiştir.²²³

IV. BAZI TARİKATLERİN EVRAD VE HİZBLERİ

Her tarikatın kendine has özellikleri olan evradı vardır. Bu evradların içerikleri ve uzunlukları birbirinden farklıdır. Ancak bütün evradlarda birbirine benzeyen yönler de vardır. Evradların büyük bir çoğunluğunda Kur'ân-ı Kerim'den âyetler, hadisler ve salât ü selâmlar geniş bir yer kaplar. Tarikatların belli zamanlarda okumuş oldukları evradlarda genellikle Fatiha, Bakara Suresi'nin ilk ve son âyetleri, Âyetü'l-Kürsi, Haşr Suresi'nin son âyetleri gibi çok Allah'ın isim ve sıfatlarıyla ilgili âyetler ve “Rabbena“, “Allahümme” gibi ifadelerle başlayan dua cümleleri bulunmaktadır. Salavât kısmında ise Hz. Peygamber'in özelliklerini sıralayan cümleler ve onun tavsiye ettiği dualar geniş bir şekilde yer alır.

Hizblerde de evradlarda olduğu gibi âyetlerden, hadislerden alıntılar ve tarikat kurucuları tarafından oluşturulan dua ve zikirler vardır. Bazı hizbler Kur'ân'dan surelerle başladığı gibi bazıları da besmeleyle, istiğfarla, Allah'ın isimleri ile ya da “Sübhanallah” gibi tesbihlerle başlar.

İçerikleri ve tertiplerini göstermek açısından bazı tarikatların evrad ve hizblerine kısaca yer vereceğiz.

A) Evrad-ı Kadiriye

1. İstiâze ve Besmele
2. Fâtiha Suresi

²²² Toprak, Mehmet, “Cevşen”md., *DİA.*, İstanbul, 1993, c. VII, s. 462-463

²²³ Kara, a.g.e., s. 82

3. İnnallahe ve melâiketehu yusallûne ale'n-Nebî. Ya eyyühellezîne sallû aleyhi ve sellimû teslîmâ. (Ahzab, 33/56)
4. Salavâtlar
5. Çeşitli dua cümleleri²²⁴

B) Evrad-ı Bahâiyye

1. İstiâze
2. Fatiha Suresi
3. Çeşitli dua cümleleri,
4. Ayetü'l-Kürsî
5. Allahümme ve Hurûf-u Mukataa ile başlayan dua cümleleri²²⁵

C) Evrad-ı Rufaiyye

1. Besmele
2. İhlâs Suresi
3. Felâk Suresi
4. Nâs Suresi
5. Fâtiha Suresi
6. Bakara Suresi'nin 1-5 ayetleri
7. Ayetü'l-Kürsî
8. Amene'r-Resûlü.....(Bakara, 2/285-286)
9. Esmâü'l-Hüsna
10. Çeşitli dualar ve salavâtlar²²⁶

D) Evrad-ı Mevlânâ

1. Besmele

²²⁴ Müstekimzâde, Sadeddin Süleyman b. Emin, *Şerh-i Evrad-ı Kadiri*, Takvim-i Vekayi Matb., 1260, s. 1-34

²²⁵ en-Nakşibendî, Muhammed b. Muhammed Bahaeddin, *Evrâd-ı Şeyh Bahaeddin en-Nakşibendî*, İstanbul, 1298, s. 2-15

²²⁶ er-Rufâi, Abdülkadir Raşid, *Şerâit-i Evrad-ı Şerife-Vesile*, İzzet Efendi Matb., İstanbul, 1287, s. 2-111

2. Allah'a hamd ü senâlar içeren cümleler
3. Lâ ilahe illallah ile başlayan cümleler
4. Ayetü'l-Kürsî
5. Lâ ikrahe fi'd-dini kad tebeyene'r-rüşdü mine'l-ğayy....(Bakara, 2/256-257)
6. Lillâhi ma fi's-semavati vema fi'l-ardi ve in tübdü mâ fi enfüsüküm....(Bakara, 2/284)
7. Amene'r-Resûlü.....(Bakara, 2/285-286)
8. Yâ-Sin Suresi
9. Saffat Suresi 171-182 ayetler
10. Haşr Suresi 18-24 ayetler
11. Talak, Kalem, Nûn, Tekvir, Buruç, Tarık Surelerinden ayetler
12. Leyl Suresinden Nâs Suresine kadar olan kısa sureler
13. Fâtîha Suresi
14. Bakara suresi 1-5 ayetler
15. Allah'a hamd ü senâdan sonra "Allahümme" ile başlayan dua cümleleri ve Esmâ Hüsnâ
16. İstiğfar ve salavât cümleleri²²⁷

E. Evrad-ı Usbûiyye

1. Haftanın yedi gün ve gecesi için tertip edilmiş dualar
2. Muhyiddin İbn Arâbî'nin Virdi
3. Berât Gecesi Duası
4. Hizbü'l-Bahr
5. Salâtü'n-Münciye
6. Seyyidü'l-İstiğfar

²²⁷ Mustafa Hilmi, a.g.e., s. 1-54

7. Ali b. Ebi Talib'in Virdi
8. Fâtiha, Bakara (1-5 ayetler), Ayetü'l-Kürsî, Bakara (285-286 ayetler),
Tevbe (1-3 ayetler), Hucûrat (1-3 ayetler), Hac (21-23) Sureleri
9. Yâ-Sin, Feth, Mülk, Kıyame, Vakıa, Nebe, İnşikak, Alak, Asr, Kadr,
Zilzal, Rahman, Kafirun, İhlas, Felak, Nas Sureleri
10. Mecmûat-i Salavât-ı Muhtarat
11. Da'vetü'l-Esma li-şeyh Muhyiddin Arabî²²⁸

F) Evrad- Cerrahiyye

1. Estağfirullah (100 defa)
2. Salavât
3. İhlâs Suresi
4. Felak suresi
5. Âyetü'l-Kürsî
6. Amene'r-Resûlü.....(Bakara, 2/285-286. ayetler)
7. Çeşitli dua cümleleri
8. Salavâtlar
9. Salât-ı Münciye
10. Nureddin Cerrahi'nin Evrad-ı Şerif
11. Nureddin Cerrahi'nin Fâtihatü'l-Fukarası²²⁹

G) Evrad-ı Kesnezaniyye²³⁰

Evrad genel evrad ve günlük evrad olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Genel evrad;

1. 100 defa la ilahe illallâh

²²⁸ Arâbî, Muhyiddin, *Evrad-ı Usbûiyye*, Dârü'l-Beyrut, Dımaşk, trs., s. 7-133

²²⁹ Ozak, Muzaffer, *Zînetü'l-Kûlûb, Kalplerin Zîneti*, Salâh Binici Kitabevi, İstanbul, 1973, s. 320-337

²³⁰ Evrad-ı Kesnezaniyye: Kadiri tarikatının bir kolu olan Kesnezaniyye tarikatının evrad kitabıdır. Tarikatin kurucusu Muhammed Hüseyin el-Kesnezan.(1938/...)Tarikat Irak, Kerkük ve çevresinde yaygındır. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: www.kasnazan.com)

2. 100 defa Allâh
3. 100 defa ya Hû
4. 100 defa ya Hayy
5. 100 defa ya Vâhid
6. 100 defa ya Azîz
7. 100 defa ya Vedud
8. 100 defa ya Rahmân
9. 100 defa ya Rahîm
10. 100 defa sübhânallahi velhamdülillâh..... ve lâ ilahe illallâh vallahu ekber
11. 100 defa allahümme salli alâ muhammedin el-vasfi....
12. 100 defa ve lâ havle velâ kuvvete..
13. 100 defa İhlas Suresi
14. 100 defa lâ ilâhe illallâhu'l-melikü'l-hakku'l-mübin....
15. 100 defa sallallâhu sübhânehu...
16. 100 defa lâ maksude illallâh
17. 100 defa lâ mevcûde illallâh
18. 100 defa lâ matlûbe illallâh
19. 100 defa lâ murâdu illallâh

Günlük evrad ise;

1. Sabah namazından sonra 300 defa lâ ilâhe illallâh, 100 defa lâ ilâhe illallâh muhammedün rasulullah sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem...., 300 defa Allâh, 300 defa Fatiha Suresi, 100 defa esteğfirullâh el-azîm,
2. Öğle namazından sonra 165 defa lâ ilâhe illallâh, 25 defa Fatiha suresi, 100 defa esteğfirullah el-azîm,
3. İkinci namazından sonra 165 defa lâ ilâhe illallâh, 20 defa Fatiha Suresi 100 defa estağfirullah el-azîm

4. Akşam namazından sonra 165 defa lâ ilâhe illallâh, 15 defa Fatiha Suresi, 100 defa estağfirullah el-azîm
5. Yatsı namazından sonra 300 defa lâ ilâhe illallâh, 100 defa lâ ilâhe illallâh muhammedün resulullah sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem fi külli lemhatin, 300 defa Allâh, 10 defa Fatiha Suresi, 200 defa İhlas Suresi, 100 defa Allahumme salli alâ seyyidinâ Muhammed el-vasfu ve'l-vahyü..., 100 defa esteğfirullah el-azîm
6. Her farz namazdan sonra 3 defa Allahu Hâzirî, Allahu Nâzirî, Allahu Şâhidî,....
7. İkinci virdi: güneş batmadan önce 66 defa ya Allâh, ya Hayy, ya Kayyûm, 66 defa ya Allâh Mevlayı Allâh, 66 defa ya Hû, 66 defa ya Hayy, 66 defa Vâhid, 66 defa ya Azîz, 66 defa ya Vedûd, 66 defa ya Rahmân, 66 defa ya rahîm
8. Her gün : 1000 defa allahumme salli alâ seyyidinâ Muhammed el-vasfu ve'l-vahyü...²³¹

H) Hizbü'l-Bahr

1. İstiâze
2. Besmele
3. Çeşitli ayetler
4. “Allahümme” ile başlayan dua cümleleri²³²

²³¹ El-Kesnezani, a.g.e., s. 18-22

²³² eş-Şazeli, Ebu'l-Hasen, *Terceme-i Şerh Hizbü'l-Bahr*, Dârü't-Tıbaati'l-Amire, İstanbul, 1264, s. 1-51

İKİNCİ BÖLÜM
ŞERH-İ SALAVÂT-I MEŞÎŞİYE

I. ABDÜSSELAM EL-MEŞİŞİ'NİN HAYATI

Kuzey Afrika'da yaygın olan Şâzeliyye tarikatının kurucusu Ebu'l Hasen eş-Şâzeli'nin şeyhi olan Ebu Muhammed Abdüsselâm b. Meşîş (Beşîş) el-Hasenî'nin hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Sûfî tabakat kitaplarında da yer almayan Abdüsselâm b. Meşîş'in doğum tarihi bilinmemekle beraber kaynaklarda Cebel-i A'lâm yakınlarında Benî Arûs'ta doğduğu belirtilmektedir.²³³ Hz. Hasan'ın soyundan geldiği için el-Hasenî unvanıyla anılan Abdüsselâm b. Meşîş, yedi yaşlarında iken kendini ibadete vermiş, din ilimlerini öğrenmiş ve genç yaşta keşif mertebesine ulaşmıştır.²³⁴ On altı yaşındayken ilim öğrenmek için doğuya seyahat eder²³⁵ ve bu seyahatler esnasında karşılaştığı Abdurrahman b. Hüseyin ez-Zeyyât kendisini yedi yaşından beri manen terbiye ettiğini söyleyince ona intisap eder.²³⁶ Tasavvufî bilgi ve tecrübesini artırmak için çıkmış olduğu ilim yolculuğundan dönüşünde, Ebû Medyen'in derslerine devam eder.²³⁷ Tasavvuf hırkasını Ebû Medyen et-Tilimsânî'den giydiği de söylenmektedir.²³⁸

Abdüsselâm b. Meşîş Kur'ân'a ve sünnete son derece bağlı bir velî olması nedeniyle, sünnetten uzaklaşan zümrelerle de mücâdele etmiştir. Peygamberlik iddiasında bulunarak etrafına birçok cahil taraftar toplayan Muhammed b. Ebû Tavâcîn'e karşı koymak için inzivadan çıkıp mücâdele etmiş, bu mücâdeleden vazgeçmesi için yapılan teklifleri reddedince, İbn Ebû Tavâcîn'in adamları tarafından şehit edilmiştir.²³⁹ “Şehîd Kutub” diye de meşhur olan İbn Meşîş'in naaşı Benî Arûs arazisindeki Cebeliale'm'e defnedilmiştir ve mezarı ziyaretgâh olmuştur.²⁴⁰ Ölüm tarihi olarak 622²⁴¹ ve 625²⁴² yılları gösterilmektedir.

²³³ Tourneau, R., Le, “Abd al-Salâm b. Mashih al-Hasanî”, md., El (İng), Leiden, E.J. Brill, 1986, c. I, s. 91

²³⁴ Uludağ, “Abdüsselâm b. Meşîş”, md., *DİA.*, İstanbul, 1988, c. I, s. 302

²³⁵ Tourneau, a.g.m., El (İng) c. I, s. 91

²³⁶ Uludağ, a.g.m., c. I, s. 302

²³⁷ Tourneau, a.g.m., El (İng) c. I, s. 91

²³⁸ Uludağ, a.g.m., c. I, s. 302

²³⁹ Eş-Şazelî, Hasan b. Muhammed, *Kitâb-u Tabakatü's-Şâziliyyeti'l-Kübrâ*, ed. Mağribî, Mektebetü'd-Daru'l-Beyrut, Dimeşk, 2000, s. 73; Tourneau, a.g.m., El (İng) c. I, s. 91; Uludağ, a.g.m., c. I, s. 302

²⁴⁰ Doutte, E., “Abd al-Selâm b. Maşîş al-Hasanî”, md., *İA*, MEB Yay., İstanbul, 1978, c. I, s. 109; eş-Şazelî, a.g.e., s. 73; Uludağ, a.g.m., c. I, s.302,

²⁴¹ en-Nebhânî, Yusuf b. İsmail, *Câmi'u Kerâmâti'l-Evliyâ*, Daru Sadr, Beyrut, tsz., c.II, s. 70; eş-Şazelî, a.g.e., 72

²⁴² Doutte, a.g.m., c. I, s. 109; Tourneau, a.g.m., El (İng) c. I, s. 91

Hakkında pek çok kerâmet ve menkıbe nakledilen ve İslâm âleminde büyük saygı gören İbn Meşîş'in türbesi Fas'ın önemli ziyâret yerlerinden biridir. Türbesinin makam olduğu ve orada yapılan duaların kabul edildiği söylenir.²⁴³ Çok sarp bir yerde bulunan mezarına gayri müslimlerin yaklaşmasına izin verilmemektedir.²⁴⁴ İbn Meşîş'e gösterilen sevgi ve hürmet, bölge halkı tarafından oğullarına ve torunlarına da gösterilmiş ve İbn Meşîş'in ölüm yıl dönümlerinde, Tittâvîn civarındaki Şaşavan kasabası sakinlerince düzenlenen mevlitlerle hatırası sürekli canlı tutulmuştur.²⁴⁵

İbn Meşîş'in tasavvûf tarihindeki önemi, Şâzeli tarikatının kurucusu Hasan el-Şâzeli'yi yetiştirmiş olmasından ileri gelmektedir.²⁴⁶ Ayrıca İbrahim ed-Desûkî ve Ahmed el-Bedevî'nin de hocaları olması onun tasavvûfa kattıklarının bir göstergesidir.²⁴⁷

İbn Meşîş'in farklı yönlerinden biri de diğer şeyhlerden farklı olarak çevresine mürit toplamak için çaba sarf etmemiş oluşu ve intisap etmek için gelenleri kabul etmeyişidir. Nitekim bir gün huzuruna gelerek "bana el ver" diyen kişiye hiddetle "Ben peygamber miyim ki el vereyim! Farzlar da haramlar da bellidir. Farzları yerine getir, haramlardan sakın!" dediği nakledilir.²⁴⁸ Ayrıca halkın kendisinden yüz çevirmesi için²⁴⁹ dua ettiği de rivâyet edilir.

Abdüsselâm b. Meşîş'in, Şâzeli'nin rivâyet ettiği *Vesâyâ'sı* ve günümüze kadar gelmiş olan *Salavâtü'l-Meşîşîyesi* vardır. *Vesâyâ*, İbn Atâullâh el-İskenderî'nin *Letâ'ifü'l-minen'inde* (Mısır 1322), İbnü's-Sebbâğ'ın *Dürretü'l-esrâr'ında* (Mısır 1304), İbn Ayyâd'ın *el-Mefâhirü'l-âliye'sinde* (Mısır 1961) ve Süyûtî'nin *Te'yidü'l-hakîkati'l-âliyye'sinde* (Süleymaniye Ktp., Şehîd Ali Paşa, nr. 1131-1132) nakledilmiştir.²⁵⁰

²⁴³ eş-Şâzeli, a.g.e. s. 73

²⁴⁴ Uludağ, a.g.m., s. 302

²⁴⁵ Uludağ, a.g.m., s. 302

²⁴⁶ Uludağ, a.g.m., s. 302

²⁴⁷ eş-Şâzeli, a.g.e., s. 73

²⁴⁸ Uludağ, a.g.m., s. 302; Tourneau, a.g.m., s. 91

²⁴⁹ Uludağ, a.g.m., s. 302

²⁵⁰ Uludağ, a.g.m., s.302

II. İSMAİL HAKKI BURSEVÎ'NİN HAYATI

A. Doğum Yeri, Nesebi ve Çocukluğu

XVIII. asrın büyük mutasavvıflarından Celvetî şeyhi İsmail Hakkı Bursevî, bugün Bulgaristan sınırlarında bulunan Aydos'ta 1063 (14 Eylül 1652) senesi zilkâde ayının başlarında bir pazar günü dünyaya gelmiştir.²⁵¹ Otuz seneden fazla Bursa'da ikâmet etmesi ve orada vefat etmesinden dolayı Bursevî olarak bilinmiştir.²⁵² Ayrıca Mesnevî şârihlerinden İsmail Ankaravî'den ayırmak için de ona Bursevî dendiği belirtilmiştir.²⁵³ Bununla birlikte bir süre Üsküdar'da ikamet ettiği için Üsküdârî, Celvetiyye tarikatına mensup olduğu için Celvetî nisbelerini de kullanmıştır.²⁵⁴

İsmail Hakkı, baba tarafından Şah-ı Hüdabende'nin oğlu Bayram, onun oğlu Mustafa ve onun oğlu İsmail Hakkı, anne tarafından ise Şeyh Davut Efendinin oğlu Mehmet Efendi, onun oğlu Abdurrahman Efendi, onun oğlu Ahmet Kadı ve onun kızı Kerime onun oğlu İsmail olmak üzere kendi soy silsilesini kitaplarında yazmıştır. Baba tarafından seyit olduğunu, nesebinin nereye ulaştığı konusunda tereddüt ettiğinde defalarca Allah tarafından Ehl-i Beytten olduğunun müjdelendiğini söyler.²⁵⁵

Babası Mustafa Efendi aslen İstanbulludur. Fakat 1062 senesinin Zilhicce ayında İstanbul'da Esir Han'ında çıkan şiddetli ve büyük bir yangında Aksaray'daki evi eşyasıyla birlikte yandığından mecburen İstanbul'u bırakıp Aydos'a gitmiş ve oraya yerleşmiştir.²⁵⁶

Daha önce İstanbul'da tasavvûfî çevrelerle irtibatı olduğu anlaşılan Mustafa Efendi, Aydos'ta bu ilgisini sürdürerek Zakirzâde Abdullah Efendi'nin halifesi sıfatıyla o sıralarda Aydos'ta irşat faaliyetinde bulunan Celvetî şeyhi Atpazarî Osman Fazlı ile yakınlık kurmuştu.²⁵⁷ İsmail Hakkı üç yaşındayken babası onu Osman Fazlı Efendinin huzuruna götürüp elini öptürmüş, bu vesileyle o da ileri de zaman zaman ona,

²⁵¹ Aynî, M. Ali, "İsmail Hakkı'ya Dair Bir Tetkik Hülâsası", *DFİFM*, Yıl II, sy. 9, 1928, s. 180

²⁵² Namı, Ali, a.g.e., s. 35

²⁵³ Aynî, a.g.m., s. 108

²⁵⁴ Namı, Ali, İsmail Hakkı Bursevî, *DİA*, İstanbul, 2001, c. XXIII, s. 102

²⁵⁵ Bursevî, İsmail Hakkı, *Kenz-i Mahfî*, sad.: Abdülkadir Akçiçek, Rahmet Yay., İstanbul, 1967, s. 102-103

²⁵⁶ Aynî, a.g.m., s. 108

²⁵⁷ Namı, a.g.e., s. 35

“Senbizim üç yaşından beri müridimizsin.”diyerek iltifatlarda bulunmuştur.²⁵⁸ Yedi yaşında annesini kaybeden İsmail Hakkı’ya büyükannesi bakmaya başladı. Annesinden miras kalan on iki bin dirhemi daha sonraki tahsil hayatında bir kısmını kitap almak için, bir kısmını da geçimini sağlamak için harcamıştır.²⁵⁹

B) İlim Hayatı

İsmail Hakkı ilk tahsilini beş yıl süreyle Aydos’ta Şeyh Ahmet Efendinin yanında yaptıktan sonra,²⁶⁰ on yaşlarındayken, Aydos’ta bulunan Osman Fazlı Efendinin tavsiyesi üzerine akrabasından ve yetiştirdiği âlimlerden Abdülbaki Efendinin yanına, Edirne’ye gönderildi.²⁶¹

İsmail Hakkı’nın Edirne’den sonraki tahsil hayatı üç safhada incelenebilir. Birinci safhada genç talebe, Abdülbaki Efendiden yedi sene tahsil görmüş bu zaman zarfında sarf-nahiv, mantık, fıkıh, kelam, ilm-i âdâb, tefsir ilmine dair kitaplar okumuştur. Tahsilinin ikinci safhasında ise, daha çok lisanlarla ilgilenmiş, Arapça ve Farsçayı kolayca konuşup yazacak derecede öğrenmişti. Edirne’de tahsilini tamamlayıp icazetini alan İsmail Hakkı, bundan sonraki tahsilini devam ettirmek için İstanbul’da Osman Fazlı Efendinin hanikâhına gelir. Tahsilinin üçüncü ve son safhasını İstanbul’da tamamlayan İsmail Hakkı, ilmi ve manevi olgunluğunu burada kazanıp, ehl-i tasavvufun önemli simalarından biri olma yolunda burada kemale erecektir.²⁶² Şeyhinin meclisinde takip ettiği dersler yanında derin âlimlerinden istifade etmesini bilen İsmail Hakkı, ilm-i tecvid, meşk gibi çeşitli dersler almıştır ve klasik Türk musikisiyle uğraşmıştır.²⁶³ Zikredilen bu öğrenim dışında İstanbul’daki eğitiminin ağırlık noktasını Celvetiyye tarikatının âdâb ve erkânına göre sülûka girmesi, şimdiye kadar yaşadığı çevreden aldığı tasavvufî terbiyeyi uygulama safhasına sokarak tasavvufu bizzat yaşaması teşkil eder.²⁶⁴ Diğer önemli ve meşhur mutasavvıflarımız gibi İsmail Hakkı

²⁵⁸ Vassâf, Osmanzâde Hüseyin, *Sefine-i Evliya*, haz.: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi, İstanbul, 2006, c. III, s. 64

²⁵⁹ Namlı, a.g.e., s. 36

²⁶⁰ Yıldız, Sakıp, “Türk Müfessiri İsmail Hakkı Bursevî’nin Hayatı”, *İİFD*, sy.,1, Erzurum, 1975, s. 106; Aynî, a.g.m., s. 108

²⁶¹ Aynî, a.g.m., s. 108

²⁶² Yıldız, a.g.m., s. 106-107

²⁶³ Yıldız, a.g.m., s.108

²⁶⁴ Yıldız, a.g.m., s. 108

Bursevî de tahsil hayatında öncelikle zahiri ilimlerle uğraşmış, genel kültür ve temel İslamî ilimler noktasında yetişmiş, daha sonra tasavvufî eğitim alarak manevi olgunluğa erişmiştir.

C) İrşat Faaliyetleri

23 yaşında tahsilini ve seyr ü sülûkunu tamamlayarak icazet alan İsmail Hakkı, Celvetî şeyhi olarak irşat faaliyetlerine başlar. İlk günlerinde Üsküdar'da Ahmediyye Camii'nde vaiz olan İsmail Hakkı'nın buradaki görevi, bir vaazında vahdet-i vücüt meselesiyle ilgili konuşmasından dolayı kısa sürmüş ve Tekirdağ'a gönderilmiştir.²⁶⁵ Fakat orada çok kalmamış ve İstanbul'a döndüğü zaman Şeyh Osman Fazlı Efendi onu Üsküp'e vaiz olarak göndermiştir. Burada şeyh Mustafa Uşşâkî Efendinin kızı Ayşe Hanımla 1088/1677 senesinde evlenmiştir. Bu sırada tedrisata başlaması için üstadından talimat gelmiş ve İsmail Hakkı tedris ve neşir hayatına başlamıştır.²⁶⁶

İsmail Hakkı Üsküp halkının dini mevzulardaki füturu, meyhanelerin mahalle aralarında açılması gibi hareketlerden dolayı halkı tenkit ederken, şehvetleri peşine düşmeleri, içki içmeleri, cemaati terk etmeleri, ilme engel olmaları konularında müftü, bazı kadı, imam, hatip hatta şeyh görünümünde olduğunu söylediği kişileri de ağır bir şekilde eleştirmiştir.²⁶⁷ Bundan rahatsız olanların şikâyetlerinin Şeyhü'l-İslam'a kadar gitmesi sonucu Üsküp'te rahat edemeyeceğinin anlaşılması sonucu Şeyh Osman Fazlı Efendi onu Köprülü'ye vazifelendirmiştir.

İsmail Hakkı 1092/1681'de Köprülü'ye gitmiş ve orada on dört ay kalmıştır. O sırada İsmail hakkı'nın ilminin üstünlüğünü ve ahlakını haber alan Usturumca halkı onun Usturumca'ya görevlendirilmesini Osman Fazlı'dan istemişler ve oraya vazifelendirilmesinden sonra 1093/1682 Usturumca halkı İsmail hakkı'nın gönlünü hoş tutup, ona riâyet etmişlerdir. Burada otuz ay kalan İsmail Hakkı bu zaman zarfında bazı eserleri şerh etmiştir.²⁶⁸ Bu sıralarda İsmail hakkı Usturumca'da iken Köprülü, Kratova, İştîp ve Usturumca ahalisi onu müftülüğe getirmek isterler. Fakat Şeyh Osman Fazlı

²⁶⁵ Aynî, a.g.m., s. 109

²⁶⁶ Aynî, a.g.m., s. 110; Vassâf, a.g.e., s. 65

²⁶⁷ Namlı, a.g.m., s. 44

²⁶⁸ Aynî, a.g.m., s. 111-112

Efendiye sorulduğunda “Ehl-i takva, ehl-i ifta olamaz. Tasavvuf tarîki tarîk-i ruhsat değil, tarîk-i azimettir.” şeklinde cevap vererek buna müsaade etmez.²⁶⁹

İsmail Hakkı 1096/1685’de, IV. Mehmet’e nasihatte bulunmak üzere Edirne’de bulunan Osman Fazlı tarafından Edirne’ye çağrılır. Şeyhinin evinde üç ay kadar misafir kalır. Onun gözetiminde *Fusûsü’l-Hikem’i* okuma fırsatı bulur. Osman Fazlı, öğrencisine Fusûs’u okurken odaya yabancı girmemesi için kapıyı kapatmış. Zira “Bu kitap meselenin özüne vakıf olamayanlar için öldürücü bir zehir gibidir. İlahi marifetten nasibi olmayanlara o kitabın esrarını söylemek, domuzların boynuna elmas takmak gibi olur.” demiştir.²⁷⁰ Bu sıralarda Celvetiyye’nin Bursa’daki şeyhi Sun’ullâh Efendinin vefatı üzerine Osman Fazlı, İsmail Hakkı’yı Bursa’ya halife tayin eder.(1096/1685) Bursa’ya tayin olduktan sonra Ulu Cami’de ve diğer bazı camilerde vaaz vermeye, 1096/1685’ten itibaren vaazlarında Kur’ân-ı Kerim’i Fatiha’dan başlayarak tefsir etmeye, vaazda söylediklerine tasavvufî yorumlar ekleyip şiirle zikrederek ve Arapça olarak yazıya geçirmeye başlar. Bu şekilde hazırladığı *Rûhu’l-Beyân* adlı tefsirini 1117/1705 tarihinde tamamlar.²⁷¹

1097/1686 senesi sonlarına doğru İsmail Hakkı, Osman Fazlı tarafından İstanbul’a gelmesi için davet edilir. Bu ziyareti dışında dört defa daha İstanbul’a şeyhini ziyarete gider. Her ziyarette konuştukları önemli konuları tespit eden İsmail Hakkı, hocasının ve kendisinin fikir ve kanaatlerini aksettiren bilgiler verir. Konu itibariyle zengin bir kaynak teşkil eden bu konuşmalar genel olarak, Osman Fazlı’nın tasavvuf ve tarikata dair görüş ve düşünceleri, padişah, saray ve devlet idaresiyle ilgili hatalar ve bunların tenkidi ve İ.Hakkı’nın mesleki ve ailevi hayatıyla ilgili mevzulardan oluşmaktadır.²⁷²

Kısa bir zaman sonra Osman Fazlı siyasete karıştığı iddiasıyla Kıbrıs’a sürgün edilir ve İsmail Hakkı’yı, Celvetiyye tarikatının şeyhliğini devretmek için Bursa’dan Kıbrıs’a çağırır.²⁷³ Sonrasında ise padişah II. Mustafa zamanında, askere, cihadın sevabını, sebat ve kararın ecrini anlatarak manevi destek sağlamak maksadıyla İsmail

²⁶⁹ Aynî, a.g.m., s. 112; Vassâf, a.g.e., s. 65

²⁷⁰ Aynî, a.g.m., s. 112

²⁷¹ Namlı, a.g.m., s. 54

²⁷² Yıldız, a.g.m., s. 114

²⁷³ Namlı, a.g.e., s. 67; Yıldız, a.g.m., s. 114

Hakkı, II. Avusturya Seferi'ne çağrılır. Ordu Edirne'ye dönünce o da birkaç yerinden yaralandığı için Bursa'ya gider.²⁷⁴

İsmail Hakkı ilki 1111 senesinde, ikincisi 1112 senesinde olmak üzere iki defa hacca gitmiştir.²⁷⁵ 1126/1714 senesinde ise Tekirdağ'a giderek burada üç yıl kalır. Burada Celvetiyye tarikatının yayılması için temaslarda bulunur ve aslen oralı olan Hikmetî Mehmet Efendi, İsmail Hakkı'ya mürit olarak terbiyesi altına girer ve seyr ü sülûkunu tamamlar.²⁷⁶ Üç yıl sonra Bursa'ya dönen İsmail hakkı burada fazla kalmadan Şam seyahatine çıkmıştır. Şam'a gidiş sebebi olarak İbn Arabî'nin manevi işaretiyle onu ziyaret etmek olduğunu söylemişlerdir.²⁷⁷ Ancak İsmail Hakkı'nın Şam'a gitmesinin gayesi, İbn Arabî sevgisi ve onu ziyaret ederek bu ziyaretin sağlayacağı manevi feyizdir. Ancak bunun dışında İsmail Hakkı, sahibi olduğu kültürü memleketi dışında yaymak, ilmi faaliyetlerini genişletmek için Şam'a gitmeye karar vermiştir. Nitekim şehrin camilerinde vaaz vermiş, zikir meclisleri tertip ederek Şam halkıyla temaslar kurmuştur.²⁷⁸

Şam'da on kadar eser kaleme alan İsmail Hakkı, Tuhfe-i Recebiyye adlı eserini Şam valisi Recep Paşaya takdim etti. Bu sırada Şam'da bulunan Abdülganî en-Nablûsî ile sigara içmenin caiz olmadığına dair tartışmalar yüzünden aralarının açık olduğu anlaşılmaktadır.²⁷⁹ 1132/1720'de Şam'dan dönen İsmail Hakkı mensubu olduğu Celvetiyye tarikatının merkezi Üsküdar'a gelerek yerleşir. Buraya gelmesinin sebebi hakkında bir bilgi yoktur. Fakat buna sebep olarak, Şeyh Osman Fazlı Efendinin kendisine emanet ettiği, Anadolu içinde ve dışında pek çok hânîkâhı ve müntesibi bulunan Celvetiyye tarikatının şeyhliği, tarikatın inkişafına hizmet eden halifelerin yetiştirilmesi ve tayininde İsmail Hakkı'ya düşen sorumluluklar olduğuna dair yorumlar vardır.²⁸⁰

Üsküdar'da devlet ricali tarafından iyi karşılanan İsmail hakkı, Üsküdar Ahmediyye Camii'nde, cuma vaizi olarak görev yaparken hakkında vaazlarında vahdet-i

²⁷⁴ Namlı, a.g.m., s. 103

²⁷⁵ Ayni, a.g.m., s. 116; Namlı, a.g.m., s.103

²⁷⁶ Yıldız, a.g.m., s. 117; Namlı, a.g.m., s. 103

²⁷⁷ Bursevî, İsmail Hakkı, *Üç Tuhfe Seyr-i Sülûk*, haz.: M. Ali Akidil, Şeyda Öztürk, İnsan Yay., İstanbul, 2000, s. 21

²⁷⁸ Yıldız, a.g.m., s. 119

²⁷⁹ Namlı, a.g.m., s. 103

²⁸⁰ Yıldız, a.g.m., s.120

vücut meselesinden bahsettiği, İslam akidesine aykırı sözler sarf ettiği iddiasıyla takibat açılmış, suçlamaların asılsız olduğu ortaya çıkmıştır. Bu olay ardından 1135/1723'te İstanbul'dan ayrılıp Bursa'ya döndü.²⁸¹

D) Vefatı

Bursa'da kendi imkânlarıyla bir cami inşa ettiren İsmail Hakkı, son yıllarını eser telifleri ve irşat faaliyetleri ile geçirdi. 9 Zilkade 1137/1725'te vefat etti. Ölümünden üç yıl evvel yazdığı bir eserinde yer alan manzumenin son beytindeki “*Hakkı'ya envâr-ı Hak'la pür oldu merkadi*” mısraında vefatını önceden haber verdiği kabul edilir.²⁸²

E) Eserleri²⁸³

İsmail Hakkı Bursevî, Osmanlı âlimleri ve şeyhleri içinde eserlerinin çokluğu ile tanınmış bir mutasavvıftır. Eserlerinin tamamı yüzden fazla olup isimleri şunlardır:

a) Tasavvuf

1. Rûhu'l-Mesnevî (Müellif nüshası İ.Ü.K. de Rıza Paşa 1515'te kayıtlı. Türkçe. 2 cilt olarak h. 1287'de İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de basılmıştır.)

2. Şerhu'l-Muhammediyye (Bulak 1252, 1255, 1256, 1258; İstanbul 1274, 1294)

3. Tamâmü'l-feyz fi bâbi'r-ricâl (Revan Köşkü, nr. 497, 244 vr. Edisyon kritikli neşri Ramazan Muslu ve Ali Namlı tarafından yapılmıştır. *İsmail Hakkı Bursevî ve Tamâmü'l-Feyz Adlı Eseri-I ve II*, Marmara Ü. SBE., İstanbul 1994, yüksek lisans tezi)

4. Silsilenâme-i Celvetiyye (Bedia Dikel, *Celvetiyye Yolunda Altın Zincir: Silsilename*, İstanbul, 1981 ve Rahmi Serin, *Celvetiyye Yolunda Allah Dostları*, İstanbul, trs. tarafından sadeleştirilmiştir.)

5. Kitâbü'l-Hitab (İstanbul 1256, 1292)

6. Kitâbü'n-Necât (İstanbul, 1290)

²⁸¹ Namlı, a.g.m., s. 103

²⁸² Namlı, a.g.m., s. 103; Bursevî, a.g.e., s. 21; Vassâf, a.g.e., s. 73

²⁸³ Bursevî'nin eserleri hakkında daha fazla bilgi için bk.: Namlı, a.g.e., s. 165-213

7. Şerh-i Usûlü'l-Aşere (*Usûl-i Aşere* Necmüddin Kübrâ'ya âittir.) (İstanbul 1256).
8. Tuhfe-i Recebiyye (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 1374)
9. Risâle-i Şerh-i Esmâ-i Seb'a (Millet Kütüphanesi, Şer'iye, nr. 1252)
10. Risâletü'l-Hazarât (Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan, nr. 189)
11. Kenz-i Mahfî (*Gizli Hazine* adıyla Abdülkadir Akçiçek tarafından 1976'da sadeleştirilmiştir.)
12. Kitâbü Hüceti'l-bâliğa (İstanbul 1291)
13. Tuhfe-i İsmâiliyye (İstanbul 1292, 1303)
14. Tuhfe-i Halîliyye (İstanbul 1256, 1293)
15. Tuhfe-i Bahriye (Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, nr. 637/9)
16. Risâle-i Hüseyniye (Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, nr. 637/10)
17. Sülûkü'l-mülûk (Âtîf Efendi Kütüphanesi, nr. 1412/1)
18. Tuhfe-i Hasekiye (DTCF Kütüphanesi, İsmail Sencer, nr. 2029)
19. Kitâbü's-Sülûk (*Tuhfe-i Vesimiyye*) (İstanbul 1240)
20. Şerh-i Ebyât-ı Fusûs (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 1474/3)
21. Tuhfe-i Atâiyye (Kâbe ve İnsan-Tuhfe-i Ataiyye adıyla İnsan Yayınları tarafından yayımlandı. Haz. Veysel Akaya, İstanbul 2000)
22. Tuhfe-i Ömeriyye (İstanbul 1240)
23. Risâle-i Bahaiyye (Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 476)
24. Kitâbü'ş-Şecv (Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, nr. 789/1)
25. Mecû'l-beşîr li-ecli't-tebşîr (Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, nr. 789/2)
26. Vesîletü'l-Merâm (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2260)
27. Risâle-i Nefesü'r-Rahmân (Âtîf Efendi Kütüphanesi, nr. 1405/2)

28. Şerh-i Salavât-ı İbn Meşîş (İstanbul 1256)
29. Nuhbetü'l-letâif (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, nr. 138)
30. Mecmûatü'l-esrâr (Âtîf Efendi Kütüphanesi, nr. 1500)
31. Risâle-i Şem'iyye (Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan, nr. 217/2)
32. Es'iletü's-Sahafiyye ve ecvibetü'l-Hakkıyye (Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, nr. 250)
33. Es'ile-i Şeyh Mısırî'ye Ecvibe-i İsmâil Hakkı (İstanbul 1288)
34. Kitâbü'l-Fasl fi'l-esrâr (Âtîf Efendi Kütüphanesi, nr. 1501/2)
35. Esrârü'l-hurûf (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2537)
36. Risâle et-Tehaccî fî hurûfi't-teheccî (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, nr. 162)
37. Hakâiku'l-hurûf (Millet Kütüphanesi, Şer'iyeye, nr. 1182)
38. Kitâbü Zübdeti'l-makâl (Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 449)
39. Makâlât-ı Şeyh İsmâil Hakkı (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, nr. 85/2)
40. Mecmû'a (Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Genel., nr. 3507)
41. Kitâbü'n-Netîce (Kitabü'n-Netice adıyla İnsan Yayınları tarafından yayınlandı. Haz. Ali Namlı ve İmdat Yavaş, İstanbul, 1997)

b) Tefsir

1. Ruhu'l-Beyân (İstanbul 1255, 1285, 1286, 1306...)
2. Ta'lika alâ evâili Tefsiri'l-Beyzavî (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, nr. 31)
3. Şerh alâ tefsiri cüz'il-ahîr li'l-Kâdi'l-Beyzâvî (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, nr. 28-30)

4. Tefsîr-i Sûreti'l-Fatiha (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, nr. 38)
5. Tefsîru Amene'r-Resûl (Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Genel., nr. 3507)
6. Tefsîru Sûreti'l-Asr (Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Genel., nr. 3507)
7. Tefsîru Sûreti'z-Zelzele (Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Genel., nr. 3507)
8. Levâih tete'allak bi-ba'zil-âyât ve'l-ehâdis (İstanbul 1288)
9. Kitâbü'l- Mir'ât li-hakâ'iki ba'zi'l-âyât ve'l-ehâdis (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, nr. 40)

c) Hadis

1. Şerhu Nuhbeti'l-fiker (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, nr. 35-37)
2. Şerhu'l-Hadîsi'l-erbâîn (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, nr. 38)
3. Şerhu'l-Erbâîne hadîsen (İstanbul 1253, 1313)

d) Diğer Eserleri

1. Şerh-u Mukaddimeti'l-Cezerî Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, nr. 38/7)
2. Kitâbü'l-Fürûk (İstanbul 1251, 1291)
3. Şerhu Risâle fi'l-âdâbi'l-münâzara li-Taşköprîzâde (İstanbul 1273)
4. Mecâlisü'l-va'z ve't-tezkîr (İstanbul 1266, 1303)
5. Kitâbü'l-Hutabâ Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, nr. 85/1)
6. Risâle-i Gül (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman ergin, nr. 975/7)

II. ŞERH-İ SALAVÂT-I MEŞİŞİYYE

A) Eserin Adı ve Yazılış Gayesi

Üzerinde çalıştığımız eserin adı Şerh-i Salavât-ı Meşîşîye'dir. Bu eser Ebu'l-Hasen eş-Şâzelî'nin şeyhi Abdüsselam b. Meşîş el-Hasenî'nin kısa bir salavâttan ibaret olan evradının İsmail Hakkı Bursevî tarafından yapılan Türkçe tercüme ve şerhidir.

İsmail Hakkı bazı mümin kardeşlerinin isteği ile şerhettiği bu salavâtı, faydasının umumi olması için Türkçe olarak hazırlamıştır.²⁸⁴ Bu eserin şerhedilmesindeki gaye şarih'in kendi ifadesiyle, insanların gönüllerinin bu şerhin Kâbe'sine ve bu manevi fethin Ravza'sına yönlendirilmesi ümididir.²⁸⁵ Yani bu vesileyle insanların hidayetine vesile olmaktır.

B) Nüshaları

1. Salat-ı Meşîşîyye Şerhi, Süleymaniye Kütüphanesi, Şazeli Tekkesi, 129-153 vr., El Yazması, Osmanlıca.
2. Salat-ı Meşîşîyye Şerhi, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan, 46-73 vr. El Yazması, Osmanlıca.
3. Şerh-i Salevat-ı İbn Meşîş, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 11-44 vr. El Yazması, Osmanlıca.
4. Salevat-ı İbn Meşîş Şerhi, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 33 vr. El Yazması, Osmanlıca.
5. İbn Meşîş Salevatının Şerhi ,1241/1825 SüleymaniyeKütüphanesi, Dügümlü Baba, 3-34 vr. El Yazması, Osmanlıca.
6. Salevat-ı Meşîşîyye, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan, 144-162 vr. El Yazması, Osmanlıca.
8. Şerhu's-Salevati'l-Meşîşîyye, Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 1-40 vr. El Yazması, Osmanlıca.
9. Şerh-i Salevat-ı Meşîşîyye, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa (Selimiye), 43b-59a vr. El Yazması, Osmanlıca.

²⁸⁴ Bursevî, a.g.e., s. 2-3

²⁸⁵ Bursevî, a.g.e., s. 3

10. Şerh-i Salat-ı İbn Meşîş, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir, 90-128 vr. El Yazması, Osmanlıca.
11. Salat-ı Meşîşîyye Şerhi, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 26 vr. El Yazması, Osmanlıca.
12. Şerh Salavat-ı İbn Meşîş, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 150B-167B vr. El Yazması, Osmanlıca.
13. Şerh-i Salat-ı İbn Meşîş, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 162-182 vr. El Yazması, Osmanlıca.
14. Şerh-i Salavat-ı İbn Meşîş, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi, 157-202 vr. El Yazması, Osmanlıca.
15. Şerh-i Salavat-ı İbn Meşîş, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 13-33 vr. El Yazması, Osmanlıca.
16. Şerhu's-Salevati'l-Meşîşîyye, Nuruosmaniye- - , 1 c. 38, El Yazması, Osmanlıca.
17. Şerh-i Salevat-ı Meşîşîyye, Süleymaniye Kütüphanesi, Kasidecizade Süleyman Sırrı, İstanbul : Arif Efendi Matbaası, 1266, 80 s., Osmanlıca.
18. Şerh-i Salavat-ı Meşîşîyye, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa , İstanbul, Arif Efendi Matbaası, 79 s., Osmanlıca.
19. Şerh-i Salevat-ı İbn Meşîş, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efe, İstanbul, Arif Efendi Matbaası, 1256, 80 s., Osmanlıca.
- 20.. Şerhu's-Salevati'l-Meşîşîyye, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı, Bulak, Abdurrahman Rüşdü Matbaası, 1279, 80 s., Osmanlıca.
21. Şerhu's-Salavati'l-Meşîşîyye, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, Bulak, 1275, 80 s., Osmanlıca.
22. Şerh-i Salavât-ı Meşîşîyye, SÜİF., Nadir Eserler, Bâb-ı Seraskeriyye Matb., İstanbul, 1256.²⁸⁶

²⁸⁶ Üzerinde çalıştığımız nüshadır.

C) Metodu ve Muhtevası

İsmail Hakkı Bursevî'nin Türkçe şerh ettiği eseri uslûb ve metod açısından incelediğimizde kadim gelenekte yaygın olan özellikleri taşıdığını görürüz. Eser öncelikle Arapça bir girizgâhla başlamıştır. Burada şarih, şerh ettiği eserin yazarı hakkında bilgi vermiş ve yazılış sebebini açıklamıştır.

Bursevî bir meseleyi anlatırken önce genel bir bilgi vermiş sonra onu açıklayacak ve düşüncelerini pekiştirecek Arapça ifadeler ve Farsça beyitlere yer vererek edebî bir estetik katmış, ayet ve hadislere atıfta bulunmuştur. Ayrıca eserdeki Arapça ve Farsça ifadeleri de kısmen tercüme etmiş ve açıklamıştır. Genel olarak soyut ya da anlaşılması zor bir meseleyi açıklarken somut benzetmelerle ya da kişileştirmelerle meselenin daha anlaşılır hale gelmesini sağlamıştır. Ayrıca Bursevî düşüncelerine ya da açıklamalarına muhalif olabilecek muhtemel sorulara da cevap vermiştir.

Eserin muhtevasını incelediğimizde genel olarak şu konulardan bahsedildiğini görüyoruz:

Eser önce salavâtın hakikatinden ve hikmetinden başlamıştır. Hz. Peygamber'e salavât getirilmesinin sırları anlatılmış ve daha sonra nûr-ı Muhammedî'den bahsedilmiştir. Bütün nûrların Hz. Peygamber'in zatından ortaya çıktığı söylenmiş ve bütün hakikatlerin de O'nda toplandığı vurgulanmıştır. Daha sonra ise yer yer eserde geçen ifadeler gerektiğinde ayetlerle, hadis-i şeriflerle açıklanarak şerh edilmiştir.

Bir bütün olarak düşünüldüğünde içerik açısından eseri iki bölüm halinde incelemek mümkündür. Önce Hz. Muhammed'in hakikatiyle ilgili ifadeler yer almaktadır. O'nu hakkıyla kimsenin anlayamadığı, melekût ve ceberût âleminin onun güzelliği ve nuru ile dolu olduğu, Allah Teala ile insanlar arasında vasıta olduğundan bahseden ifadeler şerh edilmiştir. Daha sonra ise dua anlamı taşıyan ifadeler yer almaktadır. Bursevî "Bâtılı söküp at," "Tevhid denizlerine at beni," "Tevhidin çıkmazlarından kurtar beni," "Hayatı ruhuma en büyük perde kıl." gibi dua cümlelerinde bâtil, tevhid gibi ifadelerin tercih edilme sebebini ve anlamını açıklayarak şerh etmiştir.

D) Şerh-i Salavât-ı Meşîşiyye'nin Günümüz Harflerine Çevirisi

ŞERHİ SALAVÂT-İ MEŞÎŞİYYE Lİ-İSMÂİL HAKKI²⁸⁷

(İsmail Hakkı Tarafından Şerhedilen Salavât-ı Meşîşiyye)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هذه صلوة من الصلوات الشريفة المتزمة عند اهل الله كانت ورد ملهما من عند الله تعالى علي قلب حضرة الشيخ العالم الرباني والعارف الصمداني عبد السلام بن مشيش بن الشيخ ابي حسن علي بن عبد الجبار الحسيني المعروف بالشاذلي ذي المناقب والمفاخر الممدوح في الاوائل والواخر قدس الله سره و اسرار سائر الاقطاب والرجال ومن يليهم من الركبان والرجال شرحها بالتماس بعض الاخوان المؤمنين بهذا الشأن الفقير سمي الذبيح الشيخ اسمعيل حقي البرسوي ثبته الله واقره علي الصراط السوي وجعله علي لسان التركي ليعم نفعه في هذه الديار و ان لم يبق في الدار ديار. اللهم بحرمة حبيبك الا صفى و نبيك المصطفى عليه من التحيات ما يحبه ومن التسلمات ما يرضيه اجعل افئدة من الناس تهوي الي كعبة هذا الشرح و روضة هذا الفتحة اذ هو خير لي ولهم كما قال عليه الصلوة والسلام يا من حمر النعم والله ولي علي لان يهدي الله بك رجلا خير لك النعم وله الحمد على الا رشاد الى طريق الرشاد

[s.3] [Bismillâhirrahmânirrahîm. Bu Allah dostlarının yanında sürekli okunan salavât-ı şerifelerden bir salavâttır. Bu bir vird olup Yüce Allah tarafından Rabbanî Alim, Samedânî Arif Abdusselâm bin Meşîş bin Şeyh ebi Ahsen Ali bin Abdülcebbâr el-Hasenî -ki Şâzelî olarak da bilinir- menkıbeler ve güzellikler sahibi ilkler ve sonlar arasında medhedilen Hz. Şeyh Efendiye Allah tarafından ilham olarak gelmiştir. Allah (c.c.) onun, sair kutupların, Allah adamlarının ve onların yolundan giden yaya ve binicilerin sırlarını âli (mukaddes) eylesin.

Bu salavâtı bazı mümin kardeşlerin isteği ile kurbanlık Hz.İsmâil'in adaşı olan fakir Şeyh İsmâil Hakkı Bursevî şerh etmiştir. Allah (c.c.) onu dosdoğru yol üzerine sabit eylesin. Bu kitabın faydasının herkese şamil olması için Türkçe şerh etti.

Allah'ım! Tertemiz sevgilin ve seçilmiş Peygamber'in hürmetine-sevdiği tahiyâtlar ve razı olduğu selamlar O'nun üzerine olsun- insanların gönüllerini bu şerhin Kâbesine ve bu (manevi) fethin ravzasına yönlendir. Çünkü o hem benim hem de onlar için hayırlıdır. Aleyhisselâm Efendimiz'in buyurduğu gibi: "Ey Ali senin sayende

²⁸⁷ Eserin Basım Yeri ve Yılı: Bâb-ı Seraskeriyye Mat., İstanbul, 1256.

Allah'ın bir kişiye hidâyet vermesi, senin kırmızı develere sahip olmandan daha hayırlıdır.”²⁸⁸

Nimetlerin sahibi Yüce Allah'tır. Dosdoğru yola irşaddan dolayı O'na hamd olsun.]

Evvelen ma'lûm ola ki elsine-i halâyıkda dâir olan salavât-ı şerîfe bî-nihâyettir. Zîrâ her mevcûdun ism-i mahsûsu yüzünden Hakk'a tevcîh-i hâssı ve hakîkat-i Muhammediyye²⁸⁹, den hissesi miktar-ı rûhâniyyet-i nebeviyeye intisâbda ihtisâsı vardır ki, ol teveccüh hasebiyle dergâh-ı vâlâ-yı kibriyâya arz-ı hâcât ve ol mertebeden münâcât eyler ve ol intisâb-ı rûhânî ve ihtisâs-ı cenânî sebebiyle bi-kadri'l-kâbiliyyet medh ve

[s.4] senâ söyler. Velâkin Şeyh Sa'deddîn Hamevî²⁹⁰ (kuddise sırrûhu) nakli üzere; on iki bin salavât-ı şerîfe mazbûttur ki ba'zısı ta'lîm-i peygamber aleyhi's-selâtu ve's-selâm ile ma'lûm olmuş ve ba'zısı sâk-ı arşda mektûb olduğu üzere elvâh-ı melekûtden ahz olunmuş ve ba'zısı dahi ehlullâha bi-tarîk-i ilhâm gelmiştir. Tefâvütün sırrına şimdi işâret olunmuştur. Ve on iki bin salavât-ı şerîfenin şuyû' ve tahsîsine vecih budur ki kalb-i insâna vârid olan feyz-i ilâhî on bir mertebeden nüzûl eder ki levh ve kalem ve arş ve kürsî ve semâvât-ı seb'adır. Ve bu mecmû'an ehadiyyeti i'tibârî ile aded on iki olur. Velâkin her mertebede bin bir aded esmâ-i ilâhiyye mütecellî olmak hasebiyle a'dâd-ı salavât-ı mütedâvile on iki bine mütefassıl olmuştur. Pes hakîkat-i Muhammediyye her isimle dâir ve her birine sûretiyle zâhir olmak sebebiyle merâtibin hakâyıkını riâyet ve hakk-ı tatbîki feza-i aded-i mahsûsa inhisâr lâzım geldi. Ve bir vecih dahi budur ki لا اله الا الله kelimesi

[s.5] hattan ve resmen on iki aded harf olduğu gibi محمد رسول الله kelimesi dahi böyledir. Her harfin mukâbelesinde bin aded salavât ta'yîn olundu. Zîrâ bâsît-i müterekkib olsa ednâ-yı mertebe iki cüz'den ve a'lâ-yı mertebe bin cüz'den müterekkib olur. Zîrâ bin merâtib a'dâdın nihâyetidir. Onunçün âhâd ve aşerât ve miât ve ulûf derler. Bu

²⁸⁸ Buhari, *Cihâd*, 102, 143; Müslim, *Fezâilü's-sahâbe*, 4.

²⁸⁹ Hakîkat-i Muhammediyye: Muhammedî hakîkat demektir. Kâşânî'ye göre bu taayyün-i evvel ile beraber zattan ibaret olup Esmâ-i Hüsnâ'nın tamamı hakîkat-i Muhammediyye'dir. Bu hakîkate İsm-i A'zam da denir.(Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara, 1997, s. 312)

²⁹⁰ Şeyh Sa'deddîn Hamevî (v. 650) : Meşhur sûfi. Arap ve Fars dillerinde tasavvufi şiirleri vardır. (Köprülü, Fuad, "Sadeddîn Hâmevî"md., *İA.*, MEB Yay., İstanbul, 1996, c. X, s. 26)

sebebdendir ki insan için dört mertebe ta'yîn olunup nefis ve kalb ve rûh ve sır denilmiştir. Bu sırra işâret Kur'ân-ı Kerîm'de gelir: **وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَنْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ** [Muhakkak ki Rabbin nezdinde bir gün sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir.]²⁹¹

Hâsılı budur ki hakâyık suver üzerine mebnîdir. Maânî elfâz üzerine mebnî olduğu gibi. Hakâyık âlem-i melekûtta²⁹² ve suver âlem-i mülkdendir.²⁹³ Melekût, mülkten vâsi' olduğu gibi hakâyık dahi sûverden ziyâdedir. Ya'nî her sûrette esmâ-i ilâhiyye adedince bin hakikat münderecdir. Bu sebebdendir ki bir kelâmda maânî-yi evvel ile iktifâ etmezler. Belki kâdir olanlar ve işâret fehm eyleyenler maânî-yi sevânî ve sevâl [s.6] beyân ederler. Nükâtda müzâhame yoktur derler. Bu esrâr-ı mermûze dahi salât-ı âtiyede münderec olan lafz-ı esrârın tahtında mündemicdir. Fefhem cidden ve zan haber olan tes'el ani'l-haber [haberini araştır].

Li-muharririhî:

Olsa ma'nâ ile gönül me'lûf

Harf-i vâhid olur yanında ülûf

Lafz-ı vâhid misâl-i boğçadır.

Sad kumaş oldu içinde melfûf²⁹⁴

اللهم صل على من منه انشقت الاسرار [Sırların kendisinden çıktığı kimseye salât et.]

Yâ Allah taslîye ile ol vücûd-ı şerîf-i nebevî üzerine ki cemî' taslîye esrâr-ı kevnîyye ve esrâr-ı ilâhiyye onun hüviyyetinden münşak olmuş ve zuhûra gelmiş, husûl bulmuştur. Zîrâ taayyün-i ilâhînin evveli hüviyyet-i zâtiyye ve âhiri kelâmdır. Ve taayyin-i kevnîyyenin evveli rûh-ı Muhammedî ve âhiri neş'et-i insâniyyedir. Ya'nî cemî-i kâinat taayyününe mebd'e' ve menşe' Fahr-i Âlem'dir aleyhi's-salâtu ve's-selâm. Kâinattan murâd ervâh ve ecsâmıdır. Ve ervâh ve ecsâmın her biri hakikati müştemil bir

²⁹¹ Hac, 22/47

²⁹² Âlem-i melekût : Gayb âlemi. Ruhlar ve nefislere ait gayb âlemi.(Cebecioğlu, a.g.e., s. 499)

²⁹³ Âlem-i mülk : Gözle görünen cismani âlem. (Cebecioğlu, a.g.e., s.524)

²⁹⁴ Mana ile gönül alışmış olsa birin yanında bin olur. Bir kelimesi bohça gibidir, yüz kumaşın içinde dürülmüş olduğu.

sırrı mutazammındır. Zîrâ mazâhir esmâ ve sıfâttır. Pes bu kadar esrâr ki âlem-i vücûd onu hâvîdir.

[s. 7] Cümlesi zât-i nebevîden intişâ etmiştir. Tafsîli budur ki Fahr-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem) in cihet-i rûhâniyye ve cihet-i cismânîyyeleri vâriddir. Cihet-i rûhâniyyeleri hilkatte cümleden mukaddemdir. Nitekîm hadîste gelir: **اول ما خلق الله** [Allah'ın ilk yarattığı şey benim ruhumdur.]²⁹⁵ Pes her ne kadar esrâr-ı rûhâniyye var ise cümlesi rûhâniyyet-i nebevîden münşak oldu. Zîrâ ervâh-ı enbiyâ ve evliyâ ve sâirler ol mukaddemeye tâlîdir. Onunçün buyurur: **كنت نبيا و آدم بين الماء والطين** [Âdem su ve çamur arasındayken ben peygamberdim.]²⁹⁶ Ya'nî hakikat ve ilim arasında. Ve bu nübüvvet bi'l-fiil nübüvvetir. Sâir nübüvvet ise isticma' şerâit üzerine merhûndur. Ve cihet-i cismânîyyeleri gerçi bi-hasebi't-teşhis müteahhirdir. Nitekîm buyurur: **نحن** **الآخرين السابقون** [Biz sonraki öncüleriz.]²⁹⁷ Velâkin taayyün-i mutlak hasebiyle mütekaddemdir. Zîrâ arş-ı a'lâdan mukaddem cism-i küllî vardır ki ona heyûliyyu'l-küllî derler. Zîrâ cümle eflâk ve anâsır ve mevâlîdin mayasıdır. Ve Fahr-i Âlemin (sallallahu aleyhi ve sellem) rûhâniyyeti cümle âlem-i ecsâma göre ibtidâ ol cism-i küllî sûretiyle taayyün bulmuştur. Pes bu i'tibâr ile

[s.8] cihet-i cismânîyyeleri dahi cümleden mukaddem oldu. Binâ alâ hazâ arş ve arşın muhît olduğu ne kadar ecsâm var ise cümlesinin esrârı Fahr-i Âlemin cihet-i cismânîyyelerinden münşak oldu. Maa-hazâ anâsır mahsûsaları ile bu âleme kudûm ve bu (silik) zuhûr etmedikçe cismânîyyeti âlem-i hakîkat üzerine tamam oldu. Zîrâ rûhları rûh-ı câmi' olduğu gibi cisimleri dahi cism-i kâmil idi. Onunçün şemâil ve hilye-i şerîfeleri isticma' ve istikmâlde sâirden ziyâde ve bir peygamber ol i'tidâl üzere gelmemiş idi. **أحسن الخالقين فتبارك الله** [Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne kadar yücedir.]²⁹⁸ Pes bu kevnin sûreti ve ma'nâ-yı esrârını câmi' ve hakâyıkına mebde' olduğu gibi âlem-i ilâhe göre dahi zât ve sıfât ve esmâ ve ef'âlin zuhûruna menşe' cemi'-i kemâlâta mazhar oldu. Ve sâirler dahi bu esrâr ve hakâyıka onun yüzünden muttali' oldular. Ve bu netâyicin sûretini onun cemâli âyinesinde gördüler.

Li-muharririhi:

²⁹⁵ Hadis değerlendirmesi için bkz.: Aclûnî, a.g.e., c. I, s. 311-312

²⁹⁶ İbn Hanbel, Müsned, c. IV, s. 66

²⁹⁷ Buhari, *Vudû'*, 68; *Cum'a*, 19, 21; Nesâi, *Cum'a*, 1;

²⁹⁸ Mü'minûn, 23/14

Kim görürdü cemâl-i esrârı

Gelmeseydi Muhammed-i Arâbî

[s. 9] O vücûd-ı şerîfdir hakkâ

Küntü kenz'in zuhûrunun sebebi

Ba'de-zâ esrârname-i ilâhî üçtür. Biri nüsha-i âfâk ve biri nüsha-i enfüs ve biri nüsha-i Kur'ân'dır. Ve bu üç nüshanın mebdei nüsha-i hakâyık-ı rahmândır. Kütüb-i erbaa-yı ilâhiyye bu dört nüshaya işarettir. Ârif billâh olanlar tertîb üzerine bu nüshaları okurlar ve hakâyıkına muttali' olurlar.

Suâl olunursa ki; Şeyh Musallî (?) hüviyyet-i peygamberi (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) mebde-i inşikâk-ı esrâr kıldı. Kur'ân'ı kılmadı. Maa-hâza cemî'-i esrârın mercii Kur'ân'dır.

Cevap budur ki; Kur'ân bi-hasebi'z-zâhir, mushaf-ı kavî ve Resulûllah (sallallahu aleyhi ve sellem) mushaf-ı fiilîdir. Kavî ise fiil üzerine menûttur. Onunçün Kur'ân'da gelir: **تَزَلَّ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ** [Onu Rûhu'l-emîn senin kalbine indirmiştir.]²⁹⁹ Ya'nî kalb-i nebevî (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) mahalli-i nüzûl-i Kur'ân-ı kavîdir. Eğer bu kalb olmasa kimse Kur'ân ve esrâr-ı Kur'an ve Furkân nidüğün bilmezdi. Pes kalb-i nebevî mahalli-i inşikâk-ı esrâr olmaya mahsûs oldu. Bu makûle makâmâtta kalb ve hüviyyet birdir.

[s. 10] Zîrâ maksûd taayyün-i beyândır. Pes ecmâlde mahalli inşikâk-ı hüviyyet-i peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), tafsilde âlem-i âfâk ve enfus ve hakîkatte hüviyyet haktır. Fefhem cidden ve'mşî alâ'l-merâtib tecidü'l-li-matâlibi[iyi anla ve meratip üzere yürü. Taleb ettiğin şeyleri bulursun]

Li-muharririhi:

Ravza-i esrârdır bu âlem hejdeh hezâr

Sırr-ı âlem-cû isen aşk ile zâr ol çün hezâr

²⁹⁹ Şuara, 26/193-194

وانفلقن الانوار [Ve nurlar parıldadı.]

Ve cemi' envâr onun zâtından münfelik oldu ve zuhûra geldi. Gerek envâr-ı zâhire olsun; envâr-ı şems ve kamer ve nucûm neyyire ve sâir münîrât gibi ve gerek envâr-ı bâtine olsun; nûr-ı rûh ve nûr-ı kuvve ve nûr-ı akl ve nûr-ı iman ve nûr-ı îkân ve nûr-ı Kur'ân ve envâr-ı tecelliyât ve sâir levâmî' gibi. Nitekîm hadîs-i şerîfte gelir: **اول ما خلق الله نوري** [Allah'ın ilk yaratmış olduğu şey benim nurumdur.]³⁰⁰ Ve Kur'ân'da gelir: **قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ** [Gerçekten size Allah'tan bir nur geldi.]³⁰¹ Ve ulûvviyyâta nûrâniyyet dediler. Zîrâ ihtirâ'a karîbdir. Bu sebebdendir ki ol evlâd bi-hasebi'l- gâlib nikâh-ı sahîh üzerine tevellüd etmekle nûrânî olur. Fahr-i Âlem'in (sallallahu aleyhi ve sellem)

[s.11] nûrundan akdâm-ı mahlûk olmak hasebiyle nûr-ı esmâ ziyâde muhtass oldu. Rabb'ul-âlemîn celle ve alâ kendi zâtına nûru itlâk ettiği gibi. Nitekîm nazm-ı mübeyyinde gelir: **اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ** [Allah göklerin ve yerin nurudur.]³⁰² Fahr-i Âlem'e (sallallahu aleyhi ve sellem) dahi "nûr" dedi. Zîrâ hem akdemiyyeti hem de mazhariyyeti var idi. Ve bu takrîrden Fahr-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem) efdal-i mahlûkât olmak lâzım geldi. Zîrâ ma'den-i envâr olan nur-ı küllî ondan müstefâd olan envâr-ı cüz'iyeden ahsen ve a'lâdır. Şems ile neyyirât gibi.

Suâl olunursa ki *Tefsîr-i Vesâyâ'da*³⁰³ gelir ki; Hasan ruviye: Yûsuf aleyhi's-selâm nûr-ı kürsîden ve hüsn-i cemâli Muhammedî (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) nûr-ı arşdan müstefâddır. Maa hâza arş ve onun hâvî olduğu cemî' ecsâm ve envâr, nûr-ı nebîden (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) halk olunmuştur. Pes nûr-ı nebevî nûr-ı arşdan ma'hûz dur demek teakkîsdir.

Cevâb budur ki; arş-ı a'lâ onun nûr-ı zâtından halk olunmuştur. Velâkin nûr-ı sıfâtı, nûr-ı sıfât-ı arşdan

[s. 12] ahz olunmuştur. Pes neş'et-i unsuriyyeleri hasebiyle nûr-ı sıfât-ı Muhammediyye (sallallahu aleyhi ve sellem) nûr-ı sıfât-ı arştan ma'hûz olmaya ma'ni yoktur. Zîrâ câizdir ki sıfât-ı arşa (silik) zâid-i ârız ola. Maa-hâza arştan ma'hûz olan nûr fi'l-hakîka kendi nûrlarıdır. Zîra ol nûr-ı zâidi Fahr-i Âlem'in (sallallahu aleyhi ve sellem)

³⁰⁰ Hadis değerlendirmesi için bkz.: Aclûnî, *a.g.e.*, c. I, s. 265

³⁰¹ Mâide, 5/15

³⁰² Nûr, 24/35

³⁰³ Tefsîr-i Vesâyâ : Abdüsselâm b. Meşîş'in Ebu'l-Hasan eş-Şâzeli tarafından rivâyet edilen kitabı. (Uludağ, a.g.m., s. 302)

zuhûrundan ve Hakkın ona tecelliyyât-ı mütenevvasından buldu. Şöyle ki eğer Fahr-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem) bu neş'eye tenezzüldedir. Etvâr ve menâzil ederken meretebe-i arşta taayyün bulmasalardı arş ol nûru kanda bulurdu. El-hâsıl Fahr-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem)'in ahz ettği nur kendi emânetidir. Hâricden nûr yoktur.

Beıt :

تاشدی ظاهر باین حسن و جمال ارباب دین

متفق کشتنددر تفضیل انسان بر ملک³⁰⁴

Ve Fahr-i Âlem'e (sallallahu aleyhi ve sellem) Kur'an'da "*Serrâc-ı Münîr*" buyruldu. Zîrâ pûşîde olan hakâyık-ı muktebisân, envâr-ı ma'rifete onunla rûşen olur. Ve bu nûrdur ki; bu kadar ifâza ile zerresi eksilmez ve şualesi kesilmez.

[s.13]Ya'nî ulûm-i şerâat ve fevâid-i tarîkat ve envâr-ı ma'rifet ve esrâr-ı hakîkat ulemâ-i ümmete onunla zâhir olup Fahr-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem)'de yine bi-hâlehâdır nûr-u serrâc gibi. Her cânibden mudîedir. Nitekîm [Beni nur و جعلني نورا] ona delâlet eder. Bu sebeptendir ki; namâzda mâverâda olanı maâyine ederlerdi. Zîrâ cemi' cihât çeşm olmuştu.

Li-muharririhi:

Çünkü birdir yanında cümle cihât

Her yanından görürsen âfâkı

Seni görsün seni cihân içre

İsteyen sırr-ı nûr-ı Hallâk'ı

Ve Fahr-i Âlem'in (sallallahu aleyhi ve sellem) husûsu üzerine iki nûr-ı hakîkisi var idi. Biri nûr-ı nübüvvet³⁰⁵ ve biri nûr-ı velâyet idi. Vedâ-ı âlem-i fâni kıldıklarında nûr-ı nübüvvetin zâhire müteallık olan mertebesi şerâat-ı matharede kaldı. Bu ma'nâ

³⁰⁴ Ta ki, din erbabının güzelliğinin zâhiri olursun. İnsanın melekten üstün olduğu konusunda hem fikirdirler.

³⁰⁵ Nûr-ı nübüvvet: Hz. Peygamber'in nuru. Allah'ın ilk olarak yarattığı nur olup Hz. Adem'den başlayarak Hz. Muhammed'e kadar intikal etti ve O'nda karar kıldı.(Cebecioğlu, a.g.e., s.563)

hâlâ Fahr-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmet-i merhûmesi arasındadır. Onunçün nebî âhar gelmez. Zîrâ kendi hayy ve şerîatı bâkidir. Ve bâtına müteallık olan mertebesi hakikat-ı Muhammediyye ile dir. Nitekişâret olundu.

[s. 14] Ve nûr-ı velâyet ki bâtın-ı nübüvettir. Hazret-i kutbu'l-aktâb (kuddise sırruhu) ile dört eder. Eğerki(çi) kutuptan gayri evliyâ çoktur. Velâkin cümlenin envârı bu nûrdan müstefâddır. Zîrâ kutub vâsıta-i feyzdir.

Li-muharririhi:

Tuta gör aşk-ı pâk ile bir kâr
Eyleme evliyâyı hem inkâr
Eyler inkâr âdemi merdûd
Tutar inkâr ile dili jengâr

Suâl olursa ki; haber de gelir ki علماء هذه الأمة كانبیاء بني اسرائيل [Bu ümmetin alimleri beni İsrâil'in peygamberleri gibidir.]³⁰⁶ ma'nâsı alâ ahadü'l-vücûh demektir ki; ümem-i sâlifenin evliyâsı, enbiyâsından ve enbiyâsı dahi Fahr-i Âlem (sallalâhu aleyhi ve sellem) den ahz ederlerdi. Feemmâ bu ümmet-i merhûmenin evliyâsı bi'z-zât meşkût-ı nübüvvetten ahz edip bu ma'nâda enbiyâ-i Benî İsrâil ile müşterek olurlar. Ve evliyâ-ı mütakaddimîn üzerine bununla fazilet ve rüchân bulurlar. Pes nice evliyâ-i bâtın kutubtan ahz ederler. Cevâb budur ki maksûd bi'z-zât-i kutbun meşkût-ı nübüvvetten

[s. 15] ahz eder. Ve bir dahi evliyâ-i bâtın kutubdan ahz etmek meşkût-ı nübüvvetten ahz etmek hükmündedir. Zîrâ kutub, bâtın-ı nübüvvette fenâ bulmuştur. Ba'zılarına ki hâtem-i evliyâ demişlerdir. Merâtib-i velâyette bir mertebe-i külliyyeye mazhar olmak itibârı ile dir. Ve el-hâtemül-enbiya ve'l-evliya Fahr-i Âlem'dedir (sallallahu aleyhi ve sellem). Zîrâ nübüvvet ve velâyet anda zuhûr ettiği gibi kimsede zuhur etmemiştir. Kamerin bedriyyeti gibidir. Sâir zuhûrât onun tafsîlîdir. Onunçün velinin kerâmeti nebînin mu'cizesidir. Zîrâ velî mazhardır. Hüküm zâhirindir, mazharın değildir. Onunçün dua memnû' ve mezmûmdur. Lâzım olan kemâl zuhûr ettikde mazhariyyetine

³⁰⁶ Aclûnî, a.g.e., c. II, s. 64.

hamd u senâdır. Bize ol şeref pesdir ki sultan hânemize nuzûl eyleye. Ve bundan fehm olundu ki nûr-1 nebevî nûr-1 aslî ve nûr-1 evliyâ, nûr-1 fer'îdir. Nitekiş şems ve kamerde müşâhiddir. Ya'ni nûr-1 şems zâtî ve nûr-1 kamer ârizîdir. Zîrâ aksidir. Aksi ise aslı gibi değildir. Ve illa müsâvât veya meziyyet lâzım gelir. Ve bu sırra işâret Muhammediyye³⁰⁷ de gelir:

Eğer ismin okudunsa müsemmâ sen talep eyle

[s.16] Yücede isteyen onu ki sûret aksidir ednâ

Ve bu zikr olunan envâr-1 ma'neviyyeye gurûb ve ufûl yoktur. Zîrâ lâ-leyl ve lâ-nehâr âlemindeydir. Ve bu sırra işâreten Hazret-i İbrâhim salâvâtü'l-lâhu alâ nebiiyen ve aleyhden bi-tarîki'l-hikâye Kur'ân'da gelir: لا أُحِبُّ الْآفِلِينَ [Batanları sevmem.]³⁰⁸ Tahkîkî budur ki; insânda nûr-1 kevkeb-i kalb ve nûr-1 kamer-i rûh ve nûr-1 şems-i sır vardır. Velâkin bunların tecelliyyâtî dâim değildir. Kevâkib ve kamer ve şemsin zuhûru dâim olmadığı gibi. Bu cihettendir ki felâsife ve rehâbinenin küşûf ve idrâkâtına itibâr yoktur. Zîrâ merâtib-i mukayyededen hâsıl olmuştur. Mu'teber olan itlâk üzerine olan tecellî hakdır. Zîrâ ol vakitte nefsânî olan zât ve sıfât ve ef'âl fenâ bulup hakkânî olan zât ve sıfât ve ef'âlin envârı zuhûr eder. Ve bu envâra ebedî fenâ gelmez. Bu sebepten hadîs-i şerîfde gelir. ينام عيناى ولا ينام قلبى [Gözlerim uyur ama kalbim uyumaz.]³⁰⁹ Ya'nî nûr-1 zâhirin gurûbundan nûr-1 bâtının gurûbu lâzım gelmez. Gurûb eden nûr-1 bâtın dahi tecellî-i zâtiiyeden mâ-adâsıdır.

[s. 17] Onunçün küll-i evliyâ bu tecellîye vâsıl olmadıkça müsterîh olmazlar ve bir makâmda karâr kılmazlar.

Li muharririhî :

İster isen tecellî-yi envâr

Verâsından fenâ bulagör var

³⁰⁷ Muhammediyye: Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin Muhammediyye adlı eseri. İ.H. Bursevî bu eseri şerh etmiştir. (Namlı, a.g.m., s. 104)

³⁰⁸ En'am, 6/76

³⁰⁹ İbn Hanbel, a.g.e., c. I, s. 220, VI, 36.

Bu fenâya erişmeye bir dem

Dâimen Hazret-i Hakk'a yalvar

[Bütün hakikatler onun içinde toplanmıştır.] وفيه ارتقت الحقايق

İrtitâk iltiyâm mânasınadır. İrtikat olur ise if'al bâbından hemze sayrûret içindir. Sâret retkân mâ'nâsına reteka, fetekanın zıddıdır. Ya'nî cemî' hakâyık onun hüviyyetinde "mürtetik" ya'nî "müctemi" ve "mülteim" oldu.

Ma'lûm ola ki hakâyık ikidir. Biri hakâyık-ı kevnîyye biri hakâyık-ı ilâhiyyedir. Hakâyık-ı kevnîyye ervâh ve ecsâmın hakâyıkı ve hakâyık-ı ilahîyye zât ve sıfât ve ef'âl esmânın dekâyıkıdır. Bu hakâyık mutallakâ münkeşif olmadıkça velâyet dâiresine kadem basmaz. Zîrâ sünnet-i ilâhiyye bunun üzerinedir ki sâlik Hakk'a evvelen avâlim-i sîrâniyenin ve uruk-ı nübüvvet münkâtı' olmadıysa derece-i nübüvvet dahi kadem basar. Şimdiki uruk-ı nübüvvet münkâtı' olmuştur. Velâyet ile nübüvvetin beyninde bir perde vardır ki vech-i âmmeden nuzûl-i vahiydir

[s. 18] ve illâ vech-i hâsdan ilhâm-ı mukarrerdir. Bu mükâşefeye işâret tarîkiyle Kur'an'da gelir: **وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ** [Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk.]³¹⁰ Melekûtta murâd bi-vatan ve hakâyık ve esrârdır. Ya'ni enfus ve âfakda melekût ecrâm-ı ulviyye ve süfliyye ve bi-vatan-ı heyâkil ve tedvîrât ve esrâr-ı kerât ve mevlîdat sana erâet ettiğimiz gibi senden evvel mazhar tevhit-i zat olan ceddin Halîl'e dahi erâet ettin. Bundan maksûd erâeti, erâ'bete teşbîhdır. Rü'yeti rü'yete teşbih gibi. Nitekim hadîs-i şerîfde gelir. **انكم سترون ربكم كما ترون القمر ليلة البدر** [Ayı gece dolunay halinde gördüğünüz gibi Rabbinizi de göreceksiniz.]³¹¹ Maa-hâza mir'ât-i şuhûdda tefâvut vardır. Zîrâ Fahr-i Âlem'in şuhûdu ekmeliyyet vechi üzerinedir. Ve enbiyâ aleyhimü's-selâm arasında ba'zı merâtibde tefâdul olduğu gibi evliyâ arasında dahi tefâvut vardır. El-hâsıl Fahr-i Âlem'in (sallallahu aleyhi ve sellem) zâtı bir nüshâ-i ilâhiyyedir ki hurûf-i şuûn ve kelimât-ı a'yân ve âyât-ı hakâyık-ı ervâhiye ve mesâliye ve süveri sîr-ı hamsiyeyi câmi'dir.

³¹⁰ En'am, 6/75

³¹¹ Müslim, *Mesâcid*, 37; Ebû Dâvud, *Sünne*, 19; Tirmizî, *Sıfât'ül Cenne*, 17; İbn Hanbel, a.g.e., c.IV, s. 360.

[s. 19] Ve kezâlik hurûf-u esmâ-i zâtiye ve kelimât-ı esmâ-i sıfâtıye ve âyât-ı esmâ-i ef'âliye ve süver-i esmâ-i âsâriyeyi muhîttir. Evvelkisi kitâb-ı vücûd-ı zıllînin esrârı ve ikincisi kitâb-ı vücûd-ı hakîkînin hakâyıkıdır. Ve bu hüviyyet mertebesinde olan ulûm-i fâzile ve hakâyık-ı şerîfeyi ve vücûdunu şirkin celî ve hafîden tevhîd-i aynî ve tecrîd-i hakîki ve tefrîd-i hakîki tathîr eden mes eder. Niteki Kur'ân'da gelir: **لَا إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ** [Ona ancak temizlenenler dokunabilir.]³¹² Bu hakâyık şerâyi' ve ümem-i ezminenin ihtilâfı ile tebeddül ve teğayyür gelmez. Zîrâ hakikat dindir. Ve Kur'ân'da gelir: **إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ** [Allah nezdinde din İslam'dır.]³¹³ Yâ'nî Hazret-i Âdem'den gâyete dek usûl-i dinde ittihâd olduğu gibi hakâyıkda dahi ittihâd vardır. Onunçün hakâyık nesh târî olmaz. Zîrâ bir nesne ki bi'z-zattır, bi'l-gayri zâil olmaz ve insan ile bu hakâyık arasında olan münâsebet küllü ile eczâ arasında olan münâsebet kabîlindedir. İnsan ile a'zâ arasında olan münâsebet gibi. Yoksa küllî ile cüz'iyât arasında olan

[s. 20] münâsebet değil. İnsân ile ifrâd arasında olan münâsebet gibi. Pes insânda cem'iyet-i eczâ olduğu gibi cem'iyet-i hakâyık onun zâtından hâric değil. **ليس من الله** [Allahu Teâla'nın âlemi vahidde toplaması garipsenecek bir durum değildir.]

Li-muharririhi:

Kimin ki ola zâtında hakâyık
Olur akran içinde merd-i fâik
Olupdur nâfe-i müşkîle âhû
Göre âlemde merğûb-ı halâyık

وتنزلت علوم آدم [Âdem'e ilimler indirildi]

Âdemle murâd cins-i insandır. Takdîr-i kelâm ve fi-kalbihi tenezzelet ulûmi'l-azîzeti'l-hasîseti bi'l-insân demektir. Tenezzül fi kelimesiyle isti'mâl olduğu ulûmun kalbde rusûhuna daldır ve insân-ı râsih fi'l-ilmi olmadıkça ma'lûmun hakîkatine vusûl bulmaz ve kalbine şifâ ve itminân gelmez. Ya'nî cins-i insâna mütelebbis ve hasîs olan

³¹² Vakıa, 56/79

³¹³ Al-i İmran, 3/19

ulûm-u hakîkiye onun kalbine tenezzül eyledi. Niteki'm hadîste gelir. **فعلمت علوم الاولين** [İlimlerin başını ve sonunu öğrendim.]³¹⁴ ve bir rivâyette **فاورثني علوم الاولين** [Bana ilimlerin başı ve sonu miras bırakıldı. Ve bana çeşitli ilimler öğretildi.]³¹⁵ vârid olmuştur. Ya'nî ulûm-i evvelîn ve âharîni ta'lîmden sonra ulûm-i zâide

[s. 21] dahi ta'lîm eyledi. Bundan zâhir olundu ki Fahr-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem) ilimde cümle enbiyâ ve evliyâ üzerine teveffuk eyledi. Onun için hakkında buyruldu. **وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا** [Allah'ın lütfu sana gerçekten büyük olmuştur.]³¹⁶ Zirâ ilm-i cemi' melekâtta fâzıl olucak imtinân onu tafzîl iledir. Ve câizdir ki Âdem ile murâd Ebu'l-beşer ola. Ya'nî ulûm-i Âdem (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) onun şânında tenezzül eyledi. Zirâ Âdem ve min düne mukaddemât ve Fahr-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem) netîce-i veğâyettir. Onunçün herkes ol ilmi isti'dâtı kadar fehm eyledi. Ve Fahr-i Âlem'de (sallallahu aleyhi ve sellem) ekmeliyyet vechi üzerine zâhir oldu. Ve Kur'ân'da gelir: **وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ** [Allah Adem'e bütün isimleri öğretti.]³¹⁷ Bu Âdem ile murâd zâhirde Âdem-i sūverîdir ki Ebu'l-beşer'dir. Ve hakîkatte Âdem-i hakîkîdir ki akl-ı evvel ile tesmiye olunan rûh-ı Muhammedîye'dir. Pes Âdem-i sâninin hakîkatinden mukaddem Âdem-i evvel esmâ' ve taayyünâtı dūr ederken cümlelerin hakîkatine matla' olmuş ve her birinin ismiyle

[s. 22] tesmiye etmişti. Pes âyet-i mezkûrede esmâdan murâd esmâ-i mücerred değildir. Belki esmâ ve müsemmiyât ve hakâyıkın mecmûidir. Husûsan zû-fihî katında ism-i taayyün ma'nâsınadır. Ve müteayyinden murâd onun hakîkatidir. Niteki'm hadîste gelir: **رَبِّ ارْنَا الْأَشْيَاءَ كَمَا هِيَ** [Rabbim bana onun gibi eşyanın hakikatini göster.]³¹⁸ Pes bir kimse meselâ ism-i ğanemi bildikten sonra levnini dahi bilmek gerekdir ki ebyâd veyâ esveddir. Ondan semi' ile savtını ve şemile rayhını ve taamla zevkini ve lemsîle leyn huşûnetini idrâk eyler. Ondan ahlâk ve havâs ve menâfi' ve mezârîni ma'rifete intikâl eder. Ondan bunların verâsından olan hakîkatini idrâke tecâvüz eder. Pes bir ğanemin hâli böyle olacak cemî' eşyâ dahi buna kıyâs oluna. Ve cemî' eşyânın hakâyıkına icmâlen ve tafsîlen derk eden ne mertebeye kadem basmak gerekdir. Mülâhaza oluna ve

³¹⁴ Kaynağı bulunamadı.

³¹⁵ Kaynağı bulunamadı.

³¹⁶ Nisâ, 4/113

³¹⁷ Bakara, 2/31

³¹⁸ Kaynağı bulunamadı.

ol ki akâyid kitâbında hakâyık'ıl-eşyâ-i sâbite ve'l-ilm-i bihâ mütehakkık denilmiştir. Ulemâ-i zâhir derler ki maksûd cins-i hakâyıka ilimdir. Zirâ her birine ilim talluk etmemiştir. Feemmâ cevâbı âsândır.

[s. 23] Zirâ cemî' eşyânın hakâyımını ferd-i vâhid bilmek kifâyet eder. Husûsân bu kadar evliyâ bi-tarîki'l-mükâşefe bilmişlerdir. Ve kâsırlara nice ulûm-u garîbe ta'lîm eylemişlerdir. Bu eşyânın hakâyıkına ilim taalluk etmese hilkatî abes olur. Hakîm-i ilâhiden ise abes nesne sâdır olmaz. Onunçün evâil sûrede olan mukattaâtın hakâyıkı ehlullâha keşf ile ma'lûm olmuştur. Ona tenzil yalnız îmân içindir demekte kusûr vardır. Velâkin hakâyıkını ifşâyâ me'zûn olmamak hasebiyle setr ederler ve levâzımını beyân ile iktifâ eylerler. Zirâ sultan'ül-müfessirîn ve tercümân'ül-Kur'ân buyurmuşlardır ki: **ابهموا ما ابهم الله و فصلوا ما فصل الله** [Allah'ın gizlediği şeyi gizleyin, açıkladığı şeyi açıklayın.] Pes ibhâm olunmaktan butlânı lâzım gelmez. Belki kâsırları siyânet için ibhâm olunur. Ve hadîste gelir: **ان للقران ظهرا و بطنا** [Kur'ân'da zâhir veyâ bâtın vardır.]³¹⁹ Pes Kur'ân'ın medlûl-u zâhirisini ulemâ-yı tefsîr ve medlûl-u bâtinisini ehl-i tahkîk te'vîl ettiğidir. Velâkin meul olan kitâb ve sünnete muvâfık gerekdir. Zirâ demişlerdir ki hakîkat ki kitâb

[s. 24] ve sünnetten ona iki şâhid olmaya ilhâd ve zındıka ma'kûlesidir. Zirâ Kur'ân'da gelir: **وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ** [Yaş ve kuru ne varsa açık bir kitaptadır.]³²⁰ Bâtuniyye tâifesinin merdûd olduğu zevâhir Kur'an'ı redd edip bi-vatanını dahi kendi hevâları üzerine haml ettiklerindendir.

Suâl olunursa ki enbiyâ (aleyhi's-selâm) lisân-ı bâtın ile niçün tekellüm etmediler?

Cevap budur ki; avâm ve havâssın mecmûuna meb'ûs olmakla bi-hasebi'z-zâhir hitâb-ı ta'mîm edip bi-hasebi'l-bâtın telvihât ile iktifâ ederler. Zirâ demişlerdir ki **لا يباع الا بل في سوق الدجاج** [Tavuk çarşısında deve satılmaz.] Ve hicret-i nebeviyyeden altı yüz tarihine gelince havâss-ı ümmetin lisâna götürdüğü rumûz makûlesi idi. Zirâ şerh ve tafsîle me'zûn değiller idi. Sonra ona bir vereseden niceler bi-hasebi'l-iktidâ ma'zûn olup bu lisânda kitâplar te'lîf eylediler. Böyle iken yine fehminde saûbet vâridir. Zirâ

³¹⁹ Hadis değerlendirmesi için bkz.: Irâkî, Zeynüddin, Ebi'l-Fadl, *el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr fi'l-Esfâr fi Tahrîci mâ fi'l-İhya mine'l-Ahbâr*, Şerîketü Mektebetü ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evledüh, Mısır, 1358, c. I, s. 105

³²⁰ En'âm, 6/59

mezâk lâzımdır Kimyâ ilmi gibi ki ne kadar izhâr olursa hayret ifzâ olur. Bu sebepten demişlerdir ki **خذ ما كدر صفا دع ما كدر** [safayı al, kederi bırak] ve

[s. 25]denilmiş; **دع ما يريبك الي ما لا يريبك** [Şüphelendiğin şeyi terk et şüphelenmediğin şeye bak]³²¹ Zirâ akla konca yaşdan dûr olan nesne zehr-i kâtil ve vesm-i helâhil gibidir. Pes inkârda acele etmeyip ona birden sâdır olan kelâma muhammil-i sahîh tatbi' etmek gerektir. Hiç olmazsa bâri erbâbı bilir diye ehline ihâle lâzımdır. Ve *İhyâu'l-Ulûm'da* ba'zı ârifinden nakl-i tarîk ile gelir ki; bir kimsenin bu ilm-i vehbîden nasîbi olmasa sû-i hâtîmeden havf olunur. el-iyâz-billâh ve ednâ-yı nasîb bu ilmi tasdîk ve ehlini teslîmdir. Ehlini bilmek de ise ziyâde suûbet vardır. Zirâ âmme-i nâs şimdi kerâmet ehli ararlar. Kerâmet-i kevnîye ise velâyette şart değildir. Şart olan kerâmet-i ilmiyedir ki zikr olunan hakâyık müteallıktır. Ve niceler dahi hakikat diye söylerler ve yazarlar. Onu dahi teşhîs etmek ziyâde güçtür. Sırât-ı müstakîme ihtidâ akl-ı selîmi ve tabi'-i müstakîmi ve zevk-i sahîhi olanlara mahsûsdur. Her ilim hüdâ ve her hâl tarîki üzerine değildir. Turuk-ı dalâlet çoktur.

[s. 26] Merâtib-i erbaada ehl-i sünnet ve cemaât mezhebi üzerine olan katî nâdirdir ki fırka-i nâciyedir.

Li-muharririhi:

Bulmayınca sâlik kahırdan necât

Lutuf yüzünden bula mı derecât?

Ba'de-zâ ulûmu Âdem'e nisbet eyledi. Zirâ insân mazhar-ı tamdır. Niteki hadîste gelir: **ان الله خلق آدم فتجلي فيه** [Allah Âdem'i yarattı. Böylece onda tecelli etti.]³²² Yani bütün celâl ve cemâl isimleriyle. Mülk ise hakikat-i basîta. Ya'nî yalnız cemâle ve cin yalnız celâle mazhardır. Ve bu sırra işâreten hadîs-i şerîfte gelir: **اللهم اغني بالافتقار اليك** [Allahım! Sana muhtaç olmak ile beni zenginleştir.]³²³ İftikârdan murâd cemi' esmâ-i ilâhiyenin yüzünden hakka intisâbdır. Bu ma'nâ ise kemâl üzere Fahr-i Âlem'e

³²¹ Hakîm, Ebû Abdillâh en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn bi Zeylihi et-Telhîsü'z-Zehbî*, thk. Abdurrahman Mar'aşlı, Dâru'l-Mârifet, trs., c. IV, s. 99

³²² Münzirî, Zekiyüddin, *et-Tergîb ve't-Terhîb mine'l-Hadîsi's-şerîf*, Şeriketü Mektebetü ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebi, Mısır, 1373, c. II, s. 615

³²³ Kaynağı bulunamadı.

(sallallahu aleyhi ve sellem) müyesser olmuştur. Zirâ hakikat-i Muhammediyye ve İsm-i A'zam birdir. Cemi' esma ise İsm-i Â'zam'ın tahtı haytasındadır. Pes mülkte terakkî yoktur. Hilka ref'i olduğu gibi ilmi dahi ref'idir. Meğer kerîm nâdir ola. Nitekîm Hz. Âdem'in ta'lîm eylediği esmâ ile terakkî buldular. İnsân da ise ebedî terakkî vardır.

[s. 27] Zirâ hilkatte etvâr-ı muhtelif üzerine tadrîc ile geldiği gibi. Nitekîm Kur'ân'da mevâzî' kesîrede musarrahdır. İlimde dahi tadrîc üzerinedir. Onunçün demişlerdir: "Seyr-i fillâha nihâyet yoktur." Ya'nî insânın seyrine dünyâ ve âhirette nihâyet gelmez. Belki dâim izdiyâd üzerinedir. Zirâ tecelliyyât-ı mütenevviadan ilim dahi mütenevvi olur. Velâkin makâmâta nihâyet vardır. Bir padişâhın evvelkisi mazbût ve memâliki mahdûd iken tenevveât ahvâline nihâyet yoktur. Ve bu makâmdan Mevlânâ (v. 672) (kuddise sırrıhu) buyurur: **اي برادر بي نهايت در كهيست** [Ey kardeş, sonsuzluk dergâhdır.] Ve bu ma'nâya işâreten tenezzül tefa'ul sîğası üzerine îrâd olundu. Zihî ilm-i şerîfine melek ona reşk eyleye. Ve Hüdâyî³²⁴ (kuddise sırrıhu) kelîmâtında gelir: "Bir öz ki ilme âlim ol melik onu bilmez ola Hz. Âdem'in arza hubûtu üzerine bu ilim için idi ki zuhûr-u aşk üzerine mebnî ve aşk dahi dert üzerine mevkûftur. Cennette ise dert ve belâ olmaz. Bunun nazîri nüdemâ-i sultândır. Zirâ bunlarda eyâlet gibi vukûf ve tecrübe yoktur."

[s. 28] Pes kal'a muhafızları ekmel ve hizmet ehl-i mu'talden efdaldır. Kutbiyyette tenzil vardır dedikleri ma'nâ-yı lağvîsine maksûd-u mertebe-yi hizmete tenezzüldür. Onunçün enbiyâ ve küllü evliyâ makâm-ı hizmette makâsât-ı şedâid etmişlerdir. Ve Kur'ân'da gelir: **سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ** [Kulunu yürüten Allah noksan sıfatlardan münezzehtir.]³²⁵ Ya'nî esrâ-i mürekkeb ve esrâ-ı basîta-yı ubûdiyyette bulur ki hizmettir. Zirâ abdın mevlâ olduğu yoktur. Ve bu sebebdan mecânine i'tibâr yoktur. Zirâ üzerinden kalem mürtefi'dir. Ve sekr³²⁶ ehli dahi sahv³²⁷ ehline göre pest-pâyedir. Zirâ sekr cünûn gibidir. Onunçün sekr gâlib ehli, meslûbu'l-akl ve'l-ihdiyâr olub ba'zı tekâlif-i şer'iyyeyi ikâmet edemezler. Meselâ hâl-i cezbede sâkıt olub ikâmet bulunca namaza kıyâm edemez. Ve kimin sekri on gün mümtedd olur.

³²⁴ Aziz Mahmud Hüdâyî (v. 1628) : Celvetiyye tarikatının kurucusu. Manzum ve mansur eserleri vardır. (Yılmaz, H. Kamil, "Aziz Mahmud Hüdâyî"md., *DİA*, İstanbul, 1991, c. IV, s. 338-340)

³²⁵ İsrâ, 17/1

³²⁶ Sekr: Kalbe gelen varidin etkisiyle, sâlikin hislerinden sıyrılıp gaybete düşmesi.(Cebecioğlu, a.g.e., s. 626)

³²⁷ Sahv : Sâlikin yitirdiği hislerini tekrar kazanması.(Cebecioğlu, a.g.e., s. 613)

Li-muharririhi:

Şeref-i ilm-i Âdemi bile göre

Hizmet-i din-i mübîni kıla göre

Der isen zâhir ola nûr-ı Hüdâ

Mâsivâ derdin dilden sile göre

[s. 29] فاعجز الخلاق [Mahlukatın en acizidir.]

Zâhir olan budur ki fâ'nın sebebiyeti yalnız tenzil-i ulûma göredir. Ya'nî tenzil-i ulûm ve husûsân tenzil-i Kur'ân sebebiyle cemî' halâyık i'câz eyledi. Ya'nî âciz koydu. Ve kimse ilimde muttalikan onunla münâzara ve mübâhaseye kâdir olmadı. Zâhirî ehl-i zâhire delîl ve bâtnî ehl-i hakîkate burhân oldu ve ilminden katı' nazar lisân-ı mübârekinde olan fesâhat ve belâgâta dahi kimse mazhar olmadı. Onunçün Hz.Ömer (radiyallahu anha) suâl edip "Ey Allah'ın elçisi biz fasih bir konuşmaya sahibiz" dedikte Fahr-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdular ki: "Bana Cebrâil geldi ve babam İsmâil'in dilini öğretti."³²⁸ ve demişlerdir ki; ne kadar kemâlât-ı beşerîyye var ise kavîl ve fiilî ve halkî ve hulkî ve dünyevî ve uhrevî cümlesi Fahr-i Âlem'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kemâlât-ı câmiasındandır. Onunçün her fasîh ve belîğa cevâb verir. Ve her makâmın müşkilin hal eder. Kâtiblere resm-i hattî tâ'lîm eyler ve erbâb-ı harfte ulûm-u harften çok şey ta'lîm

[s. 30] buyururlardı. Bu sebebden cümle halk onun ilmine zebûn ve kemâline musahhar oldu. Bu ilmin sebebiyledir ki leyle-i mi'râc'da cümle makâmat-ı enbiyâyı gezer eyledi ve Mûsâ (aleyhi's-selâm) gayretinden ağladı. Ve Cibrîl (aleyhi's-selâm) onun seyrinden âciz kaldı. Ve küllü ümmet dahi bi-kadri'l-isti'dât bu ma'nâyâ vâris oldular. Onunçün ba'zı mübeşşirâtta vârid olduğu üzere İmâm-ı Gazzâlî (v. 505) (kuddise sırruhu) Hazret-i Mûsâ (aleyhi's-selâm)'a cevâb verdi. Ve nîcesi ervâh-ı selefe terakkî gösterdi. Ba'zılarının kabirde cevâbı fehm olunmayıp münker bin âcizen ve mütehayyiren rucû' eyledi. Zirâ bunların ulûm-i ledünnî makûlesidir. Ve ol mertebenin lafz ve ma'nâsını şâmil-i istirsâlât ve tenzilât-ı rabbânîyi akıl derk edemez. Ve şuûra idrâkte bunların

³²⁸ Hindî, Alâuddîn Ali el-Müttakî, *Kenzû'l-Ummâl fî Sünenî'l-Akvâli ve'l-Ahvâil, Müsset'ül-Risâle*, Beyrut, 1979, c.VII, s. 87

gittiği yola gidemez. Bundan fehm olundu ki; ulûmda tevâfut vardır. Eğer her ilm-i sahîh nefsinde kemâldir. Yâ'nî noksan ve kemâl birbirine izâfetledir. Bu ma'nâ ise nefs'ul-emr kemâllerini münâfî değildir.

[s. 31] Nitekîm vezâret kemâldir. Eğerçe ki saltanata göre noksandır. فافهم جدا ولا تكن من [Cerh ehlinden olma.Çünkü cerh ehli sabahın Rabbinin katında hoş karşılanmaz.]

Feemmâ evvelki derler; ilim hicâbdır ve ârif-billâh okumak ve yazmak neyler ve ders-i ulûma iştiğal bu'd-i hakka sebep olur. Bunlar ve bunların emsâli müevvildir. Ehl-i ta'nın ve kâil-i câhilin fehm ettiği gibi değildir. Zirâ cümle üzerine ilm-i hâlin vücûbu müttetekun aleyhdır. Nitekîm hadîs-i şerîfde gelir: طلب العلم فريضة على كل مسلم [İlim istemek bütün müslümanlara farzdır.]³²⁹ Bir nevî tarîkat namm kitâbında cühelânın hâlini mutlakan sûfiyeye isnâd edip umûm üzerine tahtie kaldığı hatadır. Zirâ her ferîkîn mukallidî ve ve muhakkiki ve belki mü'mini ve kâfiri olur. Fısk ve fücür ve ilhad ve zındıka eskidir. Her ikrâra bir inkâr her îmâna bir zinâr ve her nûra bir nâr ve her küle bir hâr teve'üm olduğu şimdi mi bilinmiştir?

³³⁰ كنج و مار و كل و خار و غم و شادي بمست

Pes ulemâ-i rusûm arasında nice fâsık ve fâcir belki nice kâfir var iken onların [s. 32] i'tikâdât-ı seyyie ve a'mâl-i kabîhasına nazar edip sâir ulemâ' sünneti cerh ve ta'n etmek câiz olmadığı gibi mutasavvıfa arasında dahi nice mülhid ve zındık ve zâyî' ve zâle bakıp sâir ulemâ-i billâha itâle etmektir. Set değildir zîrâ sâriy değildir. Bil ki herkes kendi ameline merhûndur. Bu makâmın tafsîli vardır. Hakîkatine vukûfa ilm-i nâfi've keşf-i câmi' gerekdir. نعوذ بالله من ان اكون مظاهر قهره [Kahrına mazhar olmaktan Allah'a sığıyorum.]

Li-muharririhî:

Sanma kim âlemde her bir âdemî insân olur

Kimisi insân olur kimisi şeytân olur

³²⁹ İbn Mâce, *Fazl-ı Ulemâ*, 17, Aclûnî, a.g.e., c. II, s. 43

³³⁰ Hazine ve yılan, gül ve diken, gam ve neşe hepsi birdir.

وله تضاللت الفهوم فلم يدركه منا سابق ولا لاحق [Onu anlamakta fehimler şaşırđı, ne geçmiş ne gelmiş hiç kimse onu anlayamadı.]

Ve onun idrâkîcün fehûm-i havâs ve avâm tedâil eyledi. Ya'nî zaîf ve hakîr ve acîz oldu. Pes bizden kimse onu günahı üzerine idrâk etmedi. Ne sâbık ki ümmetin mukaddepleri

[s. 33] ve lâ-hakk ki muahhirleridir. Nitekîm *Muhammediyye'de* gelir: “Kimse bilmezdi ki ol ne şâh idi.” Ve bir dahi sâbık ile murâd fazl ile selefî sebk eden ve lâ-hakk ile murâd ilimde selefî lâ-hakk kalbdır. Zirâ kalb ruhla cesedin izdivâcından hâsıl olmuştur. Pes rûh ve cesed, peder ve mâder gibi mukaddem ve kalb ferzend gibi muahhardır. Ve bu dahi câizdir ki; sâbık ile murâd, ümem-i selefî ve belki enbiyâ-i mâziye ve lâ-hakk ile murâd, ümmet-i merhûme belki evliyâ ola. Ya'nî hakîkat üzerine onu ne enbiyâ ve ümemin havâs ve avâmı bildi. Zirâ demişlerdir ki; “Ulûmu evliyâ ulûm-u enbiyâdan yedi deryâdan katre gibidir. Ve ulûm-u enbiyâ aleyhimü's-selâm dahi Fahr-i Âlem (sallallâahu aleyhi ve sellem)'in ilminden bihâr-ı seb'adan katre gibidir.” Pes bir nesnenin ki hakîkatini idrâkten ekmel-i nâs âciz ola. Sâir nâkısları teveccühle idrâk ederler. Onunçün münâdîdi ya'nî zamir küllü beşerden kinâyedir. Ve bundan mülkü idrâk etmek lâzım gelmez. Zirâ fâzıl bilmediğini mefzûl ne bilir. Bu makâmın tahkîki budur ki insân-ı kâmil mevâtın-ı kevninde oldukça ma'ruf ve müdriktir. Kaçan âlem-i izzet

[s. 34] ve ceberûta kadem basıp ve *وادخلي جنتي* [Ve cennetime gir.]³³¹ mukâbelesinde işâret olunan cennet-i muzâfeye duhûl eylese cemî' halkın nazarı ondan munkatı' olur ve âlem-i gaybda müstecin olub kalır. Cesede ve âsâra bakıp bilindi ve göründü. Kıyâs olunur. Maa-hâzâ fi'l-hakîka mechûl ve gayri müdriktir. Bunun nazîri sultândır. Zirâ sultânın sarayı birkaç tabakadır. Pes sultân sarayın hâricinde oldukça ki âlem-i âsârdır. Müşâhede olunur hâric saraydan duhûl ettikte avâmın nazarı kesilir ve tahtına culûs ettiği halde olan saltanat zevkini câisten gayri idrâk eylemez. Eğer ki ilim yüzünden etvâr bilinir ve cemî'makâmâta duhûl hâsıl olur. Velâkin ilme kadem mekârin olmadıkça ma'lûm olan matlûbun levâzımıdır. Hakâyıkı değildir. Pes mutlakan insân-ı kâmil idrâk olunmak müşkil olacak. Mazhar-ı ism-i a'zam olub makâm-ı edfâda

³³¹ Fecr, 89/39

mütemekkin olan Fahr-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem) nice idrâk olunur? Bu ma'nâyâ işâreten cennet-i Adn'da

[s. 35] vesîle makamında sâkin olurlar. Zirâ vesîlenin fevkinde makam yoktur ve şecere-i Tûbâ'nın Muhammedi'l-makâm olduğunun sırrı dahi budur. Demişler: "Hakk'ı bilmekten insân-i kâmilî bilmek sa'bdır. Zira Hak Teâlâ Cemâl ve Celâl ve nihâyet kemâliyle ma' rûfdur. Beşer ise müteşâbihattandır ki vücûd-ı hakîki ve vücûd-ı izâfi taraflarına nâzırdır." Pes sâyeye nazar eden nûr-u semşden mahrûm olur. Ve sâyenin vücûdu keşf olmakla âmmenin nazarı onadır. Görmez misin ki bir kimse bir pencere deliğinden dışarı bir nesne ilkâ etse remâ tarîkiyle ol mermî olan nesne bi-haseb'il-gâlib penceresinin ağacına veyâ demirine isâbet eder. Zîrâ ağaç ve demir mahsûsâtta ve rûzne aralığı hevâ' mutlaktandır. Mahsûsât ile ülfet ise gâlibdir. Pes râmî hevâ-i mutlak cânibine remâ ettim sanır. Böyle olsa isabet ederdi velâkin galebe-i his ile hata eyledi. Onunçün bir zâhirden bâtına adûl ve sûretten ma'nâyâ intikalde kat'î güçlük vardır ve bu sırra işâreten ba'zı kelimât-ı

[s. 36] kibârede gelir. Evliyânın gönlünden şeyullâh kesme. Kim sana himmet eden? Ol göz ile kaşı değil. Bundan murâd nazar-ı zâhire kasırdan tahzîrdir. Küffârın hızlânı ve erbâb-ı inkârın hırmânı hep bu cihettendir. Neûzu-billâh.

Li-muharririhî:

Nice bilsin hâkayıki câhil
Nice görsün bu hâleti a'mâ
Kühünü kim bir müsemmânın
Gerçi dillerde söylenir esmâ

فرياض الملكوت بزهرجماله مؤنقلة [Melekût bahçeleri onun güzelliğinin çiçekleriyle süslüdür.]

Melekût âlem-i melâikeye ve âlem-i ervâha şâmildir. Ve her nesnenin bâtınına melekût derler. Meselâ nefis-i nâtika melekûtündür. Onunçün âhirisinde فُسْبَحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ [Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah'ın şanı ne kadar yücedir.]³³²

³³² Yâsin, 36/83

buyrulmuştur. Ya'nî her nesnenin bâtını ve rûhu kabza-i kudretindedir. Bunda melekûtî riyâza ve cemâl-i Muhamedî (sallallahu aleyhi ve sellem) ile dir. Hakîkati budur ki melekût elfâz ve cemâl-i Muhammedî (sallallahu aleyhi ve sellem) ma'nâ gibidir. Lafzın

[s. 37] hasenî ise ma'nânın hüsnüne tâbidir. Cemâl-i Muhammedî bu neş'et-i insâniyeye tenezzülünde âlem-i melekûta murûr eylemiş ve onun sûretiyle sûret bulmuştu. Onunçün bu cemâl-i hakîki ve kemâl ma'nâ ile riyâz ve ermunak ve mu'cib oldu. Ba'de-zâ melekût âlem-i mülke nisbetle latîf ve nûrânî olmakla zuhûr-i cemâli ona nisbet eyledi. Zirâ cemâl-i hüsn ve bihâ nûrâniyetten ibârettir.

Beyit :

دبير صنع نوشت است

بگرد عارض تو

بمسك ناب كه الحسين ولملاحة لك

وحياض الجبروت بفيض انواره متدفقة³³³

Ceberût âlem-i esmâ ve sıfattır. Ve âlem-i mücerredâta dahi derler. Ya'nî ebedandan mücerred zevât ki onlarda ne latîf ve ne kesîf cisim yoktur. Ya'nî âlem-i azamet ve âlem-i mücerredâtın hıyâzı onun feyz-i envârı ile tedeffuk eylemiştir. Ya'nî dökülmüştür. Maksûd ol hıyâza dökülen onun feyz-i envârıdır demektir. Pes bunda dahi ceberûti hıyâza ve Fahr-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem)'in feyz-i envârını âba teşbîh vardır. Ve tedeffukdeki sür'at seylânda işâret vardır ki

[s. 38] ibtidâ âlem-i esmâ ve sıfâtın zuhûru mücerredâtın husûlî bu feyizle olmuştur. Ve bu âleme feyz cümleden mukaddem gelmiştir. Ba'de-zâ âlem-i emrin nûrâniyyetinden ihtirâa karîb olmakla feyz-i envâr isbât eyledi ve mücerredâta hukemâ ile mütekellimîn arasında kelâm vardır. Hükemâ ukûl ve nufûs-ı mücerredeyi melâike-i kerrûbi ile tefsîr eylemiştir. Velâkin ba'zı sûfiye-i muhakkıkîn katında ukûl ve nufûs mücerredâttan değildir. Kerribiyyûne dedikleri melâike-i mühimmiyyûndur ki istiğrâk-ı müşâhededen nâşî Âdem ve âlemden fâriğ bi-haberlerdir. Ve bunlar Hz. Âdem (aleyhi's-selâm)'e

³³³ Kâtib senin sun'undur. Senin ârızına döndü. Halis misk ki güzellik ve melahat sana aittir. Ceberût denizleri onun nurunun feyziyle coşuyor. (Yazım hatası olabilir. Mana tam çıkmıyor.)

secde ile me'mûr olmamışlardır. Bunlardan mâadâsı me'murlardır. Ve ervâh-ı mücerredâtan olduğu sûrette İmâm-ı Muhammed Gazzâlî (rahimehullah) hükemâyâ mütâbiat edip mütehayyiz değil. Ve âlemin bir cihetinde dahi değil ve ebedânda dâhil ve ondan dahi hâric değil demiştir. Fe-emmâ birâderi Ahmed Gâzzâlî³³⁴ (kuddise sırruhu) *Serrâcu'l-ukûl-nâme* kitâbında onu reddedip mütehayyizdir demiştir. Zirâ bizâtihi [s. 39] kâim olan nesne inde'l-mütekellimîni mütehayyizdir. Pes bunların katında cevâhir gayri mütehayyize yoktur. Hükemâ derler ki arşın mâverâsı lâ halâ ve lâ melâ âlemidir. Ve sûfiyye derler ki belki âlem-i melâdır. Zirâ ervâhla doludur. Ve sûfiyyenin bu kelâmında ervâhın tehayyize işâret vardır ve mühimmiyyûn âlem-i tedvîn ve tastîrin mâverâsındadır. Âlem-i tedvînin evveli hîm-i a'lâdır. Ve hükemâ zâhib olduğu üzere mücerredâta kâil olmakda zarar budur ki kademine zehâb lâzım gelir. Hakk'tan gayri ise kadîm yoktur. Ve ba'zıları akl-ı evveli melâikeden addedip devâm-ı hakla devâmına zâhib olmuşlardır. Mezâlik akdâmından bir mahaldir. Bundan ziyâde mübâhase götürmez. Ve el-ilmu indellâhi teâlâ bu fakîre lâyıık olan budur ki mücerredât ki mübeddeât dahi derler. Vücûd-ı mâdeden değil ve müddet içinde dahi değildir. Pes müddet ve zemân içinde olmayan nesne teveccühle mütehayyiz olur. Şu kadar vardır ki rûh cesedden mefârikatten sonra sûret-i cisim ile temessül eder. Pes mütehayyiz olmak lâzım gelir.

[s. 40] Li-mücerrire:

Ne kadar olsa bir kişi âlim
Yine bilmez nedir hakikat-i rûh
Her ne denli sahîh ise sahnı
Fi'l-hakîka olub durur mecrûh

[لا شيء الا وهو به منوط انلولا الواسطة لذهب كما قبل المتوسط
Hiçbir şey yoktur ki ancak ve ancak ona bağlıdır. Eğer vasita olsaydı bağlanmadan önceki halindeki gibi kaybolurdu.]

³³⁴ Ahmed Gazzâlî (v. 517) : Ahmed b. Muhammed el-Gazzâlî. İmâm Gazzâlî'nin kardeşidir. *Sevânihü'l-Uşşak* adlı eseri meşhurdur. (Uludağ, Süleyman, Ahmed el-Gazzâlî" md., *DİA*, İstanbul, 1989, c. II, s. 70)

Ya'nî bir nesne yoktur mevcûdâtтан ki Fahr-i Âlem'e (sallallahu aleyhi ve sellem) menût ve merbût olmaya. Zirâ denilmiştir ki "Eğer vâsita olmasa mevsût helâk olur ve fenâ bulurdu. Mevcûdât ise vücûd-i hârici ile mevcûdlar ve bekâ-i zât ile muttasıflardır." Pes bu bekâda elbette bir vâsitaya taalluk etmişler ve bir feyz-i hâs ile nemâ bulup bitmişlerdir. Ve ol vâsita Fahr-i Âlem'dir (sallallahu aleyhi ve sellem). Zirâ Hak ile halk arasında ondan gayri vâsita-i feyz ve vücûd yoktur. Tafsilî budur ki Allah Teâlâ avâlimin cismâniyyâtı ve rûhâniyyâtını müteselsil kılmıştır. Ve hakikat-i Muhammediyye'den cemî' eşyânın hassası vardır. Gerek cüz'î ve gerek küllî ve bu hasa ile ol hakikate mürtebit olmuşlardır. Şöyle ki bu taalluk ve irtibât olmasa vücûdları mün'adim olurdu. Zirâ

[s. 41] vücûdun bekâsı feyz-i dâim ve muttasıla menût ve tecellî-i müteâkibe merbûttur. Bu feyz ise vesâtet-i hakikat-i Muhammediyye ile olur. Zirâ herkesin vücûdu cemî' merâtibde bi'z-zât Hak'tan müstefîd olmaya müstead değildir. **الا رساله** [Peygamber göndermeye] hâcet kalmazdı. Bu ma'nâyâ binâ' irtibât lâzım geldi. Bu mes'elenin hâricde nazâiri çoktur. Meselâ vezîr-i a'zam olan kimse pâdişâh ile halk arasında vâsitadır. Eğer bu vâsita olmasa mesâlih-i nâs bitmezdi. Zirâ pâdişâhın şâmı bi-haseb'il-gâlib ihticâbdır. Ve her maslâhat ki vezîr-i a'zam yüzünden bir pâdişâha müsteniddir. Ve gudrûf dedikleri nesne azm ve lahm arasında vâsitadır. Eğer olmasa lahmten azma gıdâ vâsıl olmaz ve azm,lahm gibi terbiye bulmazdı. Zirâ mâbeynde cihet-i câmia yoktur. Pes ol zü'l-vecheyn olan gudrûf azmun nemâ ve bekâsına sebep oldu. Ve kezâlik kalb-i insânî rûhla cesed arasında vâsitadır. Zirâ cihet-i letâfeti ile pertev rûhu ahz ve cihet-i kesâfeti ile

[s. 42] cânib-i cesede feyz eder. Bu vesâtetle rûh ile cisim arasında izdivâc ve nizâm-ı vücûd hâsıl olur. Ve kezâlik ecrâm-ı ulviyye ile harekâtı arasında nüfûs-u nâtıka-i felekiyye vâsitadır. Eğer ol muharrikât olmasa eflâk dahi âsiyâb-ı bi-âb gibi muattal olurdu. Ve rûy-i deryâda seffinenin cereyânı amûda menûttur. Zirâ ne kadar ersân var ise ona mürtebit ve bâd-bân dahi ersâna müteallik ve muttasıldır. Eğer bu irtibât olmasa seffineden maksûd hâsıl olmaz. Ve mevsût vücûd bulmazdı. Nitekim bizim hâsemiz bu tahrîre vâsitadır. Ba'zı mükâşifler başları üzerinde âsumâne peyveste rişte gibi nesne müşâhede ederlermiş. Maksûd âlem-i hakikate olan irtibâtı tasvîrdir. Bu fakîre irtibât mezkûr gayri uslûb ile temettül etmiştir. Pes irtibât hâli ma'lûm oldukça vâsitaya şükür lâzım geldi. Onunçün enbiyâ ve evliyâ ve ulemânın hukûku ebeveynden ziyâdedir.

صلاة تليق بك منك اليه كما هو اهله [Dua senden sana seninle uygundur. Tıpkı ona layık olduğu gibi.]

Ya'nî Fahr-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem)

[s. 43] üzerine sana lâyıık olan salât ile salât eyle ki ol salavâtın ibtidâsı senden ve intihâsı ona ola. Ya'nî salâtın onun rûh-u pâkine vâsıl ola. Ve ol salavâtı onun ehliyetine göre eyle. Velâkin onun ehliyetine göre olan salât lâyııkının ma'nâsını fi'l-hakîka kendi ile Allah Teâlâ'dan gayri kimse bilmez. Zirâ Allah Teâlâ'nın ibâd üzerine salavâtı vücûd-u muhtelife üzerinedir ki herkesin makâmına göredir. Ya'nî kimine rahmet ve mağfiret ve kimine bereket ve kimine keşf ve kimine müşâhede ve kimine cezbe ve kimine kurbet ve kimine vuslat ve kimine fenâ' ve kimine bekâ' ve kimine dahi gayri ma'nâyâ mahmûldür. Zâhirde nazîri-yi salât ve atâyâ-yi sultâniyedir ki herkesin istihkakına göre verilir. Her gedâyâ bir uğurdan bir hazine verilmez. Ve kabl-i tahsîl'ül-isti'dât sadr-ı vüzerâta tasdîr olunmaz. Her nesnede ...endâze mer'êdir. Onunçün Kur'ân-ı Kerîm'de inzâl-i mîzân ile imtinân vâkı' olmuştur. Çünkü Fahr-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem)

[s. 44] inde'l-halâyık makâm-ı mechûldür. Sultân-ı a'zâmın riâyâkatında hâl-i mübhem olduğu gibi. Pes ona ifâza olunan hakîkat-i salavâtı kimse idrâk etmek mümkün değildir. Ve bu ma'nâ-yı müeyyid hadîs-i şerîfde gelir: لي مع الله وقت لايسعني فيه ملك: [Benim Allahu Teâla ile öyle bir vaktim vardır ki o vakitte onunla benim arama ne bir mukarreb melek ne bir peygamber ne de bir resül girer.]³³⁵ Ulemânın salât hakkında eyledikleri tefsîr hakîkat-i salavâtın levâzımındandır. Yoksa hakîkatte murâdı taayyün değildir. Zirâ insân vâkıf olmadığı ilimden haber vermek cehldir. Ba'de-zâ bu kelâmda Fahr-i Âlem'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ziyâde inâyet-i hakka ihtisâsını beyân vardır. Zirâ ifrâda vücûdâtın bir mevcûdâtın ehl olduğu ma'nâyâ ehl olmamıştır. Onunçün onun mertebesinde salâta müstehak değildir. Ve Kur'ân'da gelir: مَنْ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ [Sizi karanlıktan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmetini gönderen O'dur. Melekleri de size istiğfar

³³⁵ Aclûnî, a.g.e., c. II, s. 173

eder.]³³⁶ Burada nâs üzerine olan taslîye ihrâc ile ta'lîl olundu. Zirâ ifrâd ümmetten her ferdin hâlîne göre terakkî ve tenezzül vardır.

[s. 45] Feemmâ Fahr-i Âlem (sallallahu aleyh ve sellem) üzerine olan taslîye mutlak zikr olundu. Nitekîm Kur'ân'da gelir: **إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ** [Allah ve melekleri Peygamber'e çok salavât getirirler.]³³⁷ Zirâ Fahr-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem) makâmât-ı terakkînin zerresindedir. Pes ol zevk-i terakkî nedir ? Kimse tatmamıştır. Ve Kur'ân'da gelir: **عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَاماً مَّحْمُوداً** [Rabb'inin seni övgüye değer bir makama göndereceğini umabilirsin.]³³⁸ Makâm-ı Mahmûd'dan murâd yalnız şefâat-i uzmâ makâmı değildir. Belki cemî' makâmâtın külliyyetinden ibâret olan bir makâm-ı âlîdir ki şefâat-i uzmâ makâmı onun efrâdındendir. Pes bundan dahi sırr-ı salavât fehm olundu.

Li-muharririhi:

Çünkü her vecihle oldun Mahmûd

Sana feyz oldu Makâm-ı Mahmûd

Enbiyâ ümmetinden olmuştur

Evliyâ bendelerinden ma'dûd

اللهم انه سر ك الجامع الدال عليك [Allahım o sana delâlet eden câmi' sırrındır.]

Ma'lûm ola ki esrâr çoktur. Zirâ her nev'in ve her sınıfın ve ferdin esrâr-ı hâssası vardır. Onunçün sırr-ı beşere mülk ve sırr-ı mülûke reâyâ ve sırr-ı enbiyâyâ evliyâ ve sırr-ı ulemâyâ ümmiyyûn ve sırr-ı hâvassa avâm vâkıf ve muttali' değillerdir. Zirâ vecih hâsdandır.

[s. 46] Allah Teâlâ ile kendileri arasındadır ve husûs üzerine iki sırr-ı azîm vardır ki; biri sırr-ı insân ve biri sırr-ı hakdır. Sırr-ı insân hakîkat-ı insâniyeden ibârettir ki hakîkat-i ilâhiye sûreti üzerine zâhir olmuştur. Nitekîm hadîs-i şerîfde gelir: **خلق الله آدم علي صورته** [Allah Âdem'i sûreti üzere yarattı.]³³⁹ Sûret-i ilâhiyyeden murâd sıfât-ı seb'a mertebedir

³³⁶ Ahzab, 33/43

³³⁷ Ahzab, 33/56

³³⁸ İsrâ, 17/79

³³⁹ Buhari, *İsti'zân*, 1; Müslim, *Cennet*, 11; İbn Hanbel, a.g.e., c. II, s. 315.

ki hayat ve ilm ve irâde ve kudret ve semi' ve basar ve kelâmıdır. Pes sûret-i Âdem bu sûret-i ilâhiyye üzerine gelmiştir. Zirâ bi'l-fiil mazhardır. Ve insânın sırrı, sırr-ı hakkın zâhiri ve sûretidir. Ve emmâ hakkın sırrı, sırr-ı insânın bâtını ve hakîkatidir. Ve bu sırr-ı ilâhi ism-i a'zamdan ibâret olan kâffe izâfet olundu. Onunçün camî' dinledi. Zirâ cemî' esrârı câmi' ve cümle hakâyıka şâmildir. Ve Fahr-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem) onun hakîkati ile zuhûr eylemiştir ki dâldir. Zirâ avâlim içinde hakîkat-i Muhammediyye âlim-i a'lâdır. Ve zât-ı hakka delâlet eden eşyâda hakîkat-i Muhammediyye'den evsa' ve evlâ yoktur. Onunçün

[s. 47] bu hakîkatin feleki hayattır. Pes hayatta felek arş gibi ihâta-i tasa vardır. Zirâ cümleye sâridir. Kiminde hakkâni ve kiminde suveri. Pes hayattan evsa' yoktur. Cemâd demek i'tibâr-ı zâhirledir. Meselâ meyyitin hakkâniyesi vardır ki mükâşefe ile bilindir. Gerçi ki zâhir-i cemâddır. Ve hacerin dahi bu ma'nâca hayâtı vardır. Onunçün Hazret-i Mûsâ'nın (salavâtullâhu alâ nebiyyen ve aleyhi) sevbini alıp fizâr eyledi. Niteki'm tefâsîrde mübeyyindir. Bu sebebdendir ki kıyâmet gününde müezzinin savtını işiten ratb ü yâbis şehâdet etse gerektir. Niteki'm hadîsde musarrahdır. Şehâdet ise hayât ve ilim ehline mahsûsdur. Ve me'kûlât ve meşrûbâtan sıhhat-i vücûd ve bekâ-yı beden hâsıl olmak hayattandır. Zirâ mahz cemâddan nemâ hâsıl olmaz. Ve bu bir sırr-ı azîmdir ki ehlullah bilir. Niteki'm Kur'ân-ı Kerîm'de gelir: **وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ** [Ahiret yurduna (oradaki hayata) gelince, işte asıl yaşama odur.]³⁴⁰ Dâr-ı âhirette eşyânın hayâtı zâhir ve dâr-ı dünyâda mestûrdur. Sırrı budur ki dünyâ kâlib ve âhiret kalb gibidir ki biri

[s. 48] keşf-i cismâni ve biri latîf-i rûhâni ve ahirette kalb, kâlib suretiyle tasavvur eylese gerektir. Onunçün âhirete, âlem-i sıfât demişlerdir. Zirâ dünyâda olan sıfât-ı kalbiye, orada sûret-i kalıbiyeye duhûl eder. Niteki'm Kur'ân-ı Kerîm'de gelir: **فَتَأْتُونَ أَقْوَابًا** [Bölük bölük gelirsiniz.]³⁴¹ Bu âlemde o hayâtın zuhûruna kesâfet-i mîzâc ma'nî olmuştur. Ehlullâhın kemâl-i letâfetleri olmakla idrâk ederler. Ve bu mevtında rü'yetten men' olunmak dahi bu sır üzerine mebnîdir. Onunçün erbâb-ı basîret bâtın ve vicdân ile idrâk ve şuhûda kânilerdir. **فاعرف و اغتتم** [İyi anla ve bunu ganimet bil.]

Li-muharririhi:

Hâsıl olsa dile tecellî-yi Hak

³⁴⁰ Ankebut, 29/64

³⁴¹ Nebe, 78/18

Rûşen olurdu hânesi mutlak
Hâne kim rûzinesi yoktur onun
Nûr-ı hurşidden evvelidir muğlak
(ve lehu) [Yine ona aittir]
Görür her cisim ü cân
İçre bir öz ki cânı cân ehli
Bilir bu remzi ey Hakkı hayât-ı câvidân ehli

وَحَجَابِكَ الْعَظْمُ الْقَائِمُ لَكَ بَيْنَ يَدَيْكَ [İçimizdeki en büyük hicâb,Senin hicâbındır].

Bâlâda vâsıta ibâretine enseb olan budur ki burada hicâb, hâcib ma'nâsına ola.
Zirâ hâcib ya'nî bevvâb ki

[s. 49] perdedâr dahi derler. Dâhil ile medhûl aleyhin vâsıtasıdır. Velâkin tahkîki budur ki; hicâb-ı a'zam hadîs-i rû'yetinde musarrah olan ridâ-i kibriyâya işârettir ki hakîkat-i rütbeyi mazhardır. Ve bu rütbe âyine-i misâl olmakla rû'yet ona menût oldu. Basarla görünen ridâ ve basîretle görünen ol ridâ ile mürtedî olandır. Nitekîm âdet-i arîbdir ki baştan ayağa dek ridâ ile bürünür. Görünen ridâdır kendi değil. Nitekîm çekirdek ağaç sûretiyle zâhir olur. Çeşm-i zâhîrle görünen ağaçtır. Çekirdek dide-i bâtnla müşâhede olunur. Ve bu rütbe-yi mazhardır ki zikr olundu. Herkese göre hakîkat-i Muhammediyye'den hâsıl olan hâssadır. Ve her bir hâssa mazhara göre hicâb cüz'îdir. Pes hakîkat-i Muhammediyye hicâb-ı külli ve a'zam olur. Bu hâd ma'lûmdur ki âyine-i râiye hicâb olmaz. Belki vâsıta-i rû'yet olur. Nitekîm ridâ mürtedîye göre hicâb değildir. Belki hâricden nazar edene göre hicâbdır. Ve kelâm-ı mezkûrede hicâbı hakka

[s. 50] izâfet etmeden murâd hakka hicâb isbât etmek değildir. Zirâ hicâb ile mahcûb olmak mahdûdun safiyetidir. Hak ise muhîttir ve ihâtasının nihâyeti yoktur. Belki Fahr-i Âlem'in (sallallahu aleyhi ve sellem) halkla Hakk arasında hicâb ve vâsıta ve rû'yet âyine olduğunu beyândır. Nitekîm sadr-ı a'zam dahi reâya ile sultan arasında hicâb-ı a'zamdır ve hakka göre hicâb-ı ihticâbdır. Ya'nî Hakk Teâlâ hâricden hicâb ile mahcûb ve mestûr değildir. Belki kendi sıfatiyle muhtecibdir. Pes hicâb ile ihticâbın meyânında fark zâhir oldu. Ve çünkü rû'yet ebedîdir. Hicâb dahi kâimdir. Onun için "الْقَائِمُ لَكَ" [Senin için sürekli olan] dedi. Ya'nî seni rû'yete mir'ât olsun (...) kâim ve sâbittir. Ve

dâima huzûrdadır. Zirâ meyânede vâsita yoktur. **فهم جد ليس وراء عبادان قرية** [İyi anla! Kurbiyetten daha öte kulluk yoktur.]

Li-muharririhi:

Çeşmine zâhir iken ol dîdâr
Görmeyip onu görürsen kuru dâr
Var ilâç eyle çeşmine erken
Nice bir hâb-ı gaflet ol dîdâr

اللهم الحقني بنسبه وحقني بحسبه [Allahım! Neseb olarak beni ona ulaştır. Öz olarak bana onun sîretini gerçekleştirmeyi nasip et.]

[s. 51] Ebu bin cihetinden olan iştirâktir. Ya'nî velâdet-i karîbe râci' olan nesnedir. Haseb kişinin kendi nefsinde ve ebâ ve ecdâdında olan mefâhirdir. Ve hadîs-i şerîfde gelir: **كل سبب و نسب ينقطع يوم القيمة الاسبي و نسبي** [Kıyâmet gününde benim sebebim ve nesebim dışındaki bütün sebep ve nesebler kesilir.]³⁴² Ma'lûm ola ki Allah Teâlâ insânı cinsin muhtelifinden terkîb etmiştir. Sûreti âlem-i halktan ve ruhu âlem-i emrdendir. Pes insânın nesebi ruhûnadır. Ve rûhun dahi intisâbı Cenab-ı Allah'a ve Hazret-i Rasûlullah'adır. Nitekîm Kur'ân-ı Mübîn'de gelir: **وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي** [Ona ruhumdan üflediğim zaman.]³⁴³ ve hadîs-i şerîfde gelir: **انا من الله والمؤمنون مني** [Ben Allah'tanım. Mü'minler de bendendir.]³⁴⁴ Ey min feyzi nûrîyyi havâss-ı ibâd. [Ya'nî havâssın ibadeti nûrumun feyzindedir.] Bu neseb ehlindedir. Bu neseb ehline gâlib olan havâss-ı rûhâniyettir. Şevk ve muhabbet ve taleb ve hilm ve kerem ve takvâ-yı hakîki gibi ki derecât-ı âliyye incizâb bununla hâsıl olur ve insânın sûreti ve beşeriyeti tînden halk olunmuştur. Nitekîm Kur'ân-ı Azim'de gelir: **خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ** [Sizi bir çamurdan yaratan.]³⁴⁵ Avâm nâsa gâlib olan havâs

[s. 52] beşeriyettir. Hırs ve şehvet ve hevâ ve gâdâb ve meyl-i mâsivâ ki derecât-ı sâfileye inhitât bunların sebebiyledir. Pes mu'teber olan neseb-i ma'nevî neseb-i takvâdir. Neseb-i sûverî ve tîni değıldir. Onuçün hadîs-i şerîfte gelir: **يا ابن هاشم يأتيني**

³⁴² Hâkim, a.g.e., c. III, s. 142

³⁴³ Hicr, 15/29; Sad, 38/72

³⁴⁴ Aclûnî, a.g.e., c. I, s. 205

³⁴⁵ En'am, 6/2

الناس باعمالهم و تآتون بانسابكم و نعم ما قيل وما ينفع الاصل من هاشم اذا كانت النفس باهله و حسب
 [Ey Haşim oğlu! İnsanlar bana amelleri ile gelirler, siz ise nesepleriniz ile geliyorsunuz.
 Soy sop faydasızdır sözü ne güzeldir; eğer nefis ehlî ve güzel olursa...] ³⁴⁶ ve hesab ile
 murâd hakîkatte ahlâk-ı nebeviyyedir. Nitekîm Âişe (radıyAllahu anha) dan hulk-i nebî
 suâl olundukta **كان خلقه القران** [Onun ahlâkı Kur'ân'dı.] ³⁴⁷ diye cevâb verdi. Ya'nî
 zevâhir Kur'ân ile âmil olduğundan mâada bî-vatanına dahi mâlik ve sıfât-ı hakla
 kâim ve iftikâr-ı hakîki makâmında dâim idi ki; insân-ı kâmile şeref-i hakîki bu ma'nâ
 ile hâsıl olur. Nitekîm insân-ı nâkısa mefâhir-i nefsâniyye ve ârızîyye iledir. Ve bu
 kelâmda el-hak tahkîk üzerine takdîm eyledi. Zirâ bu emrin ibtidâsı taalluk ve vasatî
 tahalluk ve intihâsı tahakkuktur. **جعلنا الله و اباكم من المتحققين بفضلہ و كرمه** [Allahım! Bizi
 fazlınla ve kereminle mütehakkık ehlinden kıl.]

[s. 53] Li-muharririhi:

Nazm-ı Kur'ân'ı mücerred sanma kim ezber gerek

Adem-i kâmilde Hakkı hulk-ı Peygamber gerek

وعرفني اياه معرفة اسلم بها من موارد الجهل [Bana cehalet kaynaklarından
 kurtulacağım marifeti öğret.]

Ta'rîf iki vecihledir: Biri vâsita iledir. Kitâblardan ve efvâh-ı üstaddan ahz
 olunan bunda dâhildir. Buna vech-i âmmeden olan ta'rîf derler. Ve biri bî-vâsita olan
 ta'rîfdir. İlm-i zarûrî ve cihet-i ilhâm ile hâsıl olan bunda mündericidir. Buna vech-i
 hâsdan olan ta'rîf derler. Evvelkiye işâret eserde gelir. **خذوا العلم من افواه ارجال** [İlmi
 insanın ağzından alın.] ve hâberde gelir. **اذا اشكل عليكم امر فارجعوا الي القران والسنة** [Bir
 emir size anlaşılmaz, karmaşık geldiğinde Kur'ân'a ve sünnete dönün.] Ve ikinciye
 işâret Kur'ân-ı Kerîm'de gelir: **وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيَعْلَمَكُمُ اللَّهُ** [Allah'tan korkun. Allah size
 gerekli olanı öğretiyor.] ³⁴⁸ Pes bi'z-zâtî olan ta'rîf bi'l-vâsita olan ta'rîften efdal olmakla
 kelâm-ı mezkûrede ta'rîf-i hakka nisbet eyledi. Ve Ebû Yezîd Bestâmî (v. 234) (kuddise
 sırrıhu) kelimâtında gelir: “*Siz ilminizi ölümlerinizi aldınız. Bizse ilmimizi ölmeyen
 diriden, Hayy'dan aldık.*” ve Fahr-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem)'in zât

³⁴⁶ Kaynağı bulunamadı.

³⁴⁷ İbn Hanbel, a.g.e., c. VI, s. 91, 163.

³⁴⁸ Bakara, 2/282

[s. 54] ve sıfât ve ef'âl ve akvâl ve ahvâlini ma'rifet olmakla mevârid-i cemi' îrâd eyledi. Ve ilm ve ma'rifet inde'l-mütেকellimîn birdir. Eğerçi ki inde'l-felâsife meyânda fark-ı kesîr vardır. Pes ehl-i zâhire ilmen ve ehl-i hakîkate irfân demek mücerred temyîz içindir. Ve ba'zı hukema-i ilâhiyye dahi fark edip demişlerdir ki âlim, ârifden mertebe cihetinden irfâ'dır. Zirâ ilm-i tasdîk ve ma'rifet tasavvur kabîlindedir. Pes ilm-i hakâyık ve levâzım-ı idrâk ve ma'rifet mücerred-i hasâyis ve fedâili idraktır. Ve Kur'ân-ı Kerîm'de gelir: هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ [Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?]³⁴⁹ Ya'nî ilm-i şerîfine binâ' tahsîs olundu. Ve hadîs-i şerîfde انا مدينة العلم و علي بابها [Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısıdır.]³⁵⁰ Nitekîm Câmî-i Tirmizî (rahmetullâh) da mezkûrdur. Ve bir hadîs-i şerîfde dahi gelir: انا ميزان الحكمة و علي لسانه [Ben hikmetin ölçüsüyüm, Ali de onun dili.]³⁵¹ Nitekîm İmâm Gazzâlî'nin *Risâle-i Akli*'sinde mestûrdur. Pes şeyhin (kuddise sırrıhu) ma'rifet ile murâdı ilimdir. Ve onunçün cehl mukâbelesinde îrâd eyledi.

[s. 55] Cehlin küllîsi ile zâil olur. Yoksa tasavvur kabîlinden olan ma'rifet ile olmaz. Velâkin bu lisânın ıstılâhı üzere ma'rifet ile ta'bîr eyledi. Ma'lûm ola ki ulûm ve meârif iki nev'idir. Biri hakkânî ve biri şeytânî. Hakkânî olan zâhirde kitâb ve sünnete muvâfık ve bâtında zevk-i erbâb-ı hakâyıka mutâbık olandır. Bundan mâadâsı şeytânîdir. Husûsan amele mekârin olmayan ilim dahi mu'teber değildir. Zirâ gayri nâfiadır. Ma'nâ-yı kelâm budur ki bana Fahr-i Âlem'i (sallallahu aleyhi ve sellem) bir ta'rîf ile ta'rîf eyle ki mevârid ve mesâlik cehlden onunla selâmet bulayın ve her mevân ve mevzûa göre kemâ yenbağî ehl-i ilm olayın. [Faydalı ومن الامداد لتحصیل علوم النافعة لجمعة [Faydalı ilimleri öğrenmede gelecek yardımlar tutunulacak bir ip gibidir.]

Li-muharririhi:

Murğ-ı câna uçmaya ilim ve ameldir iki per

Yoksa olurdu hevâ-yı cehlde zîr ü zeber

واكرع بها من موارد الفضل [Fazilet kaynaklarından onu iç.]

³⁴⁹ Zümer, 39/9

³⁵⁰ Hâkim, a.g.e., c. III, s. 126; Hindî, a.g.e., c. XI, s. 282; Aclûnî, a.g.e., c. I, s. 203

³⁵¹ Farklı lafızlarla rivâyet için bkz.:; Deylemî, a.g.e., c. I, s. 44

“Keria” suyu eliyle veyâ zarfla tenâvül etmeyib mevziinden ağzıyla yutmaktır. Fazl-ı kesbin gayri tarîkle hâsıl olan atîye

[s. 56] ilâhiyeye derler. Bunda fazlî âba ve mahallini mevrîd-i âba ve ahz ve ittisâfi ker’a teşbîh vardır. Maksûd ma’rifet-i nebeviyye ile ehl-i fazl ve atâ olduğun talebdir. Onunçün ker’ ile ta’bir eyledi. Zirâ kerî’de vâsita yoktur. Yed veyâ zarf vâsita kabîlindedir. Fazl ise bi-vâsita ve bilâ-kesb olandır. Ve bu teşbîhte nükte budur ki şeribde cemî’ urûka süryân vardır. Ve bundan râsih fi’l-ilmî olmak lâzım gelir ki sıfât-ı ehl-i tahkîkdir. Ve mevârid-i cemî’ irâd eyledi. Zirâ âtâya-yı ilâhiyye seyyârdır. Husûsan yukarıda olan manâ-yı cem’iyyet burada dahi melhûzdur.

واحملني علي سبيله الي حضرتك حملا محفوظا بنصرتك [Beni onun yolunda senin hazretine yardımınla taşı, götür.].

Sebîl mu’tâdu’s-sülûk olan tarîka derler. İzâfetten maksûd sebîl-i ma’hûdu ta’rîfdir. Ki tevhîd ve tecrîd³⁵² ve tefrîddir.³⁵³ Huzûr-ı gaybetin³⁵⁴ hilâfıdır. Gaybet hicâb-ı ekvân ve huzûr bu hicâb-ı keşf ve izâle ile olur. Hazret ibâreti Hak Teâlâ’dan kinâyedir. Nitekim es-silmu ilâ hazretihi’l-mukaddise derler. Zirâ

[s. 57] hazretin sâhib-i hazrete taalluku vardır. Ve bu makûle kinâyât âdâbtandır. Pes izâfet-i beyâniye olur. Meğer hazret-i kurb ma’nâsına mahmûl ola. Tekûl künte bi-hazreti’ d-dârâ-yı bi-kurbiha nusret def’ zarara mahsûsdur. Meûnet ve îânet eamdır. Zirâ selb-i mazarrat ve celb-i menfaatin mecmûunda müsta’meldir. Nitekim cünd harb için a’dâd olunan askere derler mutlak askere demezler. Ma’nâ-yı kelâm budur ki; nebi ol hazretin tarîk-i mahsûsu üzerine senin hazretine bir haml ile haml eyle ki nusretin ile muhât ola. Nusret zikrinin fâidesi budur ki bu tarîkin muhâvif ve muhâliki çok ve i’ dâ-i zâhire ve bâtinesi hadden artıktır. Nitekim Havâce Hafîz *Divân’ında* gelir ki:

بهر کام در انره خطر نیست کی نیست [O tehlikeli yolda ağız tadı yoktur.]

³⁵² Tegrîd : Kalbi Allah’tan başka şeylerden uzak tutmak.(Cebecioğlu, a.g.e., s. 703)

³⁵³ Tefrîd : Hakkı şanına layık olmayan sıfatlardan tüce tutmak.(Cebecioğlu, a.g.e., s. 703)

³⁵⁴ Gaybet : Kalbin maddi âlem ile ilgisini kesmesi.(Cebecioğlu, a.g.e., s. 289)

Bunda işâret vardır ki gerçi her sâlik Hak ism-i mahsûsi yüzünden hazrete vâsıl ve sırrı onun sırrına mütevâssıldır. Niteki derler **الطرق الي الله بعدد انفس الخلايق** [Allah'a giden yollar insanların nefesleri adedindedir]. Velâkin

[s. 58] tarîk-i nebevîde külliyyet vardır. Ve bi'l-fiil zuhûr ile bi'l-kuvve isti'dâdın meyânında fark mukarrerdir. Bu sebebdendir ki vâris-i ekmel-i Muhammedî olanın seni dahi bi-haseb'il-gâlibsên peygamberi (sallallahu aleyhi ve sellem) tecâvez etmez. Zirâ muhâzât-ı kâmile vardır. Pes ulûm ve ezvâfına bi-kader'il-isti'dâd vâris olduğu gibi ömrüne dahi vâris olur. Onunçün şeyh (kuddise sırrıhu) “*ilâ hazretin*” dedi. Mutlak söyledi. Maksûd İsm-i Â'zam'ın külliyyet makâmıdır ki cennet-i Adn ve vesîle bunun sûreti merkad-i münîr husûs üzerine vesîlenin icmâlîdir. Fefhem cidden ve huzûr ki makâm-i indiyettir. Cümle makâmâtın fevkindedir. Onunçün Kur'ân-ı Kerîm'de gelir: **عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ** [Muktedir bir Melik'in (Yüce Allah'ın) huzurunda olacaklardır.]³⁵⁵

Li-muharririhi:

Sırrım ererse makâm-ı vasla

Bula cânım o makâm içre huzûr

Bu huzûra nice cân vermeyeyim

Âşıkım âşık oluptur ma'zûr

Ba'de-zâ haml lafzında cezbeye işâret vardır

Zirâ sülûk-i mevsûf cezbeye mevkûftur. Niteki Molla Câmi³⁵⁶ *Divân'ında* gelir:

سالكان بي كئش دوست بجابي نرسد

سالها كرچهدرين راه تك وپوى كئند³⁵⁷

[s. 59] Li-muharririhi:

Cezbeden düzmese şehîr-i sâlik

³⁵⁵ Kamer, 54/55

³⁵⁶ Molla Câmi (v. 898) : Abdurrahman b. Nizameddin Ahmed Nureddin-i Camî. Dîvan ve Nefâhâtü'l-üns eserlerindedir. (Okumuş, Ömer, “Câmî, Abdurrahman”md., *DİA*, İstanbul, 1993, c. VII, s. 94-99)

³⁵⁷ Ölümsüz dostun sâlikleri O'ndan başka bir yer görmezler. Yıllar bu yolda yalnız ve hızlı giderler.

Olamaz lane-i vasla mâlik

Kim ki bî-cezbe sülûk ede Hakk'a

Âkıbet olur bu yolda hâlik

وقذف علي الباطل فادمغه [Batılı söküp at.]

Bâtıl nefsinde vücud ve sübût ve tahkîki olmayana derler. Lisân-ı sûfiyyede iki kısımdır. Evvelki kısmına bâtl-ı hakîki derler ki; ne âlem-i ilimde ve ne âlem-i aynde onunla tecellî vâki' olmamıştır. Adem-i hakîki dahi derler. Pes adem-i hakîki vücûd-u hakîkiye mukâbil olduğu gibi bâtl-ı hakîki dahi mukâbilidir. Zirâ müterâdiftir. İkinci kısmına bâtl-ı izâfi derler ki onunla tecellî vâki' olan mevcûdât-ı hâriciyedir. Ve adem-i izâfi dahi derler. Pes adem-i izâfi vücûd-u izâfiye mukâbil olduğu gibi bâtl-ı izâfi dahi mukâbilidir. Zirâ müterâdiftir ve vücûd-u izâfi hakk-ı mecâzî olduğu gibi adem-i izâfi dahi bâtl-ı mecazîdir. Butlânı nefsinde ma'dûd olduğu içindir. Nitekim denilmiştir: الاشياء ما خلا الله باطل [Allah hariç her şey bâtıldır] ve mecâz olduğu

[s. 60] ve vücûd-u izâfiyye mücellâ ve mir'ât olduğu içündür. Pes şol âyete ki Kur'ân-ı Kerîm'de gelir: بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ [Bilâkis biz hakkı batılın tepesine bindiririz de o, batılın işini bitirir. Bir de bakarsınız ki batıl yok olup gitmiştir.]³⁵⁸ Onun bi-tarîk'il-işâra ma'nâsı budur ki mevcûdâtı halk eyledik. Vücûd-u hak âdem-i bâtl üzerine kazf ve remâ edici olduğumuz halde. Pes hak bâtl dâmiğ ve dârib oldu. Ve bâtl dahi enfüs ve âfaktan zâhik ve zâil oldu. Ya'nî mevcûdât zulmet-i bâtıldan nûr-u hakka hurûc eyledi. Pes vücûd-u hakîki Allah Teâlâ'nın vücûdu ve vücûd-u izâfi mâsivânın vücûdu ve mâsivâ bâtl-ı izâfi oldu. Onunçün Hüdâyî (kuddise sırrıhu) kelimâtında gelir: “*Mevcûd odur vücûdu ola onun hakîki yoksa vücûd-u zâil bir vehm-i bâtl ancak.*” Pes Şeyh Musâllî (kuddise sırrıhu) demek ister ki; bende müstecin olan vücûd-u hakîkinin âsârını bâtl olan vücûd-u izâfi üzerine tarh ve remâ eyle. Tâ ki ben ol bâtlı demğ ve darb ve sîc edeyim. Ya'nî izhâk ve izâle edeyim

[s. 61] ve vücûd-u mecâzi ile ittisâftan ve kendime kevn-i bi'l-fiil izâfetinden halâs olayım. Hâsılı kesret mevhûme zâil ve vahdet ma'lûme bâkî ola. Ve bi'l-fiil zuhûr bula. Pes bu ma'nâ “*fedmiğa*” lafzı “*fe inne edmiğa*” takdîrinde olmaya göredir ve câizdir ki

³⁵⁸ Enbiyâ, 21/18

“fe” âtîf ve “edmiğâ” emr olub “fedmiğâ bi” takdirinde ola. Velâkin evvelki ma'nâ nass-ı mezkûre mutabıktır. Zirâ onda hakka müsneddir. Fa'rif zalik ![Böylece bil].

وزج بي في بحار الاحدية [Tevhid denizine at beni.]

Ve beni sevâhil-i kesretten bihâr-ı ehadiyyete remiyy ve ilkâ eyle tâ ki müsteğrak bihâr-ı ehadiyyet olayım. Ma'lûm ola ki ehadiyyet-i zâtın ve ehâdiyyet-i sıfâtındır. Mertebe-i ehadiyyet cemî'-i hakâyık-ı câmi' ve cümle keserâtın onda müstehlek olduğu zattır ki taayyün-i ilâhînin evvelidir. Onunçün ona hakikat'ül-hakâyık ve hazret-i cem ve hazret-i vücûd derler. Bahri cemi' irâd eyledi. Ehadiyyetin nihâyeti olmadığına işârettir. Veyâhûd ehadiyyetin mebd-i kesret olduğuna göredir. Pes her kesrette bir ehadiyyet vardır ki her ehadiyyet bir derya ve her kesret bir sâhil gibidir.

[s. 62] Bundan maksûd kesrât-ı hâriciye mutazammın olduğu vahdâtı dide-i basîretle mutâleayı talebdir. Ve bu vahdâtın bi-haseb'il-keserât kesretinden nefsü'l-emrde dahi kesret lâzım gelmez. (Şahıs) hakikat-i Muhammediyye gibidir. Nitekîm insân-ı küllîye kesret-i eşhâsıdır. Kesret lâzım gelmez. Belki insân nefsinde emr-i vâhiddir. Ve rûh ve sâirleri dahi böyledir. Şemsin pertevi intişâr hasebiyle müteaddid görünür. Velâkin nûr-i vâhiddir ki şemse muzâftır. Ve sâye nûrun aynı olmadığı gibi vücûd-i izâfî dahi vücûd-i hakîkinin aynı değildir. Ve lâ abd hak olmak iktizâ eder. Bu ise muhâldir. El-hâsıl şemsin in'ikâs-ı nûrundan sâye hâsıl olur. Ve sâye ârız olmakla zevâl bulup tevehhüm olunan isneyniyyet münmahî ve şems-i nûri ile bâkî kalır. Kavs-ı mekânda olan hatt-ı mütevehhim fi'l-hakîka dâireyi tansîf etmez. Onun hâricde vücûdu mevhumdur. Eğerçi ki mahsûsdur. Pes vahdet ve ehâdiyyeti münkeşif olmak umûr-u ârızîden nâşî olan kesretten nazarı kat' etmekledir.

چونبدي ازتصاريفشون چشم

ترامصدر نما يدعين مشتق³⁵⁹

[Göz yaşı akıtmadığın sürece, müştâkının yüzünü göremezsin.]

³⁵⁹ Gözyaşı akıtmadığın sürece, müştâkının yüzünü göremezsin.

[s. 63] Ba'de-zâ âb sebep-i hayât olduğu gibi ilm dahi sebep-i hayâttır. Onunçün ehadiyyeti deryâyâ teşbîh eyledi. Zirâ maksûd-ı ehadiyyet ilimdir. Ve âb her nesnenin aslı olduğu gibi. Nitekîm nazm-ı celîlde gelir: **وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ** [Her canlıyı sudan yarattık.]³⁶⁰ Ehadiyyet dahi her kesretin mebdeidir. Bundan kesret bire teşbîh olunmak lâzım geldi. Fa'rif zalik! [Böylece bil!]

Li-muharririhi:

Ola bildikse bu bahra gavvâs

Oldu kâmiller içre nâmın hâs

و نشلني من اوحال التوحيد [Tevhîdin çıkmazlarından kurtar beni].

Neşl bir nesneyi sür'atle nez' etmeğe derler. Evhâl "*vahlin*" cemiîdir. Tîn "*rakîk*" ma'nâsına evhâlden murâd berâzih ve kuyûdur. Ya'nî beni tevhîd-i berâzihden çıkar ve kuyûddan nez' eyle. Zirâ tevhîd isbât-ı vahdet etmektir ki tevehhüm-i kesretten nâşidir. Onunçün aşağıda **لا اري حتى لا اري** [görmezler] der ve denilmiştir; **التوحيد اسقاط الاضافات** [Tevhid izafetlerin düşmesidir.] Ya'nî zât-ı hakkı nisbet-i izâfetten tecrîddir. Ve bu zikir olunan avâm ehl-i tevhîd mertebesidir. Onunçün **قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ** [De ki Allah birdir.]³⁶¹ vârid oldu. **ولاله الاالله** denildi. Ve illâ kesretin

[s. 64] vücûd-ı mevhumî muzmahil olsa vahdetinden gayrı kalmaz. Pes hakîkatte kesret olmayacak muvahhid neyi nefy eder. Ve bunda işâret vardır ki tevhîdin verâsında tecrîd ve tecrîdin verâsında dahi tefrîd vardır ki Kur'ân-ı Kerîm'de gelir: **وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ** [(Hayırda) önde olanlar (ecirde) de öndedirler. İşte onlar (Allah'a) en yakın olanlardır.]³⁶² ve hadîs-i şerîfde gelir: **سبق المفردون** [Müferridunlar önde gittiler.]³⁶³ Ya'nî tefrîd ehli tecrîd ehlini sebekat etti. Nitekîm tecrîd ehli dahi tevhîd ehlini mertebede geçti. Zirâ ebrâr ile mukarrabîn beraber değildir. Biri sîfâtı ve biri zâtıdır.

³⁶⁰ Enbiyâ, 21/30

³⁶¹ İhlâs, 112/1

³⁶² Vakıa, 56/10,11

³⁶³ Müferridun: Allah'ı çok zikredenler anlamına gelmektedir. Hadis için bkz., Müslim, *Zikir ve Dua*, 11; İbn Hanbel, a.g.e., c. II, s. 323, 411.

Li-muharririhi:

Aşka sülûk eden Âdem

Sanmasın yoktur bu yolda vasl

Her ki kahr etti aşkla nefse

Taaccüb olsa lutf-ı Hakk'a mahal

[Tevhid] وأغرقني في عيني بحر الوحدة حتي لا اري ولا اسمع ولا اجد ولا احس الا بها
denizinin özüne beni daldır. Tâ ki ondan başka görmeyeyim, duymayayım ve hissetmeyeyim].

Ayn zikri letâfetten hâli değildir. Ayn dedi. Zirâ cismin verâsında rûh-ı mücerred ve sırrın verâsında ayn-ı mücerred vardır. Sâlik bu ayn-ı mücerred mertebesine vâsıl olmadıkça hakikat-i vahdet ona

[s. 65] zuhûr etmez. Onunçün bu makamda vahdet dedi, tevhîd demedi. Zirâ tevhîd abda, vahdet hakka göredir. Kezâlik bahri müfred îrâd eyledi. Zirâ vahdet ehâdiyyet gibi değildir. Pes bu vahdet ile murâd vahdet-i hakîkîdir ki kesrete mukâbil olan vahdetin mebdeidir. Zirâ kesrete mukâbil olan vahdet mebdei kesret-i hakîkîyedir. Vahdet-i hakîkiyye ise mebde-i kesret-i i'tibâriyedir. Ya'nî bi'l-kuvve kesretin mebdeidir. Bi'l-fiil değil ve bi'l-kuvve ile bi'l-fiil beyninde furkân-ı beyn vardır. Zirâ kesret-i bi'l-kuvve nevâtede olan kesret bi'l-kuvve gibidir. Ve kesret-i bi'l-fiil şecerede olan kesret-i bi'l-fiil gibidir. Ve vahdet-i hakîkiyye vahdet-i nevât gibidir. Ve vahdet-i izâfiyye ki kesret bilfilin mebdeidir. Vahdet beden-i şecere gibidir. Pes iki vahdetin ve her iki kesretin meyânında fark vardır. Ve bu kesret gece gibidir ki nehâr vahdete ilâc olunmuştur. Onunçün zulmeti nûr-i vahdete ihfâ olunmuştur. Ve gâh olur ki nehâr-ı vahdet leyl-i kesrete ilâc olunur. Pes bu sûrette nûr-i vahdet zulmet-i kesrette ihfâ olundu . Bu tafsîl

[s. 66] ma'lûm olduysa لا اله الا الله وحده لا شريك له [Allah'tan başka ilah yoktur, yalnız O vardır, O'nun eşi ve ortağı yoktur.] makâlesinde olan vahdetin sırrı dahi zâhir oldu. Yani bu vahdet ile murâd vahdet-i hakîkiyyedir ki nefyi şirkte mukâbil olan vahdettir ki kesrete mukâbil olan vahdetin mebdeidir. Yoksa vahdet-i izâfiyye değildir. Zirâ vahdet-i

izâfiyye kesret gibi mahluktur. Nitekîm meşârik-i şerîf üzerine olan şerh **كلمده**
364 **مصرحدر**

Ve Yûnus Emre (kuddise sırrıhu) kelimâtında gelir:

Yûsuf'um yitirdim Ken'ân ilinde

Yûsuf'um bulundu Ken'ân bulunmaz.

Ya'nî Yûsuf vahdete ol muttali' değil idi. Gördüğü hep kesret idi. Vahdet bunun neresidir derdi. Zirâ sülûk-ı sahîh ile âlem-i terkîbden müfârikat etmemiş ve cânib-i vahdete sefer edip gitmemiş idi. Sonra mükâşefe ile Yûsuf vahdeti buldu. Ken'ân kesret görünmez oldu. Ya'nî her nesnede vahdeti mutâliya kâdir oldu. Nitekîm vahdet ile şemse nazar edip basarı müteferrik olanın gözüne eşyâ-yı hâriciye giremediği gibi. Ve bu bir garîb

[s. 67] sırdır ki mükâşif bilir. Zirâ her yerde câriddir. Nazar olunsa herkesin fen aslına ise dünyâda müşâhede ettiği âsârda onu görür. Gayri görmez. Meselâ bir kimse ilm-i mîzânda mütefennin ve dâimâ mutâlea ve mezâkiresine ekbâb eder olsa her gördüğü nesneyi şekil ol sûreti üzerine ihrâc eder. Meselâ kitâbı görür. **هذا كتاب وكل كتاب ينتفع** [Her kitabın ilminden faydalanır.] der ve haberi görür. **هذا خبر و كل خبر بعلمه** [Her habere güvenilir.] der ve feresi görür. **هذا فرس و كل فرس يركب** [Atların hepsine binilir.] Pes cümlesini şekl-i evvel üzerine cem' eder ve onun nazarında şekl-i evvelden gayrı kalmaz. Ve sâir kavâid ve funûyi dahi buna kıyâs ile bu vahdetin içinde olan kimse acibdir ki bî-basar gibi vahdeti görmez. Ve elvâh-ı kâinatı okuyup bu sırra ermez.

Li-muharririhi:

Niçün görmezler ey dil-mâhiler deryâda deryâyı

Garîk-i bahr-i ilm iken olurlar şöyle sahrâyî

Zuhûru gözlere girmiş yine yok onu bir görmüş

Bu sırra var mı hiç ermiş bilip bu öz ki ma'nâyı

[s. 68] Nedendir kesret-i esmâ nedendir vahdet-i Mevlâ

³⁶⁴ Metinde okunamadı.

Haber ver cümlesin cânâ eğer bildikse Mevlâyı
Sûver-i aksin görüp aldanma ey gâfil hayâlâta
Eğer nûr-i hakîki ister isen gökte gör âyı
Bu menzil herkesin tîre murâdına hedef olmaz
Erişmek ister isen Hakkıyâ çek aşkla yâyı

Ma'nâ-yı kelâm-ı şeyh budur ki; beni ayn-ı deryâ-yı vahdete iğrâk eyle tâ ki senden gayriye nazarım taalluk etmeye. Nitekîm Hüdâyî (kuddise sırruhu) buyurur:

Ol kadar hayrette olsun cân ve dil
Kande bakarsam efendim sanayın
Ve senin kelâmında gayriyi işğa etmem

Nitekîm Hüseyin Nessâc'e bir kimse rast gelip “*Sen benim memlûkemsin*” dedi. Ol dahi makâm semi'de olmakla نعم [evet] deyip varıp ol kimsenin hânesinde nice müddet hizmet eyledi. Zirâ ol kelâmı hakîkate haktan işitmiş idi. Pes katlini tekzîb etmedi. Velâkin eşrebu'l-hamr diye hitâb olunsa muhakkak bu kelâmi-yi hakkı hakîkiden istima' etmez. Tâ ki mazmûniyle amel lâzım gele. Zirâ Hakk nehy ettiği nesne ile emr etmez. Cümle münhiyyât böyledir. Ve bu makâm-ı mezâlik

[s. 69] akdâmdendir. Ba'zı riyâzet-keş âdemlere rast geldim. İmâma iktidâ yetmez. İnfirâd ile ma'muruz derler. Bu makûle hâlel riyâzât-ı mücerridenin hurâfât ve hayâlâtındandır. Şeytân tavassut etmiştir. Zirâ mihrâb âmme yeridir. Ve hadîs-i şerîfde gelir: **صَلُّوا خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَ فَاجِرٍ** [İyi ve kötü herkesin arkasında namaz kılınız.]³⁶⁵ Bu hadîs gerçi aslında imâmet-i kübrâya göredir. Fe-emmâ imâmet-i suğra dahi bunda dâhildir. Pes ehl-i sünnetin arkasında namaz kılmayan bir alay âmmî ve riyâzî ve câhil ve dâl ve karîn şeytân sırra göre izlâldir. Ve vicdânımla senden gayriyi bulmiyim. Zirâ **قُلِ اللَّهُ ثُمَّ** **ذُرُّهُمْ** [(Resûlüm) Sen 'Allah' de, sonra onları bırak.]³⁶⁶ buyuruldu. Maksûd-u mücerred kavî-i tevhid değildir. Belki şuhûd ile dahi vahdete vusûldür. Şöyle ki levh-i dilde resm-

³⁶⁵ Hindî, a.g.e., c. VI, 22; Aclûnî, a.g.e., c. II, s. 32

³⁶⁶ En'am, 6/91

i mâsivâ kalmıya. Nitekiîm Hazret-i İbrâhim (salavâtî'llâhi nebiyyen ve aleyhi eslemet li-rabb'il-âlemîn) dedi: “*Bu islâm kavlinin hakîkati âteş-i Nemrûd'a tarh olunduklarında zâhir olan teslîmdir ve senden gayriyi his ve idrâk etmiyim. Hâsılı eğer zâhir eğer bân cümle*

[s.70] *ahvâlim vahdetle olsun. Kesretten eser kalmasın.*” Ba'de-zâ şeyh (kuddise sırrıhu) şuhûd-i vahdetin beyânında olmakla rü'yeti sem' üzerine takdîm eyledi. Ve illâ tertîb tabîi hasebiyle aksi lâzım idi. Nitekiîm ehl-i fehme mestûr değildir.

واجعل الحجاب الاعظم حيات روعي [Hayâtı rûhuma en büyük perde kıl].

Ya'nî Fahr-i Âlem'i (sallallahu aleyhi ve sellem) hayât rûhum kıl. Ya'nî imdâd-ı feyzi eyle ve hadîs-i şerifde gelir: *انا من الله والمؤمن مني* [Ben Allah'tanım. Mü'minler de bendendir.]³⁶⁷ Pes bir rûh yoktur ki ol rûh-ı a'zamdan müstefâd olmaya ve bekâsında ondan imdâd bulmaya. Ve bu hayât ibtidâ' rûhun ve sâniyen bedenindir. Bedenin hayâtına i'tibâr olmamakla hayâtı ruhâ muzâf kıldı. Husûsan o makûle hayât-ı azîme sebep olan vücûd-ı şerîfi hayât-ı hakîre vesîle etmek edebden hâricdir. Pes işâret olunduğı üzere Fahr-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem) ebu'l-ervâh ve hayâtü'l-ervâh oldu. Onunçün ba'zı kibâr buyurmuşlardır. Fahr-i Âlem cedd-i İsâ'dır (aleyhüma's-salavâtu ve's-selâm). Zîrâ hazret-i İsâ nefh-i rûh'ul-kuds'ten ve rûhu'l-kuds

[s. 71] nûr-ı Fahr-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem)'den ma'hûzdur. Fefhem cidden ve ilm ve şuhûd ile hayât-ı rûh hâsıl olmadıkça insân meyyit hükmündedir. Zîrâ hayât-ı rûh hayât-ı maksûdadır. Hayât-ı nefsi hayâvâni böyle değildir. Ve kelimât-ı Fuzûlî³⁶⁸ merhûmda gelir:

Şehîd-i aşk olub feyz-i bekâ kesb eylemek hoştur

Ne hâsıl bî-vefâ dehrin hayât-ı müsteârından.³⁶⁹

Ya'nî şehâdette hayât-ı bâkiye vardır ki hayât-ı fâniyeden efdaldır. Ve bu hayât sebebiyledir ki mü'minler ve velîler hakkında vârid olmuştur. *اولياء الله لايموتون ولكن*

³⁶⁷ Aclûnî, a.g.e., c. I, s. 205

³⁶⁸ Fuzûlî (v. 1556) : 16. yüzyıl divan edebiyatının en önemli şairlerindedir.

³⁶⁹ Aşka şahit olup ebedî feyz kazanmak hoştur. Dünya hayatı zamanın vefasızlığından ne elde etti?

ينقلون من دار الي دار [Allah'ın velileri ölmezler ancak bir yurttan başka bir yurda geçerler.] ve bazı rivâyâtta evliyâullahdan bedelü'l-mü'minûn düşmüştür. Ma'lî birdir. Zirâ maksûd mü'min-i kâmindir. Bu hayât-ı bâkiye sebebiyledir ki ebedan küllü tefessuhu etmez. Zirâ ilm-i hakîki ve şuhûd-ı hakkâniyle tefessuhu mucib olan ufûnattan münkardır.

Li-muharririhi:

Çürümek istemez isen sen de

Olâ gör feyz-i ilimle zinde

Ve rûha sırr-ı hakîkati zâhir olan budur ki

[s. 72] mâ-kablını beyândır. Ve beyâna vâv âtıfa mâni' değildir. Zirâ fi'l-cümle muğayyiret kâfidir. Nitekîm Kur'ân-ı Kerîm'de gelir: **وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ** عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ [Fakat biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola erıştirdiğimiz bir nûr kıldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin.]³⁷⁰

Müfessirler **وانك لتهدي** âyetini hidâyet hakkı takrîr ve keyfiyetini beyâna haml etmişlerdir. Pes bu makâmda takdîr-i kelâm ve ec'al-i rûh, hicâb'ul-a'zam, hayât-ı rûhi ve sırr-ı hakîkati demektir. Sallâ budur ki rûh-ı Muhammediyye'de iki ma'nâ melhûzdur. Biri hayâtü'l-ervâh ve biri sırr'ul-hakâyık olmak. Ve hakîkatte hayât ile sır birdir. Zirâ herkesde olan hakîkat-i Muhammediyye hassası zikr olunan hayât ile mütehakkık olmuştur. Fefhem ve câizdir ki rûhla murâd rûh'un-nübüvvet ola. Pes ma'nâ demek olur ki onun kurbetini ve semere-i kurbet olan safâsını ve şuhûdunu benim sırr-ı hakîkatim kıl. Pes bu sûrette takdîr ve te'vîle hâcet kalmaz. Fa'rif ![Bil].

وحيقته جامع عوالمى بتحقيق الحق الاول
câmidir.]

Ma'lûm ola ki Fahr-i Âlem'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hakîkati

³⁷⁰ Şurâ, 42/52

[s. 73] İsm-i Â'zam'dır. Zirâ İsm-i Â'zam cemî'-i esmâyı câmi' olduğu gibi hakikat-i Muhammediyye dahi cemî'-i hakâyıkı câmi'idir. Ve hakka'l-yakînin hakikati ve bâtını bu hakikate mahsûsdur. Avâlimden murâd avâlim-i seyrânidir ki üç yüz altmış bindir. Gayb ve şehâdette nuzûlen ve urûcen merâtibi çoktur. Cemî'-i avâlimde hakikat-i Muhammediyye'nin şuhûdu üzerine dûr etmek ise rütbe-i uzmâdır. Onunçün bi-tahkîku'l-hakku'l-evvel deyip tefrîde işâret eder. Zirâ hakk-ı taayyün-ı evvel mertebesi olan hüviyyet-i zâtiyedir. Bu mertebeye hakk-ı evvel dedi. Zirâ eğer ilimde ve eğer hâricde olan merâtib-i tecelliyyât bunun tafsîlidir. Pes her fer'inde aslı müşâhede etmek vahdettendir. Şecerede nûvât müşâhede olduğu gibi. Fefhem cidden fe innehu ilmu celîl (يا اول) bi-i'tibârî's-seyri nuzûlen (يا آجر) bi-i'tibâr hatmü's-seyri urûcen (يا ظاهر) bi-haseb'in-nazar ilâ vücûdu'l-hak (يا باطن) bi-haseb'in-nazar ilâ vücûdu'l-halk ve bu esmâ-i erbeâ ki ümmihât-i esmâ-i ilâhiyyedir. Bundan gayri

[s. 74] muhâmil kesîresi dahi vardır. Lâkin makâma mülâyim olan maâni ile iktifâ olundu.

اسمع ندائي بما سمعت به نداء عبدك زكريا [Yakarışımı duy. Zekâriyâ kulunun yakarışımı duyduğun gibi].

Ya'nî kulun Zekeriyâ'nın (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) duâsını işittiğin semî' kabûl ile benim dahi duâmı işit. Ve zikr olunan hâcetimi revâ et. Ba'de-zâ nidâ ibâreti Kur'ân'a muvâfakat içindir. Niteki gel: **إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا** [Hani o gizli bir sesle Rabbine yakarıştı bulunmuştu.]³⁷¹ ve illâ nidâ ref-i savttır. Ve sâha-i huzûrda olan ref-i savttan memnûadır. Şu kadar vardır ki nidâdan murâd duâdır. Velâkin makâm-ı abdiyyetten nefsinin teb'îd edip nidâ' lafzî ile ta'bir eyledi.

وانصرني بك لك [Bana seninle benim için yardım et.]

Bana nusret ile nefsim üzerine benim için ve benim için ya'nî benim maksûdum mansûr olub sana vusûldur. Velâkin bana olan nusreti bizzât sen eyle ve sen benim ömrüme tevelli kıl ki kuvvet ve nusret bundadır. Ve benim için eyle. Benim için eyleme. Zirâ benim murâdım fenâ-i tâmmedir. Fenâ-i tâmda mülâhazât vücûdiye kalmaz. Ve

³⁷¹ Meryem, 19/3

sana fevz hâsıl olur. **وايدني بك لك** [Beni seninle senin için kuvvetlendir], ve beni imdâd-ı melekûti ve ifâda-i lâhûti ile

[s. 75] kuvvâ-yı vehmiyye ve hayâliyeyi kahr üzerine te'yîd ve takviyyet eyle. Tâ ki nefsim âlem-i zulmâta meylden müncezib olub âlem-i envâr-ı müşâhedeye terakkî eyleye. Ve bu sebeble istikmâl-i nefis ve istiğrâk-ı şuhûd hâsıl ola. Bu ise nûr-ı fârik ile olur. Ya'nî ma yenbeği ve mâ lâ yenbeği ve hakla mâsivâyı biri birinden fark ve teşhîs eder. Nûr-ı kuvveyi ve bürhân-ı celî ve inşirâh-ı sadr ve infitâh-ı kalb gerektir. Ve bu ma'nâyı dahi senin için eyle. Zirâ maksûd seninle mansûr ve seninle yine sana müeyyid olmaktır. Ve hadîs-i kudrîde gelir: **خلقت الخلق ليرجوا علي لا لاربح عليهم فانظر بالتوفيق لتكون علي طريق التحقيق** [Halkı benden ümit etsinler diye yarattım. Onların başka kazançları yok. Hak'ın yardımını ile bak ve tahkik yoluna eriş.]³⁷²

واجمع بيني و بينك [Aranızda toplanın]. Ya'nî aradan hacb-ı ekvânı ve sebep-i firkat olan umûru izâle edip cem'iyet ve şuhûdu ihsân eyle. Şeyh Üftâde³⁷³ (kuddise sırrıhu) buyurur.

Ehl-i irfân dîde-yâr sen çıkmayınca aradan

Bilemezsın kimdir kendini pînhân eyliyen

Bu “senden” murâd izâfet-i kevnîyedir. Çıkmadan murâd izâfet-i kevnîyyeyi iskâtıdır. Pes izâfet-i kevnîyye ki

[s. 76] vücûd ve zât ve sıfât ve fi'lin izâfetinden ibârettir. Sâkıt olacak pînhân olan âşikâra olur. Ya'nî hakîkat abd ile hüviyyetinde meyânında olan i'tibârat ve izâfât muzmahil olup âşık ma'suka ve muhib mahbûba vâsıl olur. Ve cümle hucb ve berâzih bir senden ibârettir. Hâsılı gaflettir.

Li-muharririhi:

Gaflet dil perdedir dîdâr-ı Mevlâ'dan yana

Perde zâil oldu ise cân gözüyle baksana

³⁷² Kaynaklarda bulunamadı.

³⁷³ Şeyh Üftâde (v. 988): Mehmed Muhyiddin Üftâde, Bursa'da kurulup teşkilatlanmış daha sonra Anadolu ve Balkanlara yayılan Celvetiyye tarikatının piri ve Aziz Mahmud Hüdâyî'nin de şeyhidir.

وخل بيني و بين غيرك [Benimle senden başkasının arasını aç.]

Mâsivaya gayri dedi. Zirâ hak izâfidir. Min veche yâr ve min veche ağıyardır. Ve Molla Camîi'den suâl olunmuş ki çünkü fi'l-hakîka mâsivânın vücûdu yoktur. Pes duâda اللهم اشغلنا بك ممن سواك [Allahım bizi seninle meşgul et.] makâlesinin ma'nâsı nedir ?

Cevâb vermiş ki; "kef" zâta işârettir. Ya'nî beni zâtına meşgûl kıl. Gayri zâtan ki sıfât ve ef'âldir. Velâkin bu sûrette sıfâta gayri demek minvechedir. Zirâ ehl-i sünnet katında sıfât-ı bâri hakkında lâ hüve ve lâ gayri denilmiştir. Tahkîki budur ki esmâ-i zâtiyye müsemmânın aynîdir. Bu esmâdan murâd

[s. 77] âleme taalluku olmayan esmâdır. Bu esmâya mefâtîh ol derler. Ve esmâ-i sıfâtiyye hakîkat-i ehadiyye cihetinden müsemmânın aynı ve sûret ve ehadiyyet cihetinden müsemmânın gayridir. Ve bu esmâ-i sıfâtiyyeye mefâtîh-i sevânî derler. Bu esmânın âleme taalluku vardır. Mefâtîh-i sevâlis olan esmâ', ef'âl gibi. Ya'nî esmâ-i sıfâtiyye-i zâtiyye ve esmâ-i sıfâtiyye-i fi'liyye bu ma'nâda müştereklerdir. Ehl-i kelâmın bahs ettiği esmâ-i sıfâtiyyedir. Esmâ-i zâtiyye değildir. Zirâ esmâ-i zâtiyyenin hakîkatine ıtla' ve şuhûd-nâm küllü evliyâyâ mahsûsdur.

Li- muharririhi:

Ehl-i fark ve ihticâb isen eğer
Oldu sahrâ sana deryâdan yakîn
Ermeyince bu şuhûda Hak'la
Uçma bu deryâ kenarından sakın
Allah Allah Allah

Teslîs eyledi zât ve sıfât ve ef'âle işâret ve hakk-ı evveli beyân için ve câizdir ki evvelkisi îkâz-ı gâfilîn ve ikincisi ta'rîf-i ârifîn ve üçüncüsü telzîz-i vâsilîn için ola. Ba'de-zâ bu lafzâ-i celâle ümem-i a'zamdır ki cem' esmâyı câmiadır. Eğerce ki esmâ-i hüsnânın cümlesi

[s. 78] fi'l-hakîka a'zamdır. Velâkin ba'zı esmâda ba'zı hasâyîş i'tibârî ile ism-i a'zam demişlerdir. Hayy ve Kayyûm dahi bu kabîldendir. Tafsîli muhalinde mübeyyindir. ۞

الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادِّكَ إِلَى مَعَادٍ [(Resulüm!) Kur'an'ı (okumayı, tebliğ etmeyi ve ona uymayı) sana farz kılan Allah, elbette seni yine dönülecek yere döndürecektir.]]³⁷⁴ Bu kelâmın mâ kabline münâsebet tâmesi vardır. Zirâ maâd ile gerek âhîret ve gerek Mekke murâd olunsun Hakk'a rucû'a işârettir. Zirâ Kâ'be makâm-ı zâta remzdir ve câizdir ki maâd âlem-i Âdem'e işâret ola. Bu âleme red olunmak zât ve sıfât ve ef'âlden fena iledir. Bu fenada hûd zât ve sıfât ve ef'âlden hakla bekâ vardır. Pes حب الوطن من الإيمان [vatan sevgisi imandandır] mûcibince sâlik hak bu fenâ ve bekâyâ tâlib olmak gerekdir.

Li-muharririhi:

Vatânından cüdâ olup ey dil
Nice bir gurbet illere düşesen
Bu (silik) fenâ-yı tayy ile
Sana mehdî bakâ-yı hak düşesen

رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا [Rabbimiz! Katından bize rahmet ver ve işimizde doğruyu göster, bizi başarılı göster.]³⁷⁵

Rahmetten murâd, rahmet-i hassadır ki hikmet ve ma'rifet ve tevhîd-i azîzdir. Nitekîm min ledünke ona karînedir. Ve emirden murâd [s. 79] emr-i muhabbettir. Rüşdden isâbet hakdır. Ba'de-zâ elif ile tamam eyledi. Bedâ' ettiği gibi. Zirâ denilmiştir ki “en-nihâyeti hiye er-rucû ilâ'l-bidâyeti.” [Başlangıca dönmek sondur.] Elif asıldır. Hemze müstahdesdir. Muharriki sâkinden temyîz içindir. Onunçün hurûf (silik) hemze yoktur. Ve elif hakkında kelâm-ı arîz vardır. Mahallinde mübeyyindir. (selâse merrât)

Suâl olunursa ki (silik) zikr olundu ki feyz-i ilâhi on bir mertebeden nuzûl onunla bir hadîste on bir salavât tahsîs olundu. Pes burada üçe tahsîsin vechi nedir?

Cevâb budur ki “merâtib-i külliye i'tibâr iledir. Ya'nî âlem-i nâsûte nuzûl eden feyz-i ilâhi âlem-i melekût ve ceberût ve lâhût mertebelerindedir. Pes merâtib üzerine

³⁷⁴ Kasas, 28/85

³⁷⁵ Kehf, 18/10

temşi edenlere kâr (silik). Zirâ her nesnenin bidâyetinden nihâyetine etvâr-ı muhtelifedir. Eğerçe ki hakîkate ezel ve ebed ve evvel ve âhir birdir.

تمت الرسالة بعون الله الملك المعين. تم طبع هذه الشرح اللطيفة علي الصلوة الشريفة بمطبعة باب
حضرت سرعسكريه في اوساط شعبان المعظم لسنة ست و خمسين و مأتين و الف من هجرت من له
العزة والشرف

[s. 80] [Her şeyin sahibi ve yardımcıısı olan Allah'ın yardımını ile bu küçük kitap tamamlandı. İzzet ve şeref kendisine ait olan Peygamberin hicretine göre Salavât-ı Şarife'nin bu güzel şerhinin basımını Bab-ı Hazreti Seraskeriye Matbaasında Muazzam Şaban ayının ortasında bin iki yüz elli altı yılında tamamlandı.]

IV. ŞERHİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İsmail Hakkı Bursevî'nin Türkçe tercüme ve şerh ettiği Şerh-i Salavât-ı Meşîşîye, Abdüsselam b. Meşîş'in evrad kitabıdır. Ancak bazı tasavvufî konu ve kavramalara da yer vermesi sebebiyle diğer evrad kitaplarından farklılık arzeder. Bu yönüyle sûfiler arasında oldukça ilgi görmüştür. İbn Meşîş'in Osmanlı topraklarından uzak topraklarda yaşamış olmasına rağmen evradının bilinmesi ve rağbet görmesi de buna işaret etmektedir.

Sûfiler metni kısa olan bu salâtın manevi tesirine inandıkları için, onu vird olarak benimsemişler ve günün belli vakitlerinde okunmasını tavsiye etmişlerdir. Hatta onlara göre bu salât, insan tarafından tertip edilen salavâtın en mükemmeli olup ilahi bir ilhamla söylenmiştir.³⁷⁶

İsmail Hakkı çevresindeki bazı kişilerin isteği üzerine bu evrad kitabını şerh etmiştir. Faydasının umumi olması için de kitabı Türkçe şerh etmiştir.

Salavât kitabını şerhetmeye başlarken öncelikle salavâtın hakikatinden bahseden İsmail Hakkı Bursevî salavâtların sayısının nihayetsiz olduğunu söylemiştir. On iki bin salavâtın yazıldığı ve bunları öğrenme yollarının peygamberin öğretmesiyle, bazılarının arş-ı a'lânın tavanında yazılmış ve melekler vasıtasıyla peygamberlere öğretilmiş olduğunun ve bazısının da Allah'ın has kullarına ilham yoluyla geldiğinin rivayet edildiğini söylemiştir.³⁷⁷

Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e salavât getirmesinin sebebiyle ilgili olarak Bursevî bütün salavâtların ilahî ve kevnî sırlarının onun hüviyetinden ortaya çıktığını söylemiştir. Çünkü taayyün-i ilahinin evveli zatının hakikati, sonu ise kelamdır. Taayyün-i kevnîyenin evveli ise ruh-i Muhammedi sonu ise insanın meydana gelmesidir. Yani bütün kâinatın ortaya çıkmasının başlangıcı ve sonu Hz. Peygamber'dir. Kâinattan murad ise ruhlar ve cisimlerdir. Bu ruhlar ve cisimlerin her biri hakikati kuşatan bir sırrı içine alır. Bu kadar esrarı ise varlık âlemi kuşatır. Bunların hepsi de zât-ı nebevîden ortaya çıkmıştır.³⁷⁸

³⁷⁶ Uludağ, a.g.m., s. 302

³⁷⁷ Bursevî, a.g.e., s. 3-4

³⁷⁸ Bursevî, a.g.e., s. 6

Hz. Peygamber üzerine layık olan salavâtla ilgili olarak ona getirilen salavâtın başı salavât getirene sonu da Hz. Peygamber'e aittir. Yani ona getirilen salavât onun ruhuna ulaşmalıdır. O salât da onun ehliyetine göre yapılmalıdır. Ancak onun ehliyetine göre olan salâtın layığının manasını gerçekte kendi ile Allah'tan gayri kimse bilmez. Zira Allah'ın kullar üzerine salavâtı farklı varlıklar üzerinedir ki herkesin makamına göredir. Yani kimine rahmet ve mağfiret, kimine bereket, kimine keşf, kimine müşâhede, kimine cezbe, kimine kurbet, kimine vuslat, kimine fenâ, kimine bekâ, kimine de başka manalar yüklenmiştir. Görüldüğü gibi salâtın karşılığı sultanın hediyesidir ki herkesin hak etmesine göre verilir.³⁷⁹

Âlimlerin salât hakkında eyledikleri tefsir ile ilgili olarak Bursevî, bunların salavâtın hakikatının gerekliliğinden olduğunu söylemiştir. Yoksa hakikatte muradı taayyün değildir. Zira insanın anlamadığı ilimden haber vermesi cehalettir. Bundan sonra bu kelamda Hz. Peygamber'in daha fazla Hakk'ın inayetini hissettiğinin açıklaması vardır. Zira bir kişi varlık âleminde bir varlığın ehl olduğu manaya ehil olmamıştır. Onun için onun mertebesinde salâta layık değildir. Kur'ân'da "Sizi karanlıktan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmetini gönderen O'dur. Melekler de size istiğfar eder."³⁸⁰ ayetinde insanlar üzerine olan salavât "bir yere çıkarmak" fiili ile vasfedildi, açıklandı. Zira ümmetin fertlerinden her ferdin haline göre yükselme ve alçalma vardır. Kaldı ki Hz. Peygamber üzerine olan salavât mutlak zikr olundu. Nitekim Kur'ân'da " Allah ve melekleri peygamber'e çok salavât getirirler."³⁸¹ denilmektedir. Zira Hz. Peygamber yüksek makamların zerresindedir. Öyleyse o yükselme zevki nedir diye sorulacak olursa kimse tatmamıştır. Kur'ân'da "Rabbinin seni övgüye değer bir makama göndereceğini umabilirsin."³⁸² denilmiştir. Makam-ı Mahmûd'dan murad yalnız şefaât-i uzma makamı değildir. Belki bütün makamların külliyetinden ibaret olan bir yüksek makamdır ki şefaât-i uzma makamı onlardan bir tanesidir. Bundan da salavâtın sırrı anlaşılmalı olmalıdır.³⁸³

Hz. Peygamber'in ruhânî ve cismânî olmak üzere iki yönü olduğunu söyleyen Bursevî, ani yönünün yaratılıştan hepsinden önce olduğunu söylemiştir. Ne kadar esrar-ı

³⁷⁹ Bursevî, a.g.e., s. 43

³⁸⁰ Ahzab, 33/43

³⁸¹ Ahzab, 33/56

³⁸² İsra, 17/79

³⁸³ Bursevî ,a.g.e., s. 44-45

rûhaniye var ise hepsi Hz. Peygamber'in rûhundan türemiştir. Nebilerin, velilerin ve diğerlerinin rûhu daha sonra gelir. Cismani yönü ise şahıs bakımından sonradan gelir. Ancak taayyün-i mutlak yönüyle başlangıçtır. Zira arş-ı aladan önce külli cisim vardır ki buna heyuliyul'l-külli denir. Zira bütün felekler, unsurlar ve mevâlidin mayasıdır. Hz. Peygamber'in rûhaniyeti bütün cisimler âlemine göre yaratma külli cisim şeklinde ortaya çıkmış ve belirmiştir. Bursevî sonuç olarak bu itibar ile de cismani yönün hepsinden önce olduğunu, bunun üzerine de bu arş ve arşın kuşattığı ne kadar cisim var ise hepsinin sırrının Hz. Peygamber'in cismani yönünden ortaya çıktığını söylemiştir. Bütün sırların kaynağının Kur'ân olmasına rağmen nasıl Hz. Peygamber'in hakikatinin esrarın ortaya çıkmasının başlangıcı olup da Kur'ân'ın olmadığını soranlara Bursevî, Kur'ân'ın zahir olması yönüyle sözlü Mushaf Hz. Peygamber'in de fiili Mushaf olduğunu sözün ise fiil üzerine bağlanmış olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber'in kalbinin Kur'ân sözünün indiği yer olduğunu söylemiş ve bu kalbin olmaması durumunda kimsenin Kur'ân'ı, Kur'ân'ın sırlarını bilemeyeceğini ve böylelikle de Hz. Peygamber'in kalbinin sırların ortaya çıktığı yer olduğunun ortaya çıktığını söylemiştir.³⁸⁴

Hz. Peygamber ile ilgili olarak bütün rûhların ondan çıktığını söyleyen Bursevî bütün nûrların da Hz. Peygamber'in zatından ortaya çıktığını söylemektedir. Gerek görünen nûrlar olsun güneşin, ayın, yıldızların parlaklığı gibi gerek görünmeyen nûrlar olsun ruhun, kuvvenin, aklın, imanın, yakînin, Kur'ân'ın, tecellilerin ve parıldayan şeylerin nûru gibi. Hz. Peygamber'in iki nûru vardır. Biri nübüvvet nûru biri de velâyet nûru. Hz. Peygamber vefat ettiğinde nübüvvet nûrunun zahire bağlı olan mertebesi şeriatte kaldı. Bu Hz. Peygamber'in hala ümmetinin arasında olduğu anlamına gelir. Onun için de ondan başka nebi gelmez. Zira kendi hayy, şeraiti ise bâkîdir. Ve bâtına bağlı olan mertebesi ise hakikat-i Muhammediye iledir. Velâyet nûru ise bâtın-ı nübüvvedir. Velâyet ve nübüvvet nûru onda zuhur ettiği gibi kimse de zuhur etmemiştir. Bu yüzden de hatemü'l-enbiya ve evliya ondadır.³⁸⁵

Hakikati açıklarken Bursevî, hakikatin iki çeşit olduğunu söyler. Hakayık-ı kevnîye ve hakayık-i ilahiye. Hakayık-ı kevnîye ruh ve cisimlerin hakikati, hakayık-ı ilahiye ise zat, sıfat ve esmanın hakikatidir. Zahir ulema hakikatlerin cinsinin ilim

³⁸⁴ Bursevî, a.g.e., s. 7-9

³⁸⁵ Bursevî, a.g.e., s. 10-15

olduğunu söyler. Zira her birine ilim ilişmemiştir denilmiştir. Buna cevaben bütün eşyanın hakikatini bir ve tek bilmek yeterlidir. Özellikle bu kadar evliya keşf yoluyla bilmişlerdir. Bu eşyanın hakikatine ilim taalluk etmese yaratılması abes olur. Hâkim-i ilahiden ise abes nesne sadır olmaz. Onun için ilk surede mukâtaa harflerinin hakikati ehlullah keşf ile malum olmuştur. Ona inen yalnız iman içindir demek yanlıştır. Ancak hakikatini açıklamaya izin vermemek hasebiyle gizlerler ve gerektiği kadarını açıklamakla yetinirler. Kur'ân'ın zahir olan delillerini tefsir âlimleri, bâtinî delillerini ehl-i tahkik te'vil etmektedir. Enbiyanın neden bâtin lisanı ile konuşmadığı sorulacak olması durumunda Bursevî nebilerin avam ile havassın bütününe gönderilmekle zahir olduğu üzere hitabı genelleştirip batın olduğu üzere de açıklama ile yetinirler. H. 600 tarihine gelince ümmetin havassının lisanı rumuzlu bir şekilde kullanması mantıklıydı. Zira şerh ve açıklamaya izinli değillerdi. Sonra ona bir mirasçıdan nicelerin uymasıyla izinli olup bu lisanda kitaplar yazdılar. Böyle iken yine anlaşılmasında zorluk meydana geldi. Çünkü anlamak için zevk almak gerekir. Öyleyse inkârda acele etmeyip ona birden sadır olan kelamı doğrusuyla karşılaştırmak gerekir. Hiç olmazsa bari erbabı bilir diye ehline bırakmak gerekir. Ancak ehlini bilmek de oldukça zordur.³⁸⁶

İlmi; mârifetullahtan, zâhirî ve bâtinî ilimlerden ibaret gören Bursevî, ilmî kerametleri kevnî kerâmetlerden üstün tutmaktadır. Çünkü ona göre mârifetullah keşf ve kerâmetten üstündür. Bir veliden hârikulâde bir şey sadır olsun veya olmasın mârifetullah şeref olarak ona yeter. Çünkü kerâmet velâyet için şart değildir.³⁸⁷

Marifetullahı keşf ve kerametten üstün tutan Bursevî sekr ehlinin de sahv ehline göre derecesinin düşük olduğunu söylemiştir. Çünkü sekr halinin delilik gibi olduğunu onun için de sekr ehlinin aklın zorlandığı bazı şer'i emirleri yerine getirmekte zorlandığını söylemiştir. Bu duruma sekr ehlinin cezbe haline düşüp oturunca namaza kıyam edememesini örnek vermiştir.³⁸⁸

İlimlerin özellikle Kur'ân'ın inmesinin insanları aciz bıraktığını ve kimsenin Hz. Peygamber ile münazara ve mübahaseye kadir olamadığını söyleyen Bursevî Kur'ân'ın zâhîrinin ehl-i zâhire delil, bâtinin ehl-i hakikate burhan olduğunu ve Hz. Peygamber'in ilminin dışında lisanında olan fesâhat ve belâgata da kimsenin mazhar olmadığını

³⁸⁶ Bursevî, a.g.e., s. 17-25

³⁸⁷ Bursevî, a.g.e., s. 25

³⁸⁸ Bursevî, a.g.e., s. 28

söylemiştir. Ne kadar kemâlât-ı beşeriye varsa; kavî, fiilî, halkî, hulkî, dünyevî ve uhrevî hepsi Hz. Peygamber'in kemâlât-ı camiasındandır. Onun için her fâsîh ve bâliğa cevap verir. Her makamın müşkilini halleder. Bu yüzden bütün halk onun ilmine aciz kalıp boyun eğdi. Bu ilimden dolayı Mirac gecesinde bütün peygamberlerin makamlarını ziyaret etti.³⁸⁹

İlmi bir perde olarak nitelendirip, arifbillah olanların okumaya ve yazmaya ihtiyacı olmadığını, ilimlerin dersiyile meşgul olmanın Hakk'tan uzaklaşmaya sebep olduğunu düşünenlere karşı çıkan Bursevî, herkes üzerine ilm-i halin vücubunun müttefekun aleyh olduğunu ve Hz. Peygamber'in "İlim istemek bütün müslümanlara farzdır."³⁹⁰ hadis-i şerifiyle Müslümanları ilme teşvik ettiğini söylemiştir. Bursevî cahillerin halini her durumda sufîyeye isnad edip genel üzerine yanlışını çıkarmanın hata olduğunu, çünkü her topluluğun taklitçileri ve gerçeği ortaya çıkaranları ve belki mümini ve kafiri olduğu gibi zahiri âlimler arasında da nice fâsık, fâcir ve belki nice kâfir var olduğunu söylemiştir. Onların kötü itikatları ve çirkin amellerine bakıp diğer âlimlerin sünnetini eleştirmek ve kötölemek caiz olmadığı gibi mutasavvıflar arasında da nice mülhid ve zındıka bakıp diğer âlimlere dil uzatmak da doğru değildir. Çünkü herkes kendi ameline bağlıdır.³⁹¹

Hz. Peygamber'i anlamak da havassın ve avamın aciz kaldığını söyleyen Bursevî, Hakikat üzerine onu ne enbiyanın ne ümmetin havassının ne de avâmının bildiğini söylemiştir. Bu hususla ilgili olarak evliyanın ilminin enbiyanın ilmine göre yedi deryadan katre olduğu; enbiyanın ilminin ise Hz. Peygamber'in ilmine göre yedi denizden katre gibi olduğu söylenmiştir.³⁹²

Bütün varlıkların Hz. Peygamber'e bağlı olduğunu söyleyen Bursevî, eğer vasıta olmazsa vasıtalanın helak olur ve fena bulur demiştir. Varlıklar ise vücûd-i harici ile varlıklar ve zatın bekasıyla vasıflanmışlardır. Öyleyse bu bekada elbette bir vasıtaya bağlanmışlar ve bir feyz-i has ile nemâ bulup çoğalmışlardır. Ve o vasıta Hz. Peygamber'dir. Hak ile halk arasında ondan başka feyz vasıtası ve varlık yoktur. Tafsili budur ki Allah Teâlâ âlemlerin cismâniyetini ve rûhâniyetini müteselsil kılmıştır. Ve hakikat-i Muhammediyye'de bütün eşyanın payı vardır. Gerek cüz'i gerek külli bu

³⁸⁹ Bursevî, a.g.e., s. 29

³⁹⁰ Ibn Mâce, Fazl-ı Ulemâ, 17

³⁹¹ Bursevî, a.g.e., s. 31-32

³⁹² Bursevî, a.g.e., s. 32-33

hasa ile o hakikate bağlanmışlardır. Şöyle ki bu irtibat olmasa vücudları yok olurdu. Zira vücudun bekası daimi feyz ve sonradan gelen tecelliyle ilişkilidir. Bu feyz ise hakikat-i Muhammediyye'nin vasıta olmasıyla olur. Zira herkesin vücudu bütün mertebelerde Hakk'tan istifade etmeye müsait değildir. Aksi takdirde Peygamber göndermeye hacet kalmazdı. Bu manaya irtibat kurmak gerekirse, mesela Vezir-i Azam olan kimse padişah ile halk arasında vasıtaadır. Eğer bu olmasa insanların işleri bitmezdi. Zira padişahın şanı gizlidir. Ve her iş ki vezir-i a'zam yüzünden bir padişaha dayanır. Yine bu irtibata örnek olarak ilik verilebilir. İlik dedikleri nesne kemik ve et arasında vasıtaadır. Eğer o olmasa etten kemiğe gıda ulaşmaz ve kemik et gibi terbiye bulmazdı. Zira ikisi arasında bütün bir yön yoktur. Öyleyse o iki yönlü olan ilik kemiklerin nema ve bekasına sebep oldu. İnsan kalbi de ruhla cesed arasında vasıtaadır. Zira letafet yönü ile ışık ruhu alır ve letafet yönüyle cesed yönünü feyz eder. Bu vasıtaayla ruh ile cisim arasında izdivac ve vücudun düzeni meydana gelir. Bu irtibat hali bilinince vasıtaya şükür gerekir. Onun için enbiya, evliya ve ulemanın hakları anne-babadan daha çoktur.³⁹³

Esrardan bahseden Bursevî, esrarın çok olduğunu ve her türün, her sınıfın ve her ferdin özel sırları olduğunu söyler. Onun için beşerin sırrına mülk, mülklerin sırrına halk, peygamberlerin sırrına evliya ve âlemlerin sırrına cahiller ve havassın sırrına avam vakıf değildir demiştir. İki tür sır vardır. Biri sırr-ı insan diğeri sırr-ı haktır. Sırr-ı insan insanın hakikatinden ibarettir ki ilahi hakikat üzerine ortaya çıkmıştır. Nitekim hadis-i şerifte “Allah Âdem'i sûreti üzere yarattı.”³⁹⁴ denmiştir. Sûret-i ilâhiden kasıt yedi sıfat mertebesidir ki hayat, ilim, irade, kudret, semi', basar ve kelâmdır. Öyleyse Âdem'in sûreti bu ilahi sûret üzerine gelmiştir ve sırr-ı insan sırr-ı hakkın zâhiri ve sûretidir. Sırr-ı hakk ise, sırr-ı insanın bâtını ve hakikatidir.³⁹⁵

Bursevî, tarifin yani bir şeyi tanıma, tanımlama, açıklama, öğrenme ve öğretmenin iki şekilde olduğundan bahseder. Biri vasıta ile. Kitaplardan ve âlimlerden öğrenilen buna dâhildir. Bu genel açıdan ta'rifdir. Diğeri ise vasıtasız olan ta'rifdir ki o da zaruri ilim ve ilham yönüyle öğrenmeyi kapsar. Bu da özel açıdan ta'rifdir. İlim ve marifet kalamcılarının nazarında birdir. Ehl-i zahire ilim, ehl-i hakikate

³⁹³ Bursevî ,a.g.e., s. 40-42

³⁹⁴ Buhari, *İsti'zan*, 1; Müslim, *Cennet*, 11.

³⁹⁵ Bursevî ,a.g.e., s. 46

irfan demek yalnız ayırmak içindir. Bazı hükemâ-i ilahiye dahi fark edip demişlerdir ki “Âlim âriften mertebe yönünden yüksektir. Çünkü ilm-i tasdik ve marifet tasavvur kabilindedir. Öyleyse hakikatlerin ilmi, idrakin gereklilikleri ve marifet; hislerin soyutluğunu ve üstünlüğünü idraktır.”³⁹⁶

İlimlerin ve bilgilerin iki çeşit olduğunu söyleyen Bursevî, bunlardan birini hakkanî ve birini de şeytanî diye isimlendirmektedir. Hakkanî zâhirde kitap ve sünnete uygun ve bâtında hakîkat erbabının zevkine uygun olandır. Bundan başkası şeytanîdir. Ayrıca amele yakın olmayan ilim muteber değildir. Çünkü faydasızdır.³⁹⁷

“Allahümme salli alâ men minhu inşakkati'l-esrar, ve'n-felekâti'l-envâr şeklinde başlayan Salavât-ı Meşîşîye Hz. Peygamber vesile edinilerek yapılan dualarla sona ermektedir. Kitabın başlangıcındaki ifadelerin içeriğinden dolayı Bursevî şerhinde Hz. Muhammed'in manevi manasını anlatmaya çalışmıştır. Bu durum eserin sonlarına doğru artarak devam etmiş ve dualarda ki bazı ifadeler sebebiyle Bursevî, vahdet-i vücûdla bağlantı kurarak şerh etmiş ve vahdet-i vücudla ilgili kavram ve düşüncelere de yer vermiştir.

Duaları şerh eden Bursevî'nin açıklamalarda bulunurken verdiği bilgileri görmek açısından bazılarını burada zikretmek yerinde olacaktır. Mesela “Tevhid denizlerine at beni.”duasını şerh ederken Bursevî, burada “Beni kesret sahillerinden ehadiyyet denizlerine at ki ehadiyyet denizlerinde kaybolayım” diye anlam verirken ehadiyyetten kastın zâtın ve sıfâtın ehadiyyeti olduğunu söylemiştir. Ehadiyyet mertebesi bütün hakikatlerin toplandığı ve bütün keserâtın onda yok olduğu zâttır ki taayyün-i ilahinin evvelidir. Onun için ona hakikatü'l-hakayık, hazret-i cem ve hazret-i vücud derler. Deniz, çoğul söylenmiştir çünkü bu ehadiyyetin sonu olmadığı anlamına gelir. Ya da ehadiyyetin kesretin başlangıcı olduğuna işarettir. Öyleyse her kesrette bir ehadiyyet vardır ki her ehadiyyet bir derya ve her kesret bir sahil gibidir. Bundan kast edilen harici kesretler içine aldığı vahdetleri basiret gözüyle düşünmeyi istemektedir. Ve bu vahdetlerin keserât hasebiyle kesretinden nefsü'l-emrde dahi kesret gerekmez. Şahıs hakikat-ı Muhammediyye gibidir. Nitekim insanın bütünü şahısların kesretidir. Kesret lazım gelmez. Belki insan nefsinde emr-i vahidir. Ruh ve diğerleri de böyledir. Güneşin ışığı yayılmasından dolayı çok görünür. Ancak tek ışıktır ki o da güneşe

³⁹⁶ Bursevî, a.g.e., s. 53-54

³⁹⁷ Burssevî, ag.e., 55

bağlıdır. Ve gölge nurun aynı olmadığı gibi izafi varlık dahi hakiki varlığın aynı değildir.³⁹⁸

Ehadiyyetin deryaya benzetilmesi ile ilgili olarak Bursevî suyun hayat sebebi olduğu gibi ilmin de hayat sebebi olduğunu, onun için de ehadiyyetin deryaya benzetildiğini söylemiştir.. Ehadiyyetin kastettiği şey ilimdir. Ve su her nesnenin aslıdır. Ehadiyyet de her kesretin kaynağıdır. Bundan da kesret bire teşbih olundu.³⁹⁹

“Hayatı rûhuma en büyük perde kıl.” duasını şerh ederken ise Bursevî, burada kast edilenin Hz. Peygamber’in hayat ruhu kılınması ve onun feziyle yardım edilmesini Allah Teâlâ’dan niyaz etmektir. Hiçbir rûh yoktur ki Rûh-ı Â’zam’dan elde edilmiş ve bekâsında O’ndan yardım bulmamış olsun. Bedenin hayatına itibar olmamakla hayatı ruha bağlamıştır. İşâret olduğu üzere Hz. Peygamber rûhların babası ve ruhların hayatıdır. Bursevî bundan dolayı da bazı büyüklerin Hz. Peygamber’in Hz. İsa’nın dedesi olduğunu, çünkü Hz. İsa’nın Rûhu’l-Kudüs’ten üflenmiş olduğunu ve Rûhu’l-Kudüs’ün de Hz. Peygamber’in nurundan alındığını söylediklerini nakleder. Bursevî ilim ve şuhûd ile ruhun hayatı oluşmadıkça insanın ölü hükmünde olduğunu söylemiştir. Çünkü ruhun hayatının arzulan hayat olduğunu, hayvânî nefsin hayatının ise böyle olmadığını söylemiştir.⁴⁰⁰

“O’nun hakikatinin evveli tahkik ile âlemleri câmidir.” duasında ise Hz. Peygamber’in hakikati İsm-i Â’zam’dır. Zira İsm-i A’zam isimlerin hepsini topladığı gibi hakikat-i Muhammediye dahi hakikatlerin hepsini toplar. Ve hakka’l-yakînin hakikati ve bâtını bu hakikate mahsustur. Âlemlerden murad dönen âlemlerdir ki üç yüz altmış bindir. Gayb ve şehadette alçak ve yüksek mertebeler çoktur. Âlemlerin hepsinde hakikat-i Muhammediyenin şuhudu üzerine devr etmek(dönmek) ise en büyük rütbedir. Onun için ilk hakikati tahkik deyip dünyadan geçip Allah ile meşgul olmaya (tefrîd) işaret eder. Zira taayyün-i evvel mertebesinin hakikati hüveyyet-i zatiyedir. Bu mertebeye ilk hakikat denildi. Zira ilimde ve hâricde olan tecellî mertebeleri bunun açıklamasıdır. Ve her parçada aslı müşâhede etmek vahdettendir. Ağaçta çekirdek müşâhede olduğu gibi.⁴⁰¹

³⁹⁸ Bursevî, a.g.e., s. 61-62

³⁹⁹ Bursevî, a.g.e., s. 63

⁴⁰⁰ Bursevî, a.g.e., s. 70-71

⁴⁰¹ Bursevî, a.g.e., s. 72-73

Şerh edilen kitabın bir salavât kitabı olması şerhde çok yoğun bir şekilde Hz. Peygamber'in manevi anlamının ortaya konulmasına sebep olmuştur. Bursevî bunu ortaya koyarken hakikat-i Muhammediyye, rûh-ı Muhammedi, nûr-ı Muhammedi, nûr-ı nübüvvet gibi meseleleri açıklamakla birlikte eserdeki bazı ifadelerden dolayı vahdet-i vücudla ilgili düşüncelerini de ifade etme imkanı da bulmuştur.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde çokça zikredilmesi ve genişçe yer verilmesi sebebiyle dua İslam Kültürü'nde de asırlar boyu önemli bir yere sahip olmuştur.

Dua genel anlamda İslam Kültürü'nde özel bir öneme sahip iken bu önemi mahiyeti, icrası ve içeriği açısından tasavvufta da görmüştür. Sûfiler duayı mahiyetinden yola çıkarak genelin dışında bir algılayışla yorumlamış ve icra etmişlerdir. Dua genel itibariyle istemek anlamına gelmekte iken ve sadece bir istek ve arzunun gerçekleşmesi için yapılırken mutasavvıflar bunu sadece duanın bir yönü olarak görmüş ve esas itibariyle Allah'a yakınlık vasıtası olan bir kulluk göstergesi olarak icra etmişlerdir.

Bu düşünce onların dualarının içeriğini de etkilemiş; ilk zamanlarda cehennem ve kabir azabından korunma, cenneti isteme gibi uhrevî istek ve dileklerde bulunurken, daha sonraki dönemlerde dua halinden mahrum kalmama dilenmiş ve Allah'a en yakın olunan bu halin hazzına varmak istenmiştir.

Tasavvuf tarihinde tarikatler dönemi olarak adlandırılan dönemde dua kişisel bir tecrübe ve ibadet olmaktan çıkmış ve belli şekil, içerik ve amaç için icra edilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda da vird, hizb, evrad gibi kendilerine özgü tertip ve içerikleri olan özel dua türleri oluşmuş ve bunlar asıl hedefe ulaşmada bir vasıta şuuruyla icra edilmeye başlanmıştır. Bunların icrasında devamlılık önemli görülmüş ve bu konuda titizlik gösterilmiştir. Ayrıca âdâb yönünden zâhiri açıdan hassasiyet gösterildiği kadar genelden farklı olarak duada bâtinî edebe önem vermişlerdir.

Dua geleneğinin içerisinde salavâtın önemli bir yeri vardır. Salavât duaların kabulünde bir vasıta görüldüğü için dualarda, hizblerde, evradlar da geniş bir şekilde yer alır. Salavât özellikle evradlarda vazgeçilmez bir bölüm olarak geniş bir şekilde yer tutar.

Çalışmamızın ikinci bölümünü oluşturan Şerh-i Salavât-ı Meşîşîye ise salavâtların derlendiği ve vird kabul edilip yazılan bir evrad kitabı olması yönüyle önemlidir. Ancak bu kısa salavât kitabı bir evrad kitabı olması sebebiyle önemli olduğu kadar tasavvufî bazı meselelere kısa ve öz olarak yer vermesi yönüyle de önemlidir. Kitabın bu özelliği ona olan ilgiyi artırmıştır. Kitaba duyulan bu ilgi sonucu İsmail Hakkı Bursevî'den kitabı şerh etmesi istenmiş ve o da sadece kendi çevresindekilerin değil bütün Osmanlı

topraklarında yaşayan insanların da istifade edebilmesi için bu eserin Türkçe şerhini yapmıştır.

Bursevî'nin şerh etmiş olduğu bu eser Osmanlı toplumunda yaygın olmayan bir tarikatın evrad kitabının şerhi olması yönüyle farklılık arzeder. Bu şerh aynı zaman da bu evrad kitabının daha fazla tanınmasına ve taniyanlar için de daha iyi anlaşılmasına sebep olmuştur.

Eserin muhtevasına bakınca bir salavât kitabı olması yönüyle önce salavâtın hakikatinden ve hikmetinden başladığını görüyoruz. Hz. Peygamber'e salavât getirilmesinin sırları anlatılmış ve daha sonra nûr-ı Muhammedî'den bahsedilmiştir. Bütün nûrların Hz. Peygamber'in zatından ortaya çıktığı söylenmiş ve bütün hakikatlerin de O'nda toplandığı vurgulanmıştır. Daha sonra ise yer yer eserde geçen ifadeler gerektiğinde ayetlerle, hadis-i şeriflerle açıklanarak şerh edilmiştir.

Genel anlamda konulara bakıldığında eserin muhteva açısından iki şekilde ele alabileceğini görmekteyiz. Önce şerh edilen eser salavât kitabı olması sebebiyle bu salavâtların Hz. Muhammed'e okunmasının sebepleri üzerinde durulmuştur. Bu açıklanırken hakikat-i Muhammediye'den bahsedilmiş, O'nu hakkıyla kimsenin anlayamadığı, melekût ve ceberût âleminin onun güzelliği ve nuru ile dolu olduğu, Allah Teala ile insanlar arsında vasita olduğundan bahseden ifadeler şerh edilmiştir. Daha sonra ise dua anlamı taşıyan ifadeler yer almaktadır. "Bâtılı söküp at," "Tevhid denizlerine at beni," "Tevhidin çıkmazlarından kurtar beni," "Hayatı ruhuma en büyük perde kıl." gibi dua cümlelerinde bâtil, tevhid, perde gibi ifadelerin tercih edilme sebebini ve anlamını açıklayarak şerh edilmiştir.

Şarih eseri şerh ederken esere bazı katkılarda bulunmuştur. Bu katkı muhteva ve uslub açısından olmuştur. Zira eseri şerh ederken eserde geçen bazı ifadelerle ilgili olarak önce genel bir bilgi vermiş daha sonra ise müellifin muradının ne olduğunu açıklayarak içeriğin zenginleşmesini sağlamıştır. Soyut ya da anlaşılması zor bir meseleyi açıklarken somut benzetmelerle ya da kişileştirmelerle meselenin daha anlaşılır hale gelmesini sağlamaya çalışmıştır. Bazen de düşüncelerini pekiştirecek Arapça ifadelere ve Farsça beyitlere yer vererek şerhe edebî bir estetik katmıştır. Genelde bu ifadelerin anlamını da vererek okuyucuya kolaylık sağlamıştır. Ayrıca düşüncelerine ya da açıklamalarına muhalif olabilecek muhtemel sorulara da cevap vermiştir ve bu konuda zihinlerde cevapsız soruların oluşmasına engel olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm, 3. bs., Dâru'l-Ma'rife Yay., Beyrut, 2005.

Aclûnî, İsmail b. Muhammed el-Cerrâhi, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs Amme'sh-Tehera mine'l-Ehâdisi alâ Elsineti'n-Nas*, I-II, 3. bs., Dâru-İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1351.

Arabî, Muhyiddin, *Evrâd-ı Usbûiyye*, Dâru'l-Beyrut, Dımaşk, trs.

Attar, Feridüddin, *Tezkiretü'l-Evliya*, terc. Süleyman Uludağ, İlim ve Kültür Yay., Bursa, 1984.

Aynî, Mehmet Ali, *Tasavvuf Tarihi*, sad. Hüseyin Rahmi Yananlı, Kitabevi Yay., İstanbul, 1992.

_____, "İsmail Hakkı'ya Dair Bir Tetkik Hülâsası", *DFİFM*, Yıl II, sy. 9, Şehzâdebaşı Evkâf Matb., İstanbul, 1928.

Buharî, Ebû Abdillâh İsmail b. el-Cûfî, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, 2. bs., Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

Bursevî, İsmail Hakkı, *Şerh-i Salavât-ı Meşîşiyye*, Bâb-ı Seraskeriyye Matb., İstanbul, 1256.

_____, *Kitâbu'n-Necât*, Bosnalı Hacı Muharrem Matb., İstanbul, 1290.

_____, *ÜçTuhfe Seyr-i Sülûk*, haz. M. Ali Akidil, Şeyda Öztürk, İnsan Yay., İstanbul 2000.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara, 1997.

Çakan, Lütfi, "Amelü'l-yevm ve'l-leyle", md., *DİA*, İstanbul, 1991.

Deylemî, Şireveyh b. Şehredar b. Şireveyh el-Hemedânî, *el-Firdevs bî Mesûrî'l-Hitâb*, I-VI, Darû'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1406.

Doutte, E., "Abd al-Selâm b. Maşîş al-Hasanî," md., *İA*, MEB., İstanbul, 1978.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as Sicistânî, *Sünen*, I-V, 2. bs., Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

Eren, Şadi, *Kur'ân'da Dua*, Işık Yay., İzmir, 1994.

Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, sad. Fuad Başar, KİT-SAN, İstanbul, 1984.

Eşrefoğlu Rûmî, *Tarikatnâme*, haz., Esra Keskinçilic, Gelenek Yay., İstanbul, 2002.

Gazzâli, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyâ'u Ulûmi'd-Din*, terc. Ahmed Serdaroğlu, I-IV, Bedir Yayınevi, İstanbul, tsz.

_____, *Kimyâ-i Saâdet*, terc. A. Faruk Meyan, I-II, 7. bs., Bedir Yay., İstanbul, 1974.

Geylânî, Abdülkadir, *Gunyetü't-Tâlibin, İlim ve Esrar Hazinesi*, çev. A. Faruk Meyan, I-II, 3. bs., Berekât Yay., İstanbul, 1975.

Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1953.

_____, Abdülbâkî, *Mevlevi Âdâb ve Erkânı*, Yeni Matb., İstanbul, 1963.

Gümüştanevi, Ziyâeddin, *Mecmûatü'l-Ahzab*, terc. Ahmet Faik Arslantürkoğlu, Bahar Yay., İstanbul, 2006.

Hâkim, Ebû Abdillâh en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn bî Zeylihi et-Telhîsu'z-Zehbî*, thk. Abdurrahman Mar'aşlı, I-V, Daru'l-ma'rife, Beyrut, trs.

Hindî, Alâuddîn Ali el-Müttakî b. Husâmiddîn el-Burhânî, *Kenzû'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâlî ve'l-Efâl*, I-XVIII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1979.

Irâkî, Zeynüddîn Ebi'l-Fadl Abdirrahim b. Hüseyin, *el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr fî'l-Esfâr fî Tahrîci mâ fî'l-İhya mine'l-Ahbâr*, I- IV, Şeriketü Mektebetü ve Matbaati Mustafa el-Bâbi el-Halebi ve Evledüh, Mısır, 1358.

İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, I-L, thk. Şuayb Arnavud, 2. bs., Beyrut, 1999-2001.

İbn Kayyim el-Cevziyye, *Rasûlullah'tan Dualar-Zikirler*, terc. Bekir Ali Bilgiç, Petek Yay., İstanbul, trs.

İbn Kesir, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, I-XVI, Çağrı Yay., İstanbul, 1986.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Abdîrrahman, *Sünen*, I-II, 2. bs., Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükrim, *Lisanü'l-Arab*, I-XIV, Dâru Sadr, Beyrut, tsz.

el-İsfehânî, Ragıb, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru Kahraman, İstanbul, 1986.

İskenderî, İbn Ataullah, *Tasavvufî Hikmetler*, haz. Mustafa Kara, 2. bs., Dergâh Yay., İstanbul, 2003.

Kabaklı, Ahmet, *Yunus Emre*, 5. bs., Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul, 1983.

Kara, Mustafa, *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı Hal Tercümeleri, Tarikatlar, İstilahlar*, Dergâh Yay., İstanbul, 2005.

_____, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yay., 3. bs., İstanbul, 1995.

_____, Kara, Mustafa, "Hz. Peygamber'in Tasavvufî Düşüncedeki Yeri", *Keşkül Dergisi*, sy:12, İstanbul, 2007.

_____, "Evrâd", md., *DİA*, İstanbul, 1995.

Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, I-II, Maarif Matbaası, 1941.

Kelâbâzi, Ebu Bekir b. İshak Buhâri, *Taarruf, Doğu Devrinde Tasavvuf*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 1992.

El-Kesnezânî, Şeyh Muhammed el-Hüseynî, *Evrâd-ı Kesnezaniyye*, trs.

Köprülü, Fuad, "Sadeddîn Hâmevî"md., *İA.*, MEB Yay., İstanbul, 1996.

Kufralı, Kasım, "Dua" md., *İA*, MEB, İstanbul, 1977.

Kuşeyri, Abdülkerim, Kuşeyri Risalesi, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., 1999.

Küçük, Hasan, *Tarikatlar, Tasavvuf ve Felsefe Münasebetleri*, Can Matbaa, İstanbul, 1985.

El-Mekkî, Ebû Talib Muhammed, *Kûtu'l-Kulûb, Kalplerin Azığı*, Haz. Muharrem Tan, İz Yay., İstanbul, 2004.

Mustafa Hilmi, *Evrad-ı Mevlânâ, Mevlânâ'nın Duaları*, haz. Bekir Şahin, Rûmî Yay., İstanbul 2005.

Mübarek, Muhammed Zeki Abdüsselam, *et-Tasavvufu'l-İslam fi'l-Edeb ve'l-Ahlak*, I-II, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, trs.

Münzîrî, Zekiyyüddîn Abdülazim b. el-Kâvî, *et-Terğîb ve't-Terhîb mine'l-Hadisi's-Şerif*, I-IV, 2. bs., Şeriketü Mektebetü ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebi, Mısır, 1373.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccac, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-III, 2. bs., thk., Muhammed Fuad Abdülbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

Müstekimzâde, Sadeddin Süleyman b. Emin, *Şerh-ı Evrad-ı Kadiri*, Takvim-i Vekayi Matb., İstanbul, 1260.

en-Nakşibendî, Muhammed b. Muhammed Bahaeddin, *Evrad-ı Şeyh Bahaeddin en-Nakşibendi*, ed. Hadîmi, İstanbul, 1298.

Namlı, Ali, *İsmail Hakkı Bursevi, Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, İnsan Yay., İstanbul, 2001.

_____, "İsmail Hakkı Bursevî," *DİA*, İstanbul, 2001.

Nebhânî, Yusuf b. İsmail, *Câmi'u Kerâmâti'l-Evliyâ*, I-II, Daru Sadr, Beyrut, tsz.

Necmüddin Kübra, *Tasavvûfî Hayat*, haz. Mustafa Kara, Dergâh Yay., İstanbul, 1996.

Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, I-VIII, 2. bs., Çağrı Yay., İstanbul, trs.

Nesefî, Azîzüddin, *Tasavvufta İnsan Meselesi, İnsan-ı Kâmil*, terc. Mehmet Kanar, Dergah Yay, İstanbul, 1990.

Nevevî, *el-Ezkâr Tercemesi, Risalet Kaynağından Mü'minlere Duâlar, Zikirler, Edebler*, terc. Abdülhalık Duran, İslâmî Neşr., İstanbul 1982.

Okumuş, Ömer, "Câmî, Abdurrahman" md., *DİA*, İstanbul, 1993.

Ozak, Muzaffer, *Zîynetü'l-Kulûb, Kalplerin Ziyneti*, Salâh Bilici Kitabevi, İstanbul, 1973

Öztürk, Mehmet Cemal, *Cerrâhîlik, Hz. Pîr Nureddîn Cerrâhi ve Cerrâhî Tarikati*, Gelenek Yay., İstanbul, 2004.

Râzî, Fahrüddin, *Tefsir-i Kebir*, terc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru, I-XXIII, Akçağ Yay., Ankara, 1995.

Er-Rufâî, Abdülkadir Raşîd, *Şerâit-i Evrad-ı Şerîfe-Vesile*, İzzet Efendi Matb., İstanbul, 1287.

Rûmî, Mevlana Celâleddîn, *Fîhi Mâ Fîh*, terc. Ahmed Avni Konuk, haz. Selçuk Eraydın, 5. bs., İz Yay., İstanbul, 2004.

_____, *Mesnevî*, terc. Şefik Can, I-VI, Ötüken Yay., İstanbul, 2005.

Schimmel, Annamarie, *Hz. Muhammed*, çev.: Okşan Aytolu, Profil Yay., İstanbul, 2007.

_____, "Müslümanlıkta Mutasavvıfane Dua ve Niyazın Bazı Safhaları", *AÜİFD*, c.II, sy. 2-3, Ankara, 1953.

Schoun, Fritjof, "Hz. Muhammed'in Mânevî Manası", terc.: Seda Yeşildal, *Keşkül Dergisi*, sy: 12, İstanbul, 2007.

Eş-Şazeli, Hasan b. Muhammed, *Kitâb-u Tabakatü's-Şâziliyyeti'l-Kübrâ*, ed. Mağribi, Mektebetü'd-Daru'l-Beyrut, Dımeşk, 2000.

_____, *Terceme-i Şerh Hizbü'l-Bahr*, Dârü't-Tıbaati'l-Âmire, İstanbul, 1264

Şerifzâde Mehmet Fazıl, *Şerhu'l-Evradu'l-Müsemma bi Hakayıkı'l-Ezkâr Mevlânâ*, Bosnalı Hacı Muharrem Matb., İstanbul, 1283.

Taşköprüzâde, *Miftâhu's-Saâde ve Misbahu's-Siyâde fi Mevzûatü'l-ulûm*, I-III, Beyrut, 1985.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra, *Sünen*, I-V, 2. bs., Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

Top, H. Hüseyin, *Mevlevi Usûl ve Âdâbı*, Ötüken Yay., İstanbul, 2001.

Toprak, Mehmet, "Cevşen"md., *DİA*, İstanbul, 1993.

Tourneau, R. Le, "Abd al-Salâm b. Mashih al- Hasanî", md., *El (İng)*, Leiden, E. J. Brill, 1986.

Tunç, Cihad, *İslam Dininde Zikir ve Dua*, EÜİF, sy. 5, Kayseri, 1988.

Tûsî, Ebu Nasr Serrâc, *el-Lumâ*, haz. H. Kamil Yılmaz, Altınoluk Yay., İstanbul, 1996.

Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, Seha Yay., İstanbul, 1995.

Uludağ, Süleyman, *Bâyezıd-ı Bistâmi*, TDV, Yay., Ankara, 2006.

_____, "Ahmed el-Gazzâlî" md., *DİA*, İstanbul, 1989.

_____, "Abdüsselâm b. Meşîş",md., *DİA*, İstanbul, 1988.

_____, "Hizb" md., *DİA*, İstanbul, 1998.

Vassâf, Osmanzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Prof. Dr. Ali Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul, 2006.

Vicdâni, Sadık, *Tumâr-ı Turûk-ı Âliyye*, Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliye Matbaa-i Âmire, 1338-1340.

Yazıcıoğlu, Ahmed Bican , *Envâr'ül Aşıkîn*, sad. H. Mahmud Serdaroğlu, A. Lütfi Aydın, Çile Yay., İstanbul, 1976.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, I-X, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992.

Yıldız, Sakıp, “Türk Müfessiri İsmail Hakkı Bursevî'nin Hayatı”, *İİFD*, sy.,1, Erzurum, 1975.

Yılmaz, H. Kâmil, *Aziz Mahmûd Hüdâî ve Celvetiyye Tarikatı*, Erkan Yay., İstanbul, 1982.

_____, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşr., İstanbul, 1994.

_____, “Aziz Mahmud Hüdâyî”md., *DİA*, İstanbul, 1991.

Zebîdî, Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Lâtîf, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, terc. ve şerh. Kamil Miras, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2. bs., Ankara, 1973.

EK: Şerh-i Salavât-ı Meşîsiyye

لوفيق علما الفخري شرح الشهر
صحة

* * شرح صلوات مشبهة لاسماعيل حتى * *
 * * بسم الله الرحمن الرحيم * *
 هذه صلوة من الصلوات الشريفة الملتزمة
 عند اهل الله كانت ورد اهلها من عند الله تعالى
 على قلب حضرت الشيخ العالم الرباني والعارف
 الصمداني عبدا لسلام بن مشيش بن الشيخ
 ابي احسن علي بن عدي الجلبا را الحسني المعروف
 بالشاذلي ذي المناقب والمفاخر الممدوح في الاوائل
 والاولاخر قدس الله سره واسرار ساثر الاقطاب
 والرجال ومن يلهم من الركان والرجال شرحها
 بالتماس بعض الاخوان المؤمنين بهذا الشأن الفقير

سمى

سمي الذبيح الشيخ اسماعيل حتى البرسوي بقية الله
 واقره على الصراط السوي وجعله على لسان التركي
 ليعم نفعه في هذه الديار وان لم يبق في الدار رديا اللهم
 بحجرومة حبيبك الاصفي ونبيك المصطفى عليه
 من التحيات ما يحبه ومن التسليمات ما رضيه اجعل
 افئدة من الناس تهوي الى كعبته هذا الشرح وروضته
 هذا الفخ اذ هو خير لي ولهم كقال عليه الصلوة
 والسلام يا علي لان يهدي الله بك رجلا خيرا لك
 من خيرا نعم والله ولي النعم وله الحمد على الارشاد
 الى طريق الرشاد * اولا معلوم اوله كك
 السنة خلايقه دأرا اولان صلوات شريفه بي نهايتدر
 زياره موجودك اسم مخصوصي يوزندن حقه لوجه
 خاصي وحقيقت محمد به دن حصته سي مقداري
 روحانيت نبويه انسايد اختمصاصي واردر كه اول
 توجه حسيه در كاوه ولاي كبريايه عرض حاجات واول
 مرتبه دن مناجات البر واول انتساب ووطاني
 واختصاص جناتي سبيله بقدر القابلية مدح

کلمه سی خطا و رسماً اون ایکی عدد حرف اولدیغی کی
 محمد رسول الله کلمه سی دخی بو یله درهر حرفک
 مقابله سننده بیک عدد صلوات تعیین اولندی
 زیرا بسط مرکب اولسه ادنی مرتبه ایکی جزو دن
 واعلی مرتبه بیک جزو دن مرکب اولورز برابیک مراتب
 اعدادک نه ایتدی انکی چون احاد و عشرات و مئات
 والوف دیرلر و بوسیدندر که انسانی ایچون درت
 مرتبه تعیین اولوب نفس و قلب و روح و سر
 دینلشدور و بوسه اشارت قرآن کریمده کلور وان
 بوما عند بیک کالف سنه نما تعدون حاصلی بودر که
 حقایق صور او زرتیه مبدر معانی الفاظ او زرتیه
 مبنی اولدیغی کی حقایق عالم ملکوتدن و صور عالم
 ملکوتدن ملکوت و اسع اولدیغی کی حقایق
 دخی صور دن زاده در یعنی هر صورتده اسماء الهیه
 عدد نجسه بیک حقیقت مندر جدر بوسیدندر که
 برکلامده معانی اول ایله اکتفا ایتمز بلکه قادر
 اولور و اشارت فهم ایلینلر معانی توانی و ثوابت

و ناسویلد و لکن شیخ سعد الدین حموی قدس سره
 نقلی اوزره اون ایکی بیک صلوات شریفه
 مضبوط سدر که بعضیسی تعلیم بیغیر علیه الصلوة
 والسلام ایله معلوم اولمش و بعضیسی ساق عرشده
 مکتوب اولدیغی اوزره الواح ملکوتدن اخذ اولمش
 و بعضیسی دخی اهل الهده بطریق الالهام کلشدر
 تفاوتک سر یند شمدی اشارت اولمشدور و اون ایکی بیک
 صلوات سر یفدنک شیوع و تخصیصنه وجه بودر که
 قلب انسانه وارد اولان فیض الهی اون بر مرتبه دن
 نزول ایدر که لوح و قلم و عرش و کرسی و سموات سباعدر
 و بوجج و عک احد بی اعتبار یله عدد اون ایکی اولور
 و لکن هر مرتبه ده بیک بر عدد اسماء الهیه منجلی
 اولق حسد یله اعداد صلوات متداوله اون ایکی بیکه
 متفصل اولمشدر پس حقیقت محمدیه هر اسمده دائر
 و هر بر بیک صورت یله ظاهر اولق سید یله هر اتیک
 حقایقنی رعایت و حتی تطبیقی فضاء عدد مخصوصه
 انحصار لازم کلدی و بوجه دخی بودر کی لاله الله

کله

بیان ایدر لر و نکاتده مزاجه یوقدر دیر لر بو اسرار
 صرموزه دخی صلوة آتیه ده مندرج اولان لفظ
 اسرارک تختنده مند مجدر فافهم جدواظن خیراولا
 تسال عن الخبر لحرره * اولسه معنایله کوکل ما لوف
 حرف واحد اولور یا نیده الوف * لفظ واحد مثال
 بو خجه در * صد قیاش اولدی ایچنده ملقوف
 * (اللهم صل علی من تمتد انشئت الاسرار) * بالله
 فصلیه الیه اول وجود شریف نبوی اوزرینه که جمع
 اسرار کونیه واسرار الهیة آنک هویتندن منشق
 اولش وظهوره کیش و حصول بولشد زیر تعین
 الهینک اولی هویت ذاتیه و آخری کلامدر و تعین
 کونینک اولی روح محمدی و آخری نشأة انسانیه در
 یعنی جمع کائنات تعینته مبدأ و منشأ فخر عالمدر
 علیه الصلوة والسلام کائنا تدن مراد ارواح
 واجسامدروارواح واجسامک هربری بر حقیقی
 مشتقل و بر سری متضمند زیرا مظاهرا سما
 وصفاتد بر بس بو قدر اسرار که عالم وجود آتی حاویدر

جمله

جمله سی ذات نبویه دن انشا اتمشد تفصیلی بودر که
 فخر عالم صلی الله علیه وسلمک جهت روحانیه و جهت
 جسمانیه لری وارد رجعت روحانیه لری خلقتده
 جمله دن مقدمدر تکیم حدیثه کلورا اول ماخلق الله
 روحی بس هر تقدیر اسرار روحانیه و ارایسه جمله سی
 روحانیت نبویه دن منشق اولدی زیرا ارواح انبیا
 و اولیا و سائر اول مقدمه به تالیدر آنک چون بیورر کینت
 نبیا و آدم بین الما و الطین ای بین العلم و العین و بونبوت
 بالفعل نبوتد سائر نبوت ایسه استجماع شرائط
 اوزرینه و قته هر هوندرو جهت جسمانیه لری کرچه
 بحسب الشخص منأخر در تکیم بیورر فخر الاخرون
 السابقون و لیکن تعین مطلق حسبیه متقدمدر زیرا
 عرش اعلا دن مقدم جسم کلی وارد در ککه
 کاهیولی الککل دیر لر زیرا جمله افلاک و عناصر
 و موادیک مایه سیدر و فخر عالمک صلی الله علیه وسلم
 روحانیتی جمله عالم اجسامه کوره ابتدا اول جسم
 کلی صورتیه له تعین بولشد بر بس بو اعتبار الیه

جهت جسمانی دخی جمله دن مقدم اولدی
 بنا علی هذا عرش و عرشك محیط اولدیغی تقدیرا جسم
 وار ایسه جمله سنك اسراری فخر عالمك جهت
 جسمانیه لیدن منشق اولدی * مع هذا عنصر
 مخصوص لرله بو عالمه قدم و بونشاه ده ظهور
 اتمکجه جسمانیت عالم حقیقت اوزرینه تمام اولدی
 زیرا روح حلی روح جامع اولدیغی کبی جسملری دخی
 جسم کامل ایدی انکیچون شائل وحلیه شریفه لری
 استجماع واستکمالده ساردن زیاده و بزیمبر اول
 اعتدال اوزره کله مش ایدی فتبارک الله احسن
 الخالقین * پس بو کونک صورت و معنی اسراری
 جامع و حقایقنه مبداء اولدیغی کبی عالم الهه کوره
 ادخی ذات وصفات و اسما و افعالك ظهورینه
 منشا و جمیع کالاته مظهر اولدی * و سائر دخی
 بو اسرار و حقایقنه آنک بو زندان مطلع اولدیلر
 و بو نما یجک صورتی آنک جمالی آینه سنده کوردیلر
 کوره * کیم کوردی جمال اسراری * کلمه سیدی محمد

عبر

عربی * او وجودش بقدر حقا * کنت کنتک ظهور وینک
 سببی * بعد ذال اسرار نامه الهی اوجد بری نسخه
 افاق و بری نسخه نفس و بری نسخه قرآن و بری نسخه
 نسخه ک مبدئی نسخه حقایق رحمان کتب اربعه
 الهیه بودرت نسخه به اشارتدر عارف بالله اولنلر
 ترتیب اوزرینه بو نسخه لری اوقورلر و حقایقنه مطلع
 اولورلر سوال اوانورسه که شیخ مصلی هویت پیغمبری
 علیه الصلوت والسلام مبداء انشقاق اسرار قیلدی
 قرآنی قیلدی مع هذا جمیع اسرارک مرجعی قرآندر
 جواب بودر که قرآن بحسب الظاهر مصحف قولی
 و رسول الله صلی الله علیه وسلم مصحف فعلیدر
 قول ایسه فعل اوزرینه منوطدر انکیچون قرآنده کلور
 نزل به الروح الامین علی قلبک یعنی قلب نبوی علیه
 الصلوة والسلام محل نزول قرآن قولیدر اگر بو قلب
 اولسه کیسه قرآن و اسرار قرآن و فرقان نید و کنی
 بملزدی پس قلب نبوی محل انشقاق اسرار اولغنه
 مخصوص اولدی بو موقوله مقامانده قلب و هویت

برادر زیرا مقصود تعینی بیاند پس اجما شده محل
 انشقاق هویت پیغمبر صلی الله علیه وسلم و تفصیله
 عالم آفاق و انفس و حقیقته هویت حقدار فافهم
 جدا و امش علی المراتب تجد اطالب المحرره * روضه
 اسرار در بو عالم هرزه هزار * سر عالم جو ایسک
 عشق ایله زار اول چون هزار * (و انقلقت الانوار) *
 و جمیع انوار آنک ذاتند منطلق اولدی و ظهوره
 کلدی کرک انوار ظاهره اولسون انوار شمس و قمر
 و نجوم نبره و سائر مشیرات کبی و کرک انوار باطنه اولسون
 نور روح و نور قوی و نور عقل و نور ایمان و نور
 ایقان و نور قرآن و انوار تجلیات و سائر انواع کبی تکمیل
 حدیث شریفه کلور اول ما خلق الله نوری
 و قرآنده کلور قد جاءکم من الله نور و علویاته نور انبیات
 دید یلر زیرا اختراعه قریبدر بو سبب ندر که
 اول اولاد بحسب الغالب نکاح صحیح اوزرینه تواند
 تکلمه نورانی اولور و فخر عالمک صلی الله علیه وسلم

نور بندن

نور بندن اقدم مخلوق اولماقی حسیله نور اسمایزاده
 مختص اولدی رب العالمین جل و علی کندو ذاته
 نور اطلاق ایتدی کی تکمیل نظم میننده کلور *
 الله نور السموات و الارض فخر عالمه صلی الله علیه
 وسلم دخی نور دیدی زیرا هم اقدمیتی وهم مظهریتی
 و ارایدی و بوتقریردن فخر عالم صلی الله علیه وسلم
 افضل المخلوقات اولق لازم کلدی زیرا معدن انوار
 اولان نور کلی اندن مستفاد اولان انوار جزیه دن
 احسن و اعلا در شمس ایله نبرات کلک سؤال
 اولور سه که تفسیر و سبب عاده کلور که حسن
 روی بو سلف علیه السلام نور کر سیدن و حسن جمال
 محمدی علیه الصلوٰة و السلام نور عرشیدن مستفاد در
 مع هذا عرض و آنک حاوی اولدیغی جمیع اجسام و انوار
 نور نیندن علیه الصلوٰة و السلام خلق اولمشدر
 پس نور نبوی نور عرشیدن مأخوذ در دیمک تعلک سدر
 جواب بودر که عرض اعلی آنک نور ذاتند خلق
 اولمشدر و لکن نور صفاتی نور صفات عرشیدن

یعنی علوم شریعت و فوائد طریقت و انوار معرفت
 و اسرار حقیقت علماء ائمه انکله ظاهرا و اولو
 فخر عالمه صلی الله علیه و سلم ینه مجاهدان نور
 سراج صکی هر جانبیدن مضبدر تکبیر
 و جعلنی نور اکاد لالت ایدر بو سببندند که
 نمازده ماوراده اولانی معاینه ایدر زدی زیرا جمیع
 جهات چشم اولشیدی لبحره * چونکه بردر باتکده
 جمله جهات * هر باتکدن کوررسن آفانی * سنی کور
 سون سنی جهات ایجره * ایستین سرنور خلایق * و فخر
 عالم صلی الله علیه و سلم خصوص اوزرینه ایکی نور
 حقیقی سی و ایدر بری نور نبوت و بری نور ولایت ایدی
 و داع عالم فانی قلده قلزیده نور بوتک ظاهره متعلق
 اولان مرتبه سی شریعت مطهره ده قالدی بو معنا
 حالا فخر عالم صلی الله علیه و سلم امت مر حومه سی
 آرا سنده در آنکچون بی آخر کلرزیرا کندی حی
 و شریعتی باقیدر و باطنه متعلق اولان مرتبه سی
 حقیقت محمدیه ایله در تکبیر بالاده اشارت اولندی

یعنی

اخذ اولمشدر پس نشاء عنصریه لری حسینله
 نور صفات محمدی صلی الله علیه و سلم نور صفات
 عرشدن ماخوذ اولمغه مانع بو قدر زیرا جا تر در که
 صفات عرشه نور زانندی عارض اوله مع هذا
 عرشدن منأ خوذا اولان نور فی الحقیقه کدو نور لیدر
 زیر عرش اول نور زانندی فخر عالم صلی الله علیه و سلم
 ظهور زدن و حقیق اکاتجلیات منوعه سندن بولندی
 شویله که اگر فخر عالم صلی الله علیه و سلم بونشاهیه
 تنزله دودر اطوار و منازل ایدر کن مرتبه عرشده تعیین
 بولمسه لردی عرش اول نوری قنده بولوردی الخاصل
 فخر عالم صلی الله علیه و سلم اخذ ایتدوکی نور کندی
 اما تیدر خار جندن نور بو قدر بیت ناشدی ظاهر باین
 حسن و جمال ارباب دین * متفق کشتند در تفضیل
 انسان بر ملک * و فخر عالمه صلی الله علیه و سلم قرآند
 سراج منیر بولردی زیرا یو شیده اولان حقایق
 مقتبسان انوار معرفته آنکله روشن اولور و بو نور در که
 بو قدر افاضه ایله ذره سی اکسلین و شعله سی کسلین

اخذ ایتک مشکوت نبوتدن اخذ ایتک حکمنده در
 زیرا قطب باطن نبوده فتابو اشدر بعضی بته که
 خام اولیادیمشدر مراتب ولایتده بر مرتبه کلبه به
 مظهر اولی اعتباریله دروالاتم الانبیا والاولیا
 فخر عالمدر صلی الله علیه وسلم زیرا نبوت و ولایت
 آند ظهور ایتدی و کی کیسه ده ظهور ایتامشدر قرک
 بدی تی کیدر سائر ظهورات آنک تفصیلیدر آنکچون
 ولینک کرامتی نینک معجزه سیدر زیرا ولی مظهر در
 حکم ظاهر کیدر مظهرک دکلد رانکچون دعوا
 ممنوع و مدمو مدر لازم اولان کال ظهور ایتدی کده
 مظهر بته جد و ندادرتزه اول شرف پیدر که سلطان
 خانه مزه نزول ایلیمه ویریدن فهم اولندیکه نور نبوی
 نور اصلی ونورا اولیا نور فرعیدر تنکیم شمس وقرده
 مشا هد در یعنی نور شمس ذاتی ونور قرعارضیدر زیرا
 عکسدر عکس ایسه اصلی کی دکلدر والا یامساوات
 و یا مزیت لازم کلور و بوسره اشارت محمدیه ده کلور
 اگر اسمنی اوقود کسه مسما سن طلب ایلیمه* بوجده

ونورا ولایت که باطن نبوتدر حضرت قطب الاقطاب
 قدس سره ایله دور ایدر اگر چه قطبیدن غیر
 اولیا چوقدر ولکن جهله تک انواری بونور دن
 مستفا ددر زیرا قطب واسطه فیضدر لحرره
 * طوته کوز عشق پاک ایله بر کار * ایلیمه اولیایی هم انکار
 ایلر انکار آدمی مر دود * طوتو انکار ایله دلی زینکار
 سؤآن اولورسه ککه خبر ده کلور ککه
 علماء هذه الامه ککایا نبیاء بنی اسرائیل
 معناسی علی احد الموجهه یکدر که امم سالفه تک
 اولیاسی انبیا شدند و انبیا سی دخی فخر عالم
 صلی الله علیه وسلمدن اخذ ایدر ردی فاما بو امت
 مر حومع تک اولیاسی بالذات مشکوت نبوتدن
 اخذ ایدوب بومعنا ده انبیا بنی اسرائیل ایله مشترک
 اولورلر و اولیا متقدمین اوزرینه بونکله فضیلت
 ورتجان بولورلر پس بجه اولیا باطن قطبیدن
 اخذ ایدر جواب بودر که مقصود بالذات قطبک
 مشکوت نبوتدن اخذ ایدر و بردخی اولیا باطن قطبیدن

اخذ

ایسته کل آنی که صورت عکس میداردانی * و بود کز او انان
 انوار معنویه به غروب وافول یوقدر زیر الایل
 ولانها رعالمندند و بوسره اشاره حضرت ابراهیم
 صلوات الله علی نبینا وعلیهین بطریق الحکا به
 قرآند * کلام * لاح لافلین * تحقیقی بود که
 انساننده نور کوکب قلب ونور قهرورح ونور شمس
 سروارد و لکن بونلک تجلیاتی دائم دکدر کواکب
 وقر وشمسک ظهوری دائم اولمیدیگی ککبی
 بوجهتند رصکه فلاسفه ورهانه نک کشوف
 وادراکاته اعتبار یوقدر زیر مراتب مقیده ذمه حاصل
 اولشدر معبر اولان اطلاق اوزرینه اولان تجلی حقدر
 زیرا اولوقته نفسانی اولان ذات وصفات و افعال
 فنا بولوب حقایق اولان ذات وصفات و افعال
 انواری ظهور ایدر و بونواره ایدی فنا کز بوسیدن
 حدیث شریفده کلور بنام عینای ولانام قلبی یعنی
 نور ظاهرا غروبندن نور باطنک غروبی لازم کلز
 غروب ایدن نور باطن دخی تجلی ذاتیدن ماعدا سیدر

انکچون

آنکچون کل اولیا بوجلی به واصل اولدجه مسترح
 اولن زور و مقامده قرار قلنر لحرره * ایسترایسک تجلی
 انوار * وارشدن فنا بوله کور وار * یوفنا به ایشمکه
 بر دم * دائما حضرت حقه بلوار * (وفیه ارتقت
 الحقایق) * ارتفاق التیام معناسنه در ارتقت
 اولور ایسه افعال بانندن همزه صیرورت ایچوندن صارت
 رتقا معنا سنه رتیق فتقک ضدیدر یعنی جمیع حقایق
 آنک هو بیننده مرتیق یعنی مجتمع و ملتم اولدی معلوم
 اوله که حقایق ایکیدر بری حقایق کونیه بری حقایق
 الهیه در حقایق کونیه ارواح واجسامک حقایق
 و حقایق الهیه ذات وصفات و افعال واسما نک
 دقایقیدر بر حقایق مطلقا منکشف اولدجه ولایت
 داره سنه قدم بصم زرا سنت الهیه بونک اوزرینه
 در که سالک حق اولو عوالم سیرانیه نک حقایقی
 مکاشفه ایدوب ثابا ولایت ایله متحقق اولور و عرق
 نبوت منقطع اولدایسه درجه نبوته دخی قدم بصر
 شمعی که عرق نبوت منقطع اولمشدر ولایت ایله
 نبوتک بیننده بر پرده وارددر که وجهه مادمین نزول

س

و حیدر و والا وجه خاص مدد ان الہام مقرر در
 بومکاشفہ بہ اشارت طریقیہ قرآنند. کلور و کذلک نری
 ابراہیم ملکوت السموات و الارض ملکوت در
 مراد بوطن و حقایق و اسرار در یعنی نفس و آفاقہ
 ملکوت اجرام علویہ و سفلیہ و بوطن ہیاس کل
 و تدویرات و اسرار کرات و مولداتی سکا اراقت
 ایتد و کز کی سندن اول مظهر تو حیدر ذات اولان
 چذک خلیلہ دخی اراقت ایتدک بوندن مقصود اراقتی
 اراقتہ تشبہدر رویتی تشبہ تشبہ بی تنکیم حدیث
 شریفہ کلور انکم سترون ربکم کل ترون القمر لیلہ
 البدر مع هذا من فی بی شہود دہ تفاسوت وارد در
 زیرا فخر عالم شہودی اکلیت و جہی اوزرینہ در
 و انبیا علیہم السلام آراستہ بعض مرابتہ تفاضل
 اولدایغی ککی اولیا آراستہ دخی تفاسوت وارد در
 الحاصل فخر عالم صلی اللہ علیہ وسلم ذاتی بر نسخہ
 الہیہ در کہ حروف شون و کلمات اعیان و آیات حقایق
 از وا حیدر و مثالہ و سورت صور حمیہ بی جامعہ در

و کذلک

و کذلک حروف اسماء ذاتہ و کلمات اسماء صفاتیہ
 و آیات اسماء افعالیہ و سور اسماء آثاریہ بی محیط در
 اولکسی کلاب وجود ظلیتک اسراری و ایکنجیمی
 کتاب وجود حقیقتک حقایقیدر و بوهویت مرتبہ
 سندہ اولان علوم فاضلہ و حقایق شریفہ بی
 وجودی شریک جلی و خفیدن تو حیدر عینی و تجرید
 حقیقی و تقرید حقی ایلہ تطہیریدن مس ایدر تنکیم
 قرآنند کلور لایسہ الا المظہرون و بو حقایقہ
 شریع و ایم و از مندک اختلافیہ تبدل و تغیر کلوزیرا
 حقیقت دیند و قرآنند کلور ان الدین عند اللہ
 الاسلام یعنی حضرت آدم مدین غایتہ دک اصول
 دیندہ اتحاد اولد یعنی کبی حقایقہ دخی اتحاد
 وارد در تکچون حقایقہ نسخ طساری اولمزیرا
 برنسنہ کہ بالذاتدر بالغیر مثل اولمز و انسان ایلہ
 بو حقایق آراستہ اولان مناسبت کل ایلہ اجزا آراستہ
 اولان مناسبت قیلندندر انسان ایلہ اعضا آراستہ
 اولان مناسبت کبی بوخسہ کلی ایلہ جزئیات آراستہ

صکره علوم زانده دخی تعلیم ایلدی بوندن ظاهر
اولدیکه فخر عالم صلی الله علیه وسلم علیه جمله انبیا
واولیا اوزرینده تفوق ایلدی انکی چون حقیقده
بیور ایلدی و کان فضل الله علیه عظیمسا
زیرا علم جمع ملکانه فاضل اولیحق امتنانانی
تفضیل ایله درو جا زدر که آدم ایله ادا ابو البشر اوله
یعنی علوم آدم علیه الصلوة والسلام انک شاننده
تنزل ایلدی زیرا آدم ومن دونه مقدمات و فخر عالم
صلی الله علیه وسلم نتیجه و خاتمه انکی چون هر کس
اول علمی استعدادی قدر فهم ایلدی و فخر عالمده
صلی الله علیه وسلم اکلیت وجهی اوزرینده
ظاہر اولدی و قرآنده کک اور و علم آدم الامعاء
بو آدم ایله ادا ظاہر ده آدم صور بدر ککه
ابو البشر درو حقیقده آدم حقیقده که عقل اول ایله
نسیبه اولسان روح محمد بدر پس آدم ناینسک
حقیقندن مقدم آدم اول سما و تعینانی دور ایدر کن
جمله انک حقیقته مطلع اولمش و هر برینک اسمیله

اولان مناسبت دکل انسان ایله افراد ارسنده اولان مناسبت
کبی پس انسانده جمعیت اجزا اولد یعنی کبی
جمعیت حقایق دخی وارد زبیر اول حقایق انک ذاتندن
خارج دکل پس من الله بستمکران بجمع العالم فی واحد
لمحرره کیمک که اوله ذاتنده حقایق * اولور اقران یکنده
مورد فائق * اولو بدر نافه مشکله آهو * کوره عالمده
ص غوب خلا بق * (و تنزلت علوم آدم) *
آدمله مراد جنس انساندر تقدیر کلام وفی قلبه تنزلت
العلوم العزیزه لخصیصه بالانسان دیمکدر تنزل فی کلبه
سمله استسمال اولندیخی علومک قلبیده رسوخنده
دالدر و انسان راسخ فی العلم اولدیکجه معلومک
حقیقته وصول بقرن و قلبه نلفا واطمینان کلز
یعنی جنس انسانه متلبس وخصیص اولان علوم
حقیقیه انک قلبیه تنزل ایلدی تکیم حدیده کلور
فعلت علیوم الاولین و الاخرین و برز و ایتده
فانرخی علم الاولین و الاخرین و علمنی علوماشتی
وارد اولمش ایلر یعنی علوم اولین و اخرینی تعلیمندن

نسبی ایشیدی پس آیت مذکورده اسمادن مراد
 اسماء مجردة دکادر بلکه اسماء و معنیات و حقایق
 بجموعیدر خصوصاً صوفیه قنده اسم تعیین معناسنه
 درو معیندن مراد انک حقیقتیدر تکیم حدیثه کاور
 رب ارنا الاشياء کما هی پس بر کسه مثلا اسم
 غنی بیلدکدن صکره لوتی دخی بیتک کرکدر که
 ایض و یا سوددر اندن سمعله صوتی و شمیله ریخی
 و طعمله ذوقی و لمبیله این و خوشوندنی ادراک ایله
 اندن اخلاق و خواص و منافع و مضارینی معرفته
 انتقال ایدر اندن بونلرک وراسندن اولان
 حقیقتی ادراک تجاواز ایدر پس بر غنیک حالی بویله
 اولیجق جمیع اشیادخی بو کفایس اولنه و جمیع اشیانک
 حقایقی اجالا و تفصیلا درک ایدن نه مرتبه به قدم
 بصمق کرکدر ملاحظه اولنه و اول که عقاید کابنده
 حقایق الاشياء ثابتة و العلم بها متحقق دینلشد
 علماء ظاهردر لر که مقصود جنس حقایقه علمدر
 زیرا هر برینه علم تعلق ایتماشدر فاما جوابی آساندر

زیرا

زیرا جمیع اشیانک حقایقی فرد واحد بیتک کفایت ایدر
 خصوصاً بو قدر کل اولیا بطریق الکاشفه بیلشدر
 و قاصد سره نیجه علوم غریبه تعلیم ایلشدر بو اشیانک
 حقا یقنه علم تعلق ایتمسه خلقی عبت اولور حکیم
 الهیدن ایسه عبت نسنه صادر اولوز انکی چون اوائل
 سوره اولان مقطعاتک حقایقی اهل الله کشف
 ایله معلوم اولمشدر آنی تنزیل بالکنز ایمان ایچوند
 دیمکده قصور واردور لیکن حقایقی افشایه مأذون
 اولماقی حسیه ستر ایدر و لوازی بیان ایله
 اکتفا ایلر زیرا سلطان المفسرین و ترجمان القرآن
 بیور مشلدر در ککه ابهم اما ابهم الله و فصلوا
 ما فصل الله پس ابهام اولمقدن بطلانی لازم کلر
 بلکه قاصد سرری صیانت ایچون ابهام اولنور و حدیثه
 کلور ان للقران ظهرا و بطناً پس قرآنک مدلول
 ظاهر یعنی علمای تفسیر و مدلول باطنی اهل تحقیق
 تاویل ایتدو کیدر و لکن مؤل اولان کتاب و سنه
 موافق کرکدر زیرا دیمشدر در که حقیقت صکره کتاب

ما کدر و دینشندی دے ما یریک الی ما یریک
 زیرا عقله کجا یشدن دور اولان نسنه زهر قاتل و سم
 هلاهل کیدر بس انکار ده عجله ایجاب اکا بردن
 صا در اولان کلامه محیل صحیح تنبع ایتمک کر کدر
 هیچ اولمزسه باری اربابی یلور دیوا هلنه احاله لازمدر
 واحیاء العلو مده بعض عارفیندن نقل طریقیله
 کلور که برکسنگ بو علم وهیدن نصیبتی اولسه سو
 خاتمه دن خوف اولنور العیاذ بالله واد نای نصیب
 بو علی تصدیق و اهلی تسلیمدر اهلی بملکده ایسه
 زیاده صعوبت وارد زیرا عامه ناس شمدی کرامت
 اهلی آرر کر امت کونیه ایسه ولایته شرط دکدر
 شرط اولان کرامت علیه در که ذکر اولنان حقیقه
 متعلقدر و نیجه لر دخی حقیقت دیو سوبلر و یازر
 آنی دخی تشخیص ایتمک زیاده کوجدر صراط
 مستقیمه اهتد اعقل سلیمی و طبع مستقیم و ذوق
 صحیحی اولنره مخصوصدر هر علم هدی و هر حال
 طریقی اوزرنه دکدر طریقی ضلالت چوقیدر

وستندن اکا ایکی شاهده اولمه الحاد و زندقه مقوله
 سید زریا قرا نده کلور ولا رطب و لا یابس الا فی
 کاب مبین باطنیه طایفه سنک مر دود اولدیغی
 ظواهر قرآنی ردایدوب بو اطنی دخی کندنی هواری
 اوزرنه حمل ایتمک ندر سوآل اولنور سه که انبیا
 علیهم السلام لسان باطن ایله نیچون تکلم ایتمیلر
 جواب بود که عوام و خواصک مجموعنه مبعوث
 بلغله بحسب الظاهر خطابی تعمیم ایروب بحسب
 الباطن تلویحات ایله آکفایلدیلر زیرا دیشلردر که
 لایساح الابل فی سروق السد جاج و هجرت
 نبویه دن ایتوز تاریخنه کلهمه خواص امتک لسانه
 کتور دیکری رموز مقوله سی ایدی زیرا شرح وتفصیله
 ما ذون دکلرایدی صکره اکبروره دن نیچدر بحسب
 الاقتصا ما ذون اولوب بولسانده کابلر تا ایف ایلدیلر
 بویه ایکن ینه فهمنده صعوبت وارد زیرا مذاق
 لازمدر کییا علی کی که نقدر اظهار اولنسه حیرت افزا
 اولور بو سببدن دیشلردر که خذما صفا دے

زیرا خلقتمده اطوار مختلفه اوزرینه تد ریحله کلا وکی
 کبی تکیم قراآنده مواضع کثیره ده مصر حد در
 علمه دخی تد ریح اوزرینه در آنکچون دیمشدر در سیر
 فی اللهم نهایت بوقدر یعنی انسانک سیرینه دنیا
 و آخرتیه نهایت کلن بلکه دائم ازدیاد اوزرینه در زیر
 تجلیات متنوعه دن علم متنوع اولور و لکن
 مقاماته نهایت وار در بر بادشاهاک اولکه سی
 مضبوط و ممالکی محدود ایکنی ثنوتات احوانه نهایت
 بوقدر و بوقدمدن مولانا قدس سره پور ای برادر
 بی نهایت در کهیست * و بومعنایه اشاره تنزل تفعل
 صیغه سی اوزرینه ایراد اولندی زهی علم شریفکه
 ملک کارشک ایلیم و هدایی قدس سره کلماته کلور
 براوز که علمه عالم اول ملک آتی بیطن اوله حضرت آدمک
 ارضه هبوطی بو علم ایچون ایدیکه ظهوری عشق
 اوزرینه مبنی و عشق دخی درد اوزرینه موقوفدر
 جنتیه ایسه درد و بلا اولور بونک نظیری ند ما
 سلطاندر زیر بونلده ایالت بکری کبی وقوف و تجریمه

مرا تبار بعه ده اهل سنت و جماعت مذهبی
 اوزرینه اولان قی ناد در در که فرقه ناجیه اولان
 بونلور در کسر به بو لیکنجه سالک قهر در نجات * اطفاف
 بوزندن بوله می درجات * بعد ذاعلومی آده نسبت
 ایلدی زیرا انسان مظهر تامدر تکیم حدیثیه کلور
 ان الله خلق آدم فتیحلی فیہ ای جمیع اسمائه
 الجلالیه والجلالیة ملک ایسه حقیقت بسیطه یعنی
 بالکنز جماله و جن بالکنز جلاله مظهر سردر و بوسر
 اشاره حدیث شریفده کلور اللهم اغنی
 بالافتقار الیک افتقار دن مراد جمیع اسماء اللہیه
 نک بوزندن حقیقه انسابدر بومعنی ایسه کمال اوزره
 فخر عالمه صلی الله علیه وسلم میسر اولمشدر زیر
 حقیقت محمدیه واسم اعظم بر در جمیع اسماء ایسه
 اسم اعظمک تحت حدیثه سنده در پس ملکه ترقی
 بوقدر خلقتی رفی اولدیغی کبی علمی دخی رفعدر
 مکر کیم نادر اوله تکیم حضرت آدمک تعلیم ایلدیکی
 ایما ایله ترقی بوندیلور انسانده ایسه ایدی ترقی واردر

یوقدریس قلعه محافظگری ند ما دن اکل و خدمت
 اهلی معطلدن افضلدر قطیبتده تنزل واردر
 دید کلری معنای اغویسنه مجولدر مقصود مرتبه
 خدمته تنزدر انکچون انبیا و کل اولیامقام خدمتمده
 مقامات شداد انکچون برادر و قرانده کک لور
 سخسان الذی اسری بعبدده یعنی انسان
 اسراء مرکب و اسراء بسطی عبو دیتده بولور که
 خدمتدر زیر عبیک مولا اولدیغی یوقدر و یوسیدن
 مجاینده اعتبار یوقدر در زیر اوزرلندن قلم مرتعدن
 و سکر اهلی دخی صکواهلنه کوره پست پایه در زیر
 سکر جنون کیدر انکچون سکر غالب اهلی
 مسلوب العقل و الاختیار اولوب بعض تکالیف
 شرعیه بی اقامت ایده مرز ملاحال جزیده سا قظ
 اولوب افاقت بولنجه نمازه قیام ایده مز و کینک
 سکری اون کون تمتد اولور شکره شرف علم ادبی
 سیله کوره * خدمت دین مبینی قیله کوره * دیرایسک
 ظاهر اوله نور خدا * ماسو اکوردینی دلدن سیله کوره

فاجیز

* (فاجیز الخلاق بق) * ظاهر اولان بودر که فانک
 سببیتی بالکن تنزل علومه کوره در یعنی تنزل علوم
 و خصوصاً تنزل قرآن سببیه جمیع خلائقی اعجاز
 ایلدی یعنی عاجز قویدی و کیسه علمده مطلقاً انکله
 مناظره و مباحثیه قادرا و لیدی ظاهری اهل ظاهره
 دلیل و باطنی اهمل حقیقته برهان اولدی و هلندن
 قطع نظر اسان مبارکنده اولان فصاحت و بلاغته
 دخی کیسه مظهر اولدی انکچون حضرت عمر
 رضی الله عنه سئوال ایدوب یانی الله مالک افصحننا
 دید کده فخر عالم صلی الله علیه وسلم بیوردیلر که
 جانی جبریل فلفنی لغته ابی اسمعیل و دیشلر
 در ککه تقدیر کالات بشریه وارا یسه قولی
 و فعلی و خلق و ذبیوی و اخروی جمله سی
 فخر مالک صلی الله علیه وسلم کالات جامع سندندر
 انکچون هر فصیح و بلیغه جواب و پرور هر مقامک
 مشککن حل ایدر و کک تیره رسم خطی تعلیم ایلر
 وارباب حرفته علوم حرفندن چوق نی تعلیم

بیورول دی بوسیدن جهله خلقی الی علمه زبون
 و کالانه مسخر اولدی بوعلک سببیه درکه ایله
 مسراجده جهله مقامات انبیایی کدر ایلمدی
 موسی علیه السلام غیرتندن اغلندی و جبریل
 علیه السلام الی سیرندن عاجز قالدی و کل امت دخی
 بقدر الاستعداد بو معنایه وارث اولدیله انکی چون
 بعضی مبشرا تده وارد اولدیخی اوزره امام عزلی
 قدس سره حضرت موسی علیه السلامه جواب
 ووردی و نیجه سی ارواح سالفه ترقی کوسسوردی
 بعضی یونیک قهرده جوابی فهم اولنجوب منکرین
 حاجن او تکثیر ارجوع ایلمدی زیرا بونلک علومی
 لدنی بقوله سیدر و اول مرتبه لفظ و معنای
 شامل استرسالات و تنزلات ربانی فی عقل درک ایده من
 و شعور و ادراکده بونلک کتدی بوله کیده من بوندن
 فهم اولدیکیه علومده تفاوت و اردر اگر چه که هر علم
 کتدی نفسنده کالدر یعنی نقصان و کال بری برینه
 اضنا فله در بومعی ایسه نفس الامر کالدر بی منافی

دکدر

علم علی

دکادر تکیم وزارت کالدر اگر چه که سلطنه کوره
 نقصاندر قافهم جدا ولا تسککن من اهل الجرح
 المطلق فانه لیس بمرضی عند رب الفلق فاما
 اولسه که دیرل علم بیدر و طارف بالله اوقومقی
 یازمی بلمر و درس علومه اشتغال بعهاد حقه سبب
 اولور بونلر بونلرک امشالی ما اولدر اهل طعنک و قائل
 جاهلک فهم ایلمدی کی دکدر زیرجاهله اوزرینه
 علم حالک و جوبی متفق علیه در تکیم حدیث شریفده
 کلور طلب العارف یضد علی کل مسلم برکوی طریقت
 نام کابنده جهلانک حالنی مطلقا صوفیه یه اسناد
 ایلموب عموم اوزرینه نخطمه قلد یعنی خطبا در
 زیر هر فرق مقلدی و محقق و بلکه مؤمنی و کافری
 اولور فسق و بچور و الحاد و زندقه اسکیدر هر اقراره
 بر انکار هر ایمانه بر زنا و هر نوره بر نار و هر کله بر خار
 توأم اولدیخی شمدیمی بیلندسندر * کنج و مار و کل
 و خار و نم و شادی بهمست * لیس علماء رسوم آراسته
 نیجه فاسق و فاجر بلکه نیجه کافر و ایاکن آنلک

علمک حجاب اولدیغی
 رینه کوره در خطا
 رسوم اعتبار حر
 سهیه و اعتبار حر
 فی الله حجاب قلدن کا
 فسقی قانما بعض
 اولسندر قانما بعض
 او لیسدر که بعضی
 منظر الی لایحصر
 فی زما ناقوم الی
 غلب علیه هم
 هم غلب بهم زلفه
 العلم و غلب الی
 کالوال الله غلبه
 قوالی ذلک او غلبه
 قوالی ذلک او غلبه
 والله حجاب خطیب
 والجهل واد
 القلب عن الجهل واد
 و فی الله حجاب من

حجاب

ولا حق اليه مراد علمه سلفه لاحق اولاندر و بر دخی سابق روح و لاحق قلبد ز بر اقلب روحله جسدهك از دو اجندن حاصل اولشدر پس روح و جسده پدر و مادر کی مقدم و قلب فرزند کی مؤخر در و بودنی جائز در ~~که~~ سابق ایله مراد امم سالفه و بلکه انبیاء ماضیه و لاحق ایله مراد امت مؤخره و بلکه اولیا اوله یعنی حقیقت اوزر بنه آتی نه انبیاء و نه ائمه خواص و عوامی بیلدی ز بر ایدیشلدر در که علوم اولیا علوم انبیاءن یدی در یادن قطره کبیر و علوم انبیاء علیهم السلام دخی فخر عالمک صلی الله علیه وسلم علمدن بحیار سببه دن قطره کبیر پس بر نسنه نك که حقیقتی ادراکدن اکل ناس عاجز اوله ساژ ناقص لر چون جهله ادراک ایدر لر انک چون منادی یدی یعنی ضمیر کل بشر دن کاپه در و یوندن ملك ادراک ائمه لازم کلز ز بر افاضل بتطد و کنی مفضول نه بیلور بو مقامک تحقیقی بودر ~~که~~ انسان کاهل موطن کوننده اولدجه معروف و مندر کدر چن عالم عزت

اعتقادات سینه و اعمال فبیحه سنه نظر ایدوب ساژ علماء سنتی جرح و طعن ائمهك چاژ اولدیغی کی متصوفه ارا مننده دخی نیجه ملحد و زندق و زانیع و ضاله با قلوب ساژ علماء باللهه اطاله ائمهك درست دکلدن ز بر اساری دکلدن بلکه هر کس کندی علمینه سر هوندن یومف سامک تفصیلی وارد و حقیقتنه و قوفه علم نافع و کشف جامع کر کدر نعوذ بالله من ان اکون عطا هر قهره لحرره صمه کیم عالمده هر بر آدمی انسان اولور * کیمسی انسان اولور سه کیمسی شیطان اولور * (وله تضائلت الفهم فلم یدر ~~که~~ مناسابق و لا لا حق * وانک ادر اکیچون فهوم خواص و عوام تضائل ایلدی یعنی ضعیف و حقیر و عاجز اولدی پس بزدن کسه آتی کنه می اوزر بنه ادراک ائمه نه سابق که اهتک مقدم لر یه و لا حق ~~که~~ مؤخر لر یدر تکیم مجدی ده کلور کیمسه بیلدی که اول نه شاه ایدی * و بر دخی سابق ایله مراد ابرارد و بر دخی سابق ایله مراد فضل ایله سابق سبق ایدن

ولا حق

و خبروتیه قدم باصوب وادخلی حتی مقابله سنده
 اشارت اولنان جنت مضافه به دخول ایسه جنت
 خلقك نظری اندن منقطع اولور و عالم عبیده
 مسجین اووب قانور جسده و ناره باقوب یلندی
 و کورندی قیاس اولنور مع هذا فی لطیفه مجهول
 و غیر مدر کدر بونک نظری سلط ساند ز براساطیک
 سراسی رفاج طبعه در پس سلطان سراسیک خار جنده
 اولد عیسه که عالم انار در مشا هده اولنور خارج
 سراسیدن نه دخول ابتد کده عوامک نظری کسینور
 و داخلینه دخول ابتد که خواصک دخی نظری که یلور
 و تخته جلوس ابتد و کی حلاله اولان ساظنت ذوقی
 جانشین غیری ادراک ایمن اگر چه علم یوزندن اطوار
 یلنور و جمیع مقاماته دخول حاصل اولور و لکن علمه
 قدیم مقارن اولد دجه معلم اولان مطلوبک لوازمیندر
 حقیقی بقی کادر پس مطلقا انسان کامل ادراک
 اولحق منتکل اولیق مظهر اسم اعظم و اووب مقام
 اولد ناده ممکن اولان فخر عالم صلی الله علیه و سلم
 نتیجه ادرک اولنور بومعنا یه اشارت جنت عبیده

وسيله

وسيله مقامانده ساکن اولورلر زيرا وسيله نك فو قنده
 مقام بودور و شجره طوبانك محمدی المقام اولد یغنیك
 سری دخی بودور دیمشلر حتی بیلكدن انسان کالی
 بیلك تسعیندر زیرا حتی تعالی جمال و جلال و نهایت
 کالیله معرو فدر بشر ایسه دنشا بهاتندندر که وجود
 حقیقی و وجود اضافی طرفلرینه ناظر در پس سایه به
 نظری ایدن نور شمسدن محروم اولور و سایه نك وجودی
 کشف اولغله عامه نك نظری اکادر کورمز
 مبین که بر کیمسه بر بنجره داو کندن طشره بر نسته
 القایلیسه می طریقیله اول مر می اولان نسته بحسب
 الغالب بنجره نك آخا جنه و یا تیم وورینه اصابت ایدر
 زبر افخاج و تیمور محسوساتدن وروزنه ارالخی هواء
 مطلقنددر محسوسات ایله الفت ایسه غالبدر پس رای
 هواء مطلق جا بنه می ایدم صانور بویله اولسه
 اصابت ایددی و لکن غلبه حس ایله خطا ایلدی
 ایکچون بر ظاهر دردن باطنه عدول و صورتدن معنایه
 انتقالد قتی کورخلك واردور بوسره اشاره بعض کلمات

حسنى ايسه معنائك حسنه تا بعد جمال محمدى
 بونشأ انسانه به نزننده عالم ملكوته مرور ايش
 و آنك صورتيه صورت بوشيدى انكجون بوجال
 حقيقى وكال معنى ايله ياض وارمونق و معجب اولدى
 بعد ذا ملكوت عالم ملكه نسته لطف و نورانى
 اولغله ظهور جلالى كانسبت ايلدى زيراجال حسن
 و بها و نور ايتدن عبارت ديدت * دبير صنع نوشت است
 بكر خارج تو * بمسك ناب كه الحسن والملاحه لك *
 * (و حياض الجبروت بفيض انواره متدققه * جبروت
 عالم اسماء و صفا تدر و عالم مجرداته دخی دیرر یعنی
 ابدانندن مجرود ذوات که انلرده نه لطیف و نه کثیف
 جسم بود یعنی عالم عظمت و عالم مجرداتك حياضى
 آنك فیض انواريله تدفق ایلشدر یعنی دو کلسدر
 مقصود اول حياضنه دو کيلن آنك فیض انواريدر
 دیکدر پس بونده دخی جبروتى حياضنه و فخر مالک
 صلى الله عليه وسلم فیض انوارى آه تشبیه واردر
 و تدفد کی سرعت سیلانده اشارت واردر ك

کارده کلور اولسانك کولکلندن شینا للهی کسه کیم
 شکاهت ایدن اول کوز ايله قاشی دکل بوندن مراد
 نظری ظاهره قصردن مخذ پردر کفارک خذلانی
 وارباب انکارک حرمانی هب بوجه ندر نعوذ بالله تعالی
 لمخز ره نیجه بیلسون حقیق ایش جاهل * نیجه کورسون
 بوحالی اعی * کنهی کیم بیلور مسمانك * کر چه
 دللر ده سو بیلور اسما * (قریاض المملکوت زهر جلاله
 مؤثقه) * ملکوت عالم ملائکه به و عالم ارواحه شاملدر
 و هر نسنه نك باطنه ملکوت دیرر مثلا نفس ناطقه
 ملکوت دند ر انکجون آخر یسن ده فسحان الذى
 بیدر هملکوت کل شیء بیلور لمشدر یعنی
 هر نسنه نك باطنی و روحی قبضه قدر ننده در بونده
 ملکوتی ریاضه و جمال نبوتی شکوفه تشبیه واردر
 ریاضك ایشاق یعنی خوشلغی شکوفه ايله اولدیغی کى
 ملکوتك خوشلیغی دخی جمال محمدى صلى الله
 علیه وسلم ايله در حقیقی بودر که ملکوت الفاظ
 و جمال محمدى صلى الله علیه وسلم معنی کیدر لفظك

ابتدا عالم اسما و صفاتك ظهروى و مجرى دالك حصولى
 بوفضله اولمشدن و بوعالمه قبض جهله دن مقدم
 كلشدن بعدن عالم جبروت عالم امرك نورانيندن
 اختراعده قريب اولمغه فبض انوار انبات ايلدى
 و مجرزانده حكما الله متكلمين اراننده كلام واردر
 حكما عقول و نفوس مجرده بي ملامتلكه كلرو بي ايله
 تفسير ايلشلدن و لكن بعض صوفيه محققين قنده
 عقول و نفوس مجرزاندن كلدر كرو بيون ديدكلرى
 ملامتلكه مهميوندن كه استغراق مشاهده دن ناشى
 آدم و عالمن فارغ و بي خبردر و بونلر حضرت آدم
 عليه السلامه نچند ايله مأمورا اولما مشلدن و بونلردن
 ماعداسى مأمورلر در و ارواح مجرزاندن اولديغى
 صورتده امام محمد غزالي رحمه الله حكما يه متابعت
 ايدوب مخير دكل و عالمنك برجه ننده دخی دكل
 و ايدانده داخل و اندن دخی خارج دكل ديمشدر
 فاما برادرى احمد غزالي قدس سره بسراج العقول
 نام كتابنده آنى رد ايدوب مخير در ديشددر زير ايدانده

فام

فام اولان نسنه عند المتكلمين مخير دريس بونلر
 قنده جواهر غير مخيره بوقدر حكما دبرلر كه عرشك
 ماوراسى لا خلا ولا ملا عاليندر و صوفيه ديرلر كه بلكه
 عالم بلا در زير ازار و امله طلوددر و صوفيه نك بوكلا عنده
 ارواحك مخيرينه اشارت واردر و مهميون عالم تدوين
 و تسييرك فاورا سنده در عالم تدوينك ارنى هم اتلادر
 و حكما ذاهب اولديغى اوزره مجرذاته قائل اولمده
 ضرر بودر كه قديمه ذهاب لازم كلور حقدن
 غيرى ايسه قديم بوقدر و بعضيلر عقل اولي ملامتلكه
 دن عدد ايدوب دوام حقله دوامنه ذاهب اولمشلدن
 منزلت اقدامندن بر محلدن بوندن زياده مسا
 حشه كتور من و العلم عند الله تعالى بوقبیره لايج
 اولان بودر كه مجرذات صكه مبدعات دخی ديورلر
 و جودى ماده دن دكل ومدت ايجنده دخی كلدر
 بلس مدت و زمان ايجنده اوليان نسته بوجهله مخير
 اولور شوقدر واردر كه روح جسم دن مقار قندن
 صكره صورت جسم ايله مثل ايدر بس مخير اولوق

و جودك بقاسی فیض دائم و متصله منوط و تجلی
 متعاقبه مر بو طدر بو فیض ایسه و ساطت حقیقت محمدیه
 ایله اولور زیرا هر کسک و چودی جمع صرا تبده
 بالذات حقدن مستفیض اولغه مستعد د کلدر والا
 ارسال رساله حاجت فالز دی بومعنا یه بناء ارتباط
 لازم کلدی بومثله نك خارجده نظا بری چوقدر
 مثلا وزیر اعظم اولان کسنه پادشاه ایله خلیق ارا سنده
 واسطه در اکر بو واسطه اولسه مصالح ناس تجزی
 زیر ایدها شک شانی بحسب الغالب احتجا بدر
 و هر مصلحت که وزیر اعظم یوزندن بز پادشاهه
 مستددر و غضروف دید کلری نسنه عظم و لحم
 ارا سنده واسطه در اکر اولسه لمدن عظمه غذا
 و اصل اولور و عظم لحم کی تربیه بولمزدی زیرا ماینده
 جهت جامعه یوقدر پس اول ذوالو جهین اولان
 غضروف عظمک نما و بقاسنه سبب اولدی و کذلک
 قلب انسانی رو حله جسدا ارا سنده واسطه در زیرا
 جهت لطافتی ایله بر توروحی اخذ و جهت کما فتی ایله

لازم کلور لجمره نقدرا اولسه رکشی عالم * ینه تلزند ر
 حقیقت روح * هرند کلور صحیح ایسه سخن * فی الحقیقه
 اولو بدر مجروح (* ولاشی الاوهو به منوط اذوالاوا
 سطره لذهب کا قبل الموسوط) * یعنی برنسنه یوقدر
 موجوداتند که فخر عالمه صلی الله علیه وسلم منوط
 و هر یبوط اولیه زیرا دینشدر که اکر واسطه اولسه
 موسو ط هلاک اولور و فنا بولور دی موجودات ایسه
 وجود خارجی ایله موجودر و بقاء ذات ایله متصف لدر
 پس بوقیاده البته بواسطه یه تعلق ایشلر و بر فیض
 خاصله نما بوروب بتمشدر و اول واسطه فخر مالدر
 صلی الله علیه وسلم زیرا حق ایله خالق ارا سنده اندن
 غیر ی واسطه فیض وجود یوقدر تفصیلی بودر که
 لله تعالی عوالمک جسمایات و روحانیاتی منسلل
 قیطندر و حقیقت محمد یه دن جمیع اشیانک حصه سی
 وارد کرک جزوی و ککرک کلی و بو حصه ایله
 اول حقیقتیه صر تبط اولمش لدر شویله که بو تعلق
 و ارتباط اولسه وجود لری منعدم اولور دی زیرا

وجودک

جانب جسده فیض ایدر بوساطتله روح ایله جسم
 اراننده ازدواج ونظام وجود حاصل اولور و كذلك
 اجرام علویه ایله حرکاتی را اراننده نفوس ناطقه
 فلکیه واسطه دراکر اول محرکات اولسه افلاک دخی
 آسیاب بی آب معطل اولوردی وروی دریاده
 سفینهک جریانی عموده منوطندار زیرانقدر ارسان
 واریاده اکامر تبط و باد بان دخی ارسانه متعلق
 و متضاد را کر بوارتباط اولسه سفینه دن مقصود
 حاصل اولور و موسوط وجود بولور دی نیکیم بزم
 خاسه مزین و نحر بره واسطه در بعض مکاشفله باشلری
 بوزرنده اسمانه پیوسته رشته کک بی نسنه مشاهده
 یدر لر مش مقصود عالم حقیقه اولان ارتباطی
 تصور بوزر بوفقیهه ارتباط مند کور غیره اسلوب ایله
 تمثل ایشدر پس ارتباط حالی معلوم اولد قید
 واسطه به شکر لازم کلد بی انکیچون انبیا و اولیا
 و علمایک حقوقی حقوق اوبندن زیاده در * (صلوة
 تلیق بک منک الیه کا هو اهله) * یعنی فخر عالم ضلی الله

عنه

علیه وسلم اوزرینه سکالایق اولان صلوة ایله صلوة
 ایله که اول صلواتک ابتدای سندن و انتهای کلا
 اوله یعنی صلواتک انک روح پاکنه واصل اوله و اول
 صلواتی آنک اهلیننه کوره ایله و ککن آنک
 اهلیننه کوره اولان صلوة لایقهک معناسنی
 فی الحقیقه ککندی ایله الله تعالی ایدن غیره
 کیمه بلان زرا الله تعالی عباد اوزرینه صلواتی
 وجود مختلفه اوزرینه در که هر کسک مقامنه کوردور
 یعنی کیمه رحمت و مغفرت و کیمه برکت و کیمه کشف
 و کیمه مشاهده و کیمه جذب و کیمه قربت و کیمه
 وصلت و کیمه فنا و کیمه بقا و کیمه دخی غیره معنه
 مجرولدر ظاهرده نظیری صلوات و عطایای سلطانیه
 در که هر کسک استحقاقنه کوره و بریلور هر کسک
 برا عبودن بر خزینه و بر لزو قبل تحصیل الاستعداد
 صدر وزارت تصدیر اولمز هر نسنه اندازه مرعیدر
 انکیچون قرآن کریمه انزال میزان ایله امتنان واقع
 اولمشدر چونکه فخر عالمک صلی الله علیه وسلم

عند الخلايق مقامى جمهورى و سلطان اعظمك
 رعاياقتند، حالى مبهم اولديغى كى بس آكا فاضله
 اولانان حقيقت صلوتى كچسه اذراك اتمك ممكن
 دكلدر و بومعنايى مؤيد حديث شريفده ككورد
 لى مع الله وقت لا يسعنى فيه ملك مقرب ولا نبي
 مرسل علمانك صلوة حقهده ايلدكلرى تفسير
 حقيقت صلواتك لوازمندند و يوخسه حقيقتده
 مرادى تعيين دكلدر زيرا انسان واقف
 اولد يغي علمدن خبر و يرمك جهلدر بعد ذا
 بوكللامده فخر عالمك صلى الله عليه وسلم زياده عنايت
 حقه اختصاصى بيان وارد زيرا افراد موجوداتدن
 بروجودتلك اهل اولديغى معنايه اهل اولما مشدر
 انكچون آنك مرتبه سنده صلوته مستحق دكلدر
 و قرآنده كلور هو اندى يصلى عليكم وملا ثكنه
 ليخر جكم من الظلمات الى النور بوراده ناس
 اوزرينه اولان فصليه اخراج ايله تعليل اولدى زيرا
 افراد امتدن هرفردك حالنه كوره ترقى وتنزل واردر

فاما

فاما فخر عالم صلى الله عليه وسلم اوزرينه اولان فصليه
 مطلق ذكر اولدى تكريم قرآنده كلور ان الله
 وملا ثكنه يصلون على النبي زيرا فخر عالم صلى الله
 عليه وسلم مقامات ترفيتك ذروه سنده در پس اول
 ذوق ترقى ندر كچسه طائمامشدر و قرآنده كلور عسى
 ان يعطك ربك مقاما محمودا مقام محمود من اديانكنز
 شفاعت عظمى مقامى دكلدر بلكه جمع مقامانك
 كليندن عبارت اولان برمقام عاليدر كه شفاعت
 عظمى مقامى آنك افرا دنددر پس بوندن دنجى سر
 صلوات فهم اولدى لخوره چونكه هر وجهله اولدك
 محمود * سكافيض اولدى مقام محمود * انبيا امتكدن
 اولمشدر * اولباينده لزندن معدود * اللهم انه سر
 الجامع الدال عليك معلوم اوله كه اسرار چوقدر زيرا
 هر نوعك و هر صنفك و فردك اسرار خاصه سى
 واردر انكچون سر بشره ملك و سر ملوكه رعايوسر
 انبياه اولبا وسر علمايه اميون وسر خواصه عوام
 واقف و مطلع دكلدر در زير اوجهم خاصنددر

بو حقیقتک فلکی حیوتدر پس حیوتده فلک عرش
 کی اطاعت نامه وارد زبراجه به ساریدر کینده حقایق
 کینده صورتی پس حیوتدن اوسع بو فیدر جهاد دیک
 عبارت طاهره در شاملا مین حیوت حقایق سی
 وارد در که کاشف الیه یلیور کر چه که ظاهره حیوت جهاد در
 و حیرت دخی بو معنا جهاد حیوتی وارد انکی چون
 حضرت موساک صلوات الله علی نبیا وعلیه و بی
 آوب فرزا یلدی نیکم تفاسیرده میبدر بو سبب ندر که
 قیامت کوننده، وڈنک صوتی ایشیدن رطب دیابس
 شهادت ایستد کر کینر نیکم حدیثده مصر حدیث
 شهادت ایسه حیوة علم اهلنه مخصوص صدر و ما کولات
 و مشر و یادن صحت وجود و بقای بدن حاصل اولق
 حیوتندیر زبر محض جهاد دن نما حاصل اولق
 و بو بر سر عظیمدر که اهل الله یلیور نیکم قران
 کر عید و کلور و ان الدار الاخره لهی الجوان
 دار آخرتده اشیانک حیوتی ظاهره و داریداده مستوردر
 سری بودر که دنیا قالب و آخرت قلب کیدر که

الله تعالی الیه کند وری از اسنده در و خصوصاً وری نینه
 یکی سر عظیم وارد در که بری سر انسان و بری سر
 حقدر سر انسان حقیقت نسیانده دن عبارتدر کینده
 حقیقت الهیه صورتی اوزرینده ظاهره اولمدر نیکم
 حدیث سر غده کلور خلق الله آدم علی صورته
 صورت الهیه دن مراد صفات سبع مرتبه در که
 حیوت و علم و ارادت و قدرت و سمع و بصر و کلام در
 پس صورت آدم بو صورت الهیه اوزرینده کلمدر
 زبر بالفعل مظهردر و انسانک سری سر حقد
 طاهره و صورتدر و اما حقد سری سر انسانک
 باطنی و حقیقتدر بو سر الهی اسم اعظمدر عبارت
 اولان کافه اضافت اولدی انکی چون جامع دیندی
 زبر جمع اسراری جامع وجهله حقایقده شاملدر
 و غیر عالم ضلی الله علیه و سلم آنک حقیقتی الیه ظهور
 ایستدر کینده دالدر زبر عوالم ایچنده حقیقت
 محمد عالم اعلام و ذات حقه دلالت ایدن اشیانده
 حقیقت محمد بیدین اوسع اولق بو قدر انکی چون

بری کشف جسمانی و بری لطیف روحانی و آخرتده
 قلب قالب صورتیه تصویر ایسه کر کرد انچه چون
 اخرت عالم صفت دیمشدر در زیاد نیاده اولان صفات
 قلبیه اوراده صورت قلبیه به دخول ایدر تکیم
 قران کریمده کلور فتأتون افواجا بو عاده
 او حیاتک ظهورینه کثافت مزاج مانع اولمشدر
 اهل اللهک کمال لظا فتلری اولغله ادراک ایدر
 بو مومطنده رؤیتدن منع اولنق دخی بوسر اوزرینه
 میندر انچهون ارباب بصیرت باطن و وجدان ایله
 ادراک وشهوده فانه لورد فاعرف وانغم لحرر حاصل
 اولسه دله تجلی حق * روشن اولوردی خانه سی مطلق
 * خانه کیم روزنه سی یوقدر انک * نور خورشید دن
 اولیدر مغلق (وله) کورر هر جسم و جان ایچره براوزه که
 جانی جان اهل * یلوبور مری ای حق حیات جاودان
 اهلی * (و حیاتک الاعظم القام لک بین یدیک) *
 بالاده واسطه عبارتته انسب اولان بودر که بورا ده
 حجاب حاجب معنایسنه اوله نورا حاجب یعنی یواب که

برده

برده دارد دخی دیرل داخل ایله مدخول علیهنک
 واسطه سیدر لکن تحقیق بودر که حجاب
 اعظم حدیث رؤیتده مصرح اولان ردا کبریابه
 اشارتدر که حقیقی ربه مظهردر و بوربه اینده مثال
 اولغله رؤیت اکاموط اولدی بصرله کوریتین ردا
 و بصیرتله کوریتین اولر دا ایله مرتدی اولاندر
 تکیم عادت عربدر که باشدن یاغنه دک ردا ایله بوریتور
 کوریتین ردا رکندی دکل تکیم چک کردک اغاج
 صورتیه ظاهرا اولور چشم ظاهرله کوریتین اغاجدر
 چک کردک دیده باطنله مشاهده اولنور و بوریتیه
 مظهردر که ذکر اولسندی هر کسه کوره حقیقت
 محمدیه دن حاصل اولان حصه در و هر بر حصه
 مظهره کوره حجاب جزید ریس حقیقت محمدیه
 حجاب کلی واعظم اولور بو خود معلومدر که اینده
 رانی به حجاب اولنر بلکه واسطه رؤیت اولور تکیم
 ردا مرتدی به کوره حجاب دکدر بلکه خارجدن نظر
 ایدنه کوره حجابدر و کلام مندر کورده حجابی حقیقت

اضافت ايمان مراد حقه عجاب اثبات ايمانك و كذا
 زیرا عجاب الیه محجوب اوراق محدودك صفتيد ر حق
 ايسه محجطيدر واحاطله سلك نهايي بو قدر بلکه فخر
 عالمك صلي الله عليه وسلم خلقله حق اراسنده عجاب
 وواسطه و ژيته آينه اولديغني بيا تد ر تكيم صدر
 اعظم دخی رعابا الیه سلطان اراسنده عجاب اعظمه ر
 وحقه صكوره عجاب احتجاب ر یعنی حق تعالی
 خارجد ن عجاب الیه محجوب ومستور د كذا ر بلکه
 كسندی صدف تيله محجبتدر پس عجاب الیه احتجابا بك
 هياتنده فرق ظاهر اوندی و چو نكه رؤيت ابدیدر
 عجاب دخی قائمدر انكچون القم لك دیدی یعنی سنی
 رؤيته مرآت اولسون بچون قائم و نابتدرو د انما
 حضورده در زیرامیانه ده واسطه بو قدر فافهم جدا
 * و پس وراه عبادان قرینه محجوره چشمه كه ظاهر ايكی
 اول دیدار * كورمه بو آتی كورسن قوری دار * وار
 علاج الیه چشمه كه اوكن * نیجه بر خواب غفلت اول
 دیدار * اللهم الحقني بنسبه وحقني بحسبه * (نسب

بوین جهنتدن اولان اشترا كدر یعنی ولادت قریبه
 راجع اولان نسنه در حسب كشتيك كندی نفسیده
 و ابا واجدانده اولان مفا خرد ر وحدیث شریفده
 كلور كل سبب و نسب بقطع يوم القيمة الا سبی
 و نسبی معلوم اوله كه الله تعالی انسانی جنسین
 مختلفیدن تركیب ایتشد ر صورتی عالم خلقدن
 و روحی عالم امر دندر پس انسانك نسبی روحنه در
 و روحك دخی انسانی جناب اللهم و حضرت رسول
 اللهم در تكیم قران مبینده كلور و نفتح فيه من
 روحی و حدیث شریفده كلور انا من الله
 و المؤمنون منی ای من فیض نوری خواص عباد
 بونسب اهلندند ر بونسب اهلنه غالب اولان
 خواص روحانیدر شوق و محبت و طلب و حلم و كرم
 و تقوای حقیقی كیكه درجات عالییه انجذاب بونكده
 حاصل اولور و انسانك صورتی و بشری طیندن
 خلق اولمشدر تكیم قران عظیمده كلور هو الذي
 خلقكم من طين عوام ناسه غالب اولان خواص

بشریت در حرص و شهوت و هوی و غضب و میل
 مساواست که در کلمات سابقه به اختصاط بونلک
 سببیه در ریس معتبر اولان نسبت معنوی و نسب
 تقوا در نسب صوری و طینی دکدر انکچون حدیث
 شریقه کلمور یا بن هاشم یا تینی الناس باجمالم
 و تا توفی بانسا بکم ونعم ما فیصل وما یفیع الاصل
 من هاشم اذا کانت النفس باهله و حسب الیه
 مراد حقیقه اخلاق نبویه در شیکم عایشه رضی الله
 عنہا دن خلق نبی سوال اولندقد، کان خلقه القران
 دیو جواب و پردی یعنی ظواهر قرآن الیه ما مل
 اولد یعدن ما عدا بو اظنه دخی مالک و صفت حقله
 قائم و افتقار حقیقی مقامده دائم ایدی که انسان کامله
 شرفی حقیقی بومعنا الیه حاصل اولور شیکم انسان
 ناقصه مفاخر نفسانیه و عارضیه الیه در و بو کلامده
 الطاقی تحقیقی اورینده تقدیم ایلدی زیرا بو امرک
 ابتدایی تعلق و وسطی تخلق و انتهای تحقیق
 جعلنا الله و ابکم من الخلقین بفضله و کره لبحرور

نظم

نظم قرآنی مجرد صائمه کیم از بکرک * ادم کامله
 حتی خلق بی تمیز کرک * (و عرفی ایاه معرفه اسم بها
 من موارد الجمل) تعریف ایکی وجهله در بری واسطه
 الیه در کابلردن و اقواء استا ددن اخذ اولنان بونده
 دا خلدرد بوکا وجهه عا مدن اولان تعریف دیرل و بری
 دخی بی واسطه اولان تعریف علم ضروری و جهت
 الهام الیه حاصل اولان بونده مندر جدد بوکا
 وجهه خاصدن اولان تعریف دیرل اولکی به اشاره
 ایزده کلمور خذوا العلم من اقواء الرجال و خبرده
 کلورا اذا اشکل علیکم امر فار جمعوا الی القران
 و السنة و ایکنی به اشاره قران ککریمده
 کلور و اتقوا الله و اعلمکم الله یس بالذات اولان
 تعریف بالواسطه اولان تعریفدن افضل اولغله
 کلام مذکورده تعریفی حقه نسبت ایلدی و ابو زید
 بسطایمی قدس سره کلماته کلور اخذتم علیکم
 میتا عن میت و اخذنا علما عن الخی الذی لا یموت
 و مقصود فخر عالمی صلی الله علیه و سلم ذات

ابلدی جهلک کلبسی علم ایله نائل اولور یوخسه
 تصور قیلا نیدن اولان معرفت ایله اولمز ولکن
 بولسا نك اصطلاحی اوزره معرفت ایله تعبیر ایلدی
 معلوم اوله که علوم و معارف ایکی نوعدیری حقایق
 وبری شیطانی حقایق اولان ظاهرده کتاب وسنه
 موافق و باطنده ذوق ارباب حقایقه مطابق اولاندر
 بوندن ماعداسی شیطانی خبر خصوصاً عمله مقارن
 اولیان علم دخی معتبره کلا در زیر غیر نافعدر معنای
 کلام بود که بکافخر عالی صلی الله علیه وسلم
 برتعمیرت ایله تعریف ایله که موارد و مسا لک جهلیدن
 انکله سلامت بوله بن وهر موطن و موضع کوره
 کایبخی اهل علم اوله بن * (ومن الامداد لتحصیل
 علوم النافعة البتة) * لبحره مرغ جانه اوچمه علم
 و عملدر ایکی بر * یوخسه اولوردی هوای جهلته
 ز یوز بر * (و اگرع بهان موارد الفضل) اگرع مصوبی
 الیه و باظر فله تناول ایچیزوب موضعهندن اغز یله یحکم کدر
 فضل کسبک غیرتی طریقله حاصل اولان عظیم

۵۴
 وصفات و افعال و اقوال و احوالی معرفت اولغله
 مواردی جمع ایراد ایلدی و علم و معرفت عند
 المتکلمین بر در اگر چه که عند الفلاسفه میانه فرق
 کثیر اورد ریس اهل ظاهره علما و اهل حقیقه
 عرفانیک مجرد تمیز ایچوند ر و بعض حکماء الهیه
 دخی فرق ایدوب دیشلورد که عالم عارفدن مرتبه
 جهلندن ارفعدر زیرا علم تصدیق و معرفت تصور
 قیلا نیدن پس علم حقایق و لوازمی ادراک و معرفت
 مجرد خصایص و فضائل ادراکد ر و قران کریمده
 کلمور هل یستوی الذین یعلمون و الذین
 لا یعلمون یعنی علم شرفه بنیاء تخصیص اولندی
 و حدیث شریفده انا مدینة العلم و علی بابها
 نتکلم جامع ترمذی رجه الله مذکوردر و بر حدیث
 شریفده دخی کلمور انما یران الحکمة و علی
 لسانه تکلم امام غزالی نك رساله عقليه سنده
 مسطوردر پس شیخ قدس سره معرفت ایله
 مرادی عملدر انکچون جهل مقابله سننده ایراد

ابلدی

الهیة دیرل یونده فضلی آبه و محلی مورد آبه واخذ
 واتصافی کرعه تشبیه وار در مقصود معرفت
 بنوبه ایله اهل فضل و عطا اولدیغنی طلبدر
 انکچون کرعله تعبیر ایلمدی زیرا کرعه، واسطه
 یوقدرید و باظرف واسطه قیلندندر فضل ایسه
 بی واسطه و بلا کسب اولاند ر بو تشبیه، نکته
 بودر که سر بده جمع عروق سر بیان واردر و یوندن
 راسخ فی العلم اولق لازم کلور که صفت اهل تحقیقدر
 و هواردی جمع ایراد ایلمدی زیرا عطا یای الهیه
 بسیار در خصوصاً یوقا روده اولان معنای جمعیت
 بورا ده دخی ملحوظدر * (واحدی علی سبیله الی
 حضرتک جلاحة و فایضه حضرتک) * سبیل معنای السلوک
 اولان طریقه دیرل اضا فندن مقصود سبیل معهودی
 نعر یقدر که تو حید و تجرید و تفرید در حضور غیرتک
 خلا فیدر غیبت حجاب اکوان و حضور یوحجابی کشف
 و ازله ایله اولور حضرت عبساری حق تعالی بدن
 کلامه در تکیم السلام الی حضرته المقدسه دیرل زیرا

حضرتک

حضرتک صاحب حضرته تعلق واردر و بو مقوله
 کلمات آدایندر پس اضا فت بیانیسه اولور مکر
 حضرت قریب معنا مننه محمول اوله تقول کنت
 حضرت الداری یقربها نصرت دفع ضرره
 مخصوص صدر عونیت و اعانت اعدا رز اسلب مضررت
 و جلب منفعتک مجموعنده مستعملدر تکیم چند حرب
 ایچون اعداد اولشان عسکره دیرل مطلق عسکره
 دیمیز معنای کلام بودر که بی اول حضرتک
 طریق مخصوصی اوزرینه سنک حضرتک برجل ایله
 جل ایله که نصرتک ایله محاط اوله نصرت ذکرینک
 فاندسی بودر که بو طریقک مخوف و مهالکی چوق
 و اعداء نظاهره و باطنه سی حددن آرتقدر تکیم
 خواجه حافظ دیوانده کلور که * بهرکام دران ره
 خطری نیست که نیست * یونده اشارت واردر که
 کرچه هر سالک حق اسم مخصوصی یوزندر
 حضرته واصل و سری انک سرینه متواصلدر تکیم
 دیرل الطرق الی الله بعدد انفا س الخلاق و لکن

بجایی نرسد * سالهاها کرده درین راه تک ویوی کنند *
 لجره جند به دن دوز مسه شهر سالک * اوله من لانه
 وصله مالک * کی که بی جندیه سلوک اید حقه * عاقبت
 او روبرو بولد هالک * واقذف علی الباطل فادغه
 باطل نقشنده وجود و نبوت و تحقیق اولیانه در لسان
 صوفیه ده ایکی قسمدر اولکی قسمنه باطل حقیقی
 دیرلکه نه عالم عیله و نه عالم عینده انکله تجلی
 واقع اولما شد عدم حقیقی دخی دیرل پس عدم حقیقی
 وجود حقیقی به مقابل اولدینی کی باطل حقیقی
 دخی مقابله برز امتزاد فدور ایکنی قسمنه باطل اضافی
 دیرلکه انکله تجلی واقع اولان موجودات
 خارجه در عدم اضافی دخی دیرل پس عدم اضافی
 وجود اضافی به مقابل اولدینی کی باطل اضافی
 دخی مقابله برز امتزاد فدور وجود اضافی حق مجازی
 اولدینی کی عدم اضافی دخی باطل مجازیدر بطلانی
 نقشنده معدود اولدینی ایچون در تکیم دینلشد
 الاکل شی ما خلا الله باطل و مجاز اولدینی

طریق نبویه کایت وارد و بالفعل ظهور ابله باقوه
 استعدادک میانده فرق مقرر در بوسیدند که وارث
 اکل محمدی اولانک سنی دخی بحسب الغالب
 سن بیغمبری صلی الله علیه وسلم تجارز امتزیرا محاذات
 کامله وارد پس علوم وادوافته بقدر الاستعداد وارث
 اولدینی کی عمر ینسه دخی وارث اولور انچون
 شیخ قدس سره الی حضرتک دیدی مطلق سوبلدی
 مقصود اسم اعظمک کلینی مقیامیدر که جنت عدن
 ووسيله بونک صورتی و مرقد منبر مخصوص اوزینه
 وسيله ک اجالیدر فافهم جدا و حضور ککمه مقام
 عند یتدر جمله مقامانک فوقنده در انچون قرآن
 کریمده کلور عتد ملیک مقتدر لجره سر
 ابرمه مقام وصله * بوله جانم و مقام ایجره حضور
 بوحضوره نیجه جان و بریدیم * عاتقم عاشق اولدیر
 معذوره * بعد داخل لفظنده جند به به اشارت وارد
 زیر سلوک موصوف جند به به موقوف در تکیم مولانا
 جانی دیواننده کلور * ساکان بی کشش دوست

بجایی

وجود اضافی به مجلی و مرآت اولدیمچی و ندریس
 شول آیهسه که قرآن کریمده کلور بل تقدف
 بالحق علی الباطل فیدمغه فاذا هوذا هم
 آنک بطریق الاشارة معنا سی بودر که
 موجوداتی خلق ایلدک وجود حق عدم باطل اوزرینه
 قذف وری ایدی اولدیغیز خالده پس حق باطلی
 داغ وضارب اولدی و باطل دخی انفس و آفاقدن
 زاهق و زائل اولدی یعنی موجودات ظلت باطلدن
 نور حقه خروج ایلدی پس وجود حقیقی الله تعالی نیک
 وجودی و وجود اضافی ماسوانک وجودی و ماسوا
 باطل اضافی اولدی آنک چون هدایی قدس سر
 کلماتده کلور موجود اودر وجودی اوله آنک حقیقی
 یوخسه وجودی زائل بر وهم باطل انجیق پس شیخ
 مصلی قدس سره دینک استرکه بنده مسجین اولان
 وجود حقیقینک اتاری باطل اولان وجود اضافی
 اوزرینه طرح وری ابله تا که بن اول باطلی دماغ
 وضرب و شیخ ایدیم یعنی از هاق و ازاله ایدیم

وجود

وجود مجازی ابله اتصافدن و کندیومه کون
 ضافتدن خلاص اولیم حاصلی کثرت موهومه
 زمل و وحدت معلومه باقی اوله و با فعل ظهور بوله
 پس بومنی فادمغه لفظی فان ادمغه تقدیرنده اولمغه
 کوره در و جا در در که فاعله و ادمغ امر اولوب
 فادمغه بی تقصیدیرنده اوله و لکن اولکی معنی نص
 مذکوره مطابقتدر بر ادمغه ائده حقه مسنددر فاعرف
 ذلک * (زوج بی بی بچار الاحدیة) * و بی سواحل
 کثرتدن بچار احدیته ری و الف ابله تا که مستغرق بچار
 احدیته اوله ایم معلوم اوله که احدیته ذلک و واحدیته
 صفا آنکدر مرتبه احدیته جمیع حقایق جامع و جمله
 کثرتک آئده مستهک اولدیغی ذلکدر که تین الهینک
 اولدیر آنکچون اکاحقیقه الحقا بق و حضرت جمع
 و حضرت وجود دیر بچاری جمیع ایراد ایلدی
 احدیته نهایت اولدیغنه اشا زندر و یا خود احدیته
 بعد کثرت اولدیغنه کوره در پس هر کثرتده بر احدیته
 واردر که هر احدیته بدر یا و هر کثرت بر ساحل کبدر

بودند مقصود کثرات خارجیه مضمین اولیادینی
 وحداتی دیده بصیرتله مطالعهدی ظلمدر وپوحدانک
 بحسب الکثرات کثرتدن نفس الامر ده دخی کثرتی
 لازم کلز حصص حقیقت عجز به کبیر تکیم انسان
 کلایه کثرت اشخا صدر کثرت لازم کلز بلکه انسان
 نفسند، امر واحد وروح وسه - نژدخی بویله در
 شمست پرتوی انتشار حسیله متعدد کور نور وکن
 نور واحد در که شمسه مضنا فدر وسایه نورک عینی
 اولدیغی کی : جود اضافی دخی وجود حقیقتک
 عینی دکلدی و لاعبد حق اولق اقتضا یتر بویله
 محالده والحاصل شمست نمکاس نورندن سایه
 حاصل اولور وسایه عارض اولغله زوال بولور
 بوهیم اولان انینت منحنی وشمس نوری یله باقی
 قاور قوس مکانه اولان خط موهیم فی الطیفه
 دائره بی تنصیف انزاک خارجده وجودی موهومدر
 اگرچه که محسو سدیریس وحدت واحدیت منکشف
 اولق امور عارضه دن ناشی اولان کثرتدن نظری
 قطع انکله در * جویدی از نصاریف بشون چشم *

تو مصدر نمایدین مشق * بعدذا آب سبب حیات
 اولدیغی کی علم دخی سبب حیاتدر انکچون احدی
 ریایه تشبیه ایلمدی زوایه مقصود احدیته علمدر آب
 هر نسه ک اصلی اولدیغی کی تکیم نظم جلیله
 کلور و جعلنا من الماء کل شیء حی احدیت
 دخی هر کورتک هیدر یوندن کثرت بیه تشبیه
 یعنی لازم کلدی طاعرف ذلک لبحرره اوله یلمد کسه
 بر بجره غوص * اولدی کاملار ایجره نامک خاص
 * (وانشائی من احوال التوحید) * نسل برنسنه بی
 سرعته نزع بتمکله دیرو احوال وحلک جمعید رطین
 رقیق معنده او طادن مراد برازخ وقبوره ریعی بی
 قو حید برزخندن جفار وقیو دندن نزع ایله زبر
 توحید اثبات وحدت اتمکدر که توهم کثرتدن ناشیدر
 انکچون آشا غیبده حتی لاری دیرو دینلمدر که
 التوحید اسقاط الاضافات یعنی ذات حتی
 نسبت اضافتدن تجریددر بوذکر اولان عوام
 اهل توحید مرته سیدر انکچون قل هو الله
 اعهد وارد اولدی ولاله الله دینلدی والا کثرتک

وجود و هووی مضاعف اولسه و حدتدن غیری قایل
 پس حقیقتده کثرت اولیقه - ق موحد نه بی نفی ایدر
 و یونده اشارت واردر که توحیدک و راستنده تجرید
 و تجریدک و راستنده دخی تفرید واردر که قران
 کمر بده کلور و السابقون السابقون
 اولک المقربون و حدیث شریفده کلور
 سبق المقربون یعنی تفرید اهلی تجرید اهلی
 سبق ایدی تکیم تجرید اهلی دخی توحید اهلی
 صریحه کجی زیرا ابرار ایله مفر بین بر کلدر
 بری صفاتی وری ذاتیدر مقررده عتیقه سلوک یدن
 آدم * مصاصون یوقدر بو یولده وصل * هر که قهر
 ایدی عشقه نفسه * تعجب اولسه لطف حقه محل
 * و آغرفی فی عین بحر الوحده حتی لاری ولا سمع
 و لاجد و لاجس الایها * عین ذکری اطافتدن خالی
 دکلدن عین دیدی زیرا جسمک و راستنده روح مجرد
 و سرورک و راستنده عین مجرد واردر سالک بو عین مجرد
 مرتبه سنه و اصل اولد خنده حقیقت و حدت اکا

ظهور

ظهور ایتمز آنکچون بو مقامده وحدت دیدی توحید
 دیدی زیرا توحید عبده و وحدت حقه کوره در کذلک
 بحری مفرد ایراد ایلدی زیرا وحدت احدیت کبی
 دکلدن پس بو وحدت ایله مراد و وحدت حقیقه در که
 کثرته مقابیل اولان و حدتک مبدائیدر زیرا کثرته مقابیل
 اولان و حدت مبداء کثرت حقیقه در و وحدت حقیقه
 ایسه مبداء کثرت اعتباریه در یعنی بالقوه کثرتک مبدائیدر
 بالفعل دکل و بالقوه ایله بالفعل بیننده فرقان بین واردر
 زیرا کثرت بالقوه نوانده اولان کثرت بالقوه کبیدر و کثرت
 بالفعل شجره ده اولان کثرت بالفعل کبیدر و وحدت
 حقیقه و حدت نوات کبیدر و وحدت اضافیه که کثرت
 بالفعل مبدائیدر و وحدت بدن شجره کبیدر پس
 ایکی وحدتک و ایکی کثرتک میاننده فرق واردر بو کثرت
 کیجه کبیدر که نهار و حدته ایلاج اولمشدر آنکچون
 ظلمتی نور و حدته اخفا و لشمدر و کاه اولور که
 نهار و حدت ایل کثرته ایلاج اولنور پس بو صورتده
 نور و حدت ظلمت کثرته اخفا اولندی بو تفصیل

سردرد که مکاشف بیاور ز راه برده جارید در
 نظر او نسه هر کسک فن اصلی نه ایسه دنیا ده
 مشاهده ابتدکی آثار ده آنی کورر غیر بی کورر من
 مثلاً بر کیسه علم میر انده متفنن و دانشمندان
 و مذاکره سینه اکاب ایدر اولسه هر کورر دیکی نسته بی
 شکل اول صورتی اوزرینه اخراج ایدر مثلاً کبابی کورر
 هذا کباب وکل کباب یشفع بعلمه دیر و خبری کورر
 هذا خیر وکل خبر یوکل دیر و فرسی کورر هذا فرس
 وکل فرس بر کب پس جمله سنی شکل اول اوزرینه جمع
 ایدر و انک نظر ندند شکل اولدن غیری قلمز و سائر
 قواعد و فنونی دخی بو کافیس ایله بو وحدتک ایچنده
 اولان کیسه چچیدر که بی بصرکی وحدتی
 کورر مز و الواح کائناتی اوقیوب بوسره ایزم لبحرره
 نیچون کورر مز ای دل ماهی لردر یاده دریایی * غریب
 بحر علم ایکن اولور شو ایله صحرائی * ظهوری کورر
 کورر مشینه یوق آنی بر کورر مش * بوسره واری هیچ
 ایزم بیلوب بو اوزر که معنایی * نندندر کورر اسمی

معلوم اولد ایسه لا اله الا الله وحده لا شریک له
 مقاله سننده اولان وحدتک سری دخی ظاهر اولدی
 یعنی بو وحدت ایله مراد وحدت حقیقه در که
 نفی شرکته مقابل اولان وحدتدر که کوررته مقابل
 اولان وحدتک مبدایدر بوحسه وحدت اضایه
 دکلدرزیرا وحدت اضافیه کورر کی مخلوقدر تکلیف
 مشارق شریف اوزرینه اولان شرح کلامه مصر حدرد
 و بونس امره قدس سره کلامنده کلور بوسغم یتوردم
 کنعان ایلنده * بوسغم بوزدی کنعان بو لیمز * یعنی
 بوسغم وحدته اول مطلع دکل ایدی کورر دیکی هب
 کورر ایدی و وحدت بونک زه سیدر درودی زیر اسلوک
 صحیح ایله عالم ترکیدن مشارقت ایتمش و جانب
 وحدته سفر ایدوب کچشم ایدی صکره مکاشفه ایله
 بوسغم وحدتی بولدی کنعان کورر کو رغن اولدی
 یعنی هر نسته و وحدتی مطالعیه قادر اولدی تکلیف
 حدت ایله شمه نظر ایدوب بصری متفرق اولانک
 کوررینه انشای خارجه کبر مدیکی کبی و بو بر غریب

منالقی اقتدا مندند بعض ریاضتکش آدمگرو راست
 کلام امامه اقتدا نیز انفراد الیه مأمور در بر یومقوله
 خلل ریاضات مجردتک خرافات و خیالاتند
 شیطان توسط ایشد در زیر محراب عامه بریدر وحدیت
 شریفده ککلو ر صلوا خلف کل بر و فاجر
 بوحدیت کرچه اصلنده امامت کبریه کوره در فاما
 امامت صغری دخی بونده داخلدر پس اهل سنتک
 ارقه سننده نماز قیلبان برالای عامی و ریاضی و جاهل
 و وضال و قرین شیطان سر کر وه اضلالدر
 و وجد انمله سندن غیر ی بی بولیم زیرا قل الله
 ثم ذرهم بیوردی مقصود مجرد قول تو خیدد کلدرد
 بلکه شهود الیه دخی و وحدته و صلودر شویله که لوح
 دلد رس ماسوی قائمیه تکیم حضرت ابراهیم
 صلوات الله علی نبینا و علیه اسلمت رب العالمین
 دیدی بو اسلام قولینک حقیقی آتش نموده طرح
 اولند قلزنده ظاهر اولان تسلیمدر و سندن غیر ی بی
 حس و ادراک ایتیم حاصلی اگر ظاهر اکر باطن جهه

ندند و وحدت مولانا * خبر و بر جهه سن جانا اکر بیلد کسه
 مولانی * صورت عکسن کوروب الدانه ای عاقل خیالاته
 اکر نور حقیقی ایسترا ایستک کو کده کور آبی * بومنز ل
 هر کسک تیرم ایدینه هدف اولن * ابریشمک ایسترا ایستک
 حقیقا چک عشقه یابی * معنای کلام شیخ بود رکه بی
 عین دریای وحدته اغراق الیه تا که سندن غیر ی بی
 نظرم تعلق ایتیه تکیم هدای بی قدس سره بیورر
 اولقدر خیرتده اولسون جان و دل * فتنده بقارسم افندم
 صانه بن * وسنک کلام کده غیر ی بی اصفا ایتیم تکیم
 حسین نساجه بر کیمسه راست کلوب سن بنم ملوک سنک
 دیدی اولدخی مقام سمعه اولغله نعم دیوب واروب
 اول کیمسه نک خانه سنده نیجه مدت خدمت ایلدی
 زیرا اول کلامی حقیقده حقدن ایشتمش ایدی پس
 قائلی تکذیب ایتدی و لکن اشرب الحمز دیو خطاب
 اولنسه محقق بو کلامی حق حقیقندن استماع ایتز
 تا که مضمو نیله عمل لازم کله زیرا حق نهی ایتدی
 نسنه الیه امر ایتز جمله مهربات بویله در و بو مقام

القدس وروح القدس نور فخر عالم صلی الله
 علیه وسلم ما خوذ در فافهم جدا وعلم وشهود
 ايله حیات روح حاصل اولدیجه انسان
 میت حکمند در زیر حیات روح حیات مقصوده در
 حیات نفس حیوانی بویه دکلدن وکلات فضولی
 مر حومه کلور * شهید عشق او اب فیض بقا کسب
 ایلمک خوشدر * نه حاصل بیو فاد هرک حیات
 مستعارندن * یعنی شهادتده حیات باقیه واردر که حیات
 فایه دن افضلدر و روح حیات سببه در که مؤمنلر و اولر
 حقیقه وارد اولمشدر اولیاء الله لایم و تون
 ولیکن یقولون من دارالی دارو بعضی روایا تده
 اولیاء الیه دن بدل المؤمنون دوشمشدر مالی بدر
 زیر مقصود مؤمن کاملدر بو حیات باقیه سببه در که
 ابدان کل تفسیح ایزر بر علم حقیقی وشهود حقیقیه
 تفسیحی موجب اولان عرفوانندن منقاددر لحرره
 چوریمک استه من ایسک سنده * اوله کور فیض عالمه
 زنده * و روحه سر حقیقی ظاهر اولان بودر که

احوالم و حمدتله اولسون کترندن اثر قالمسون بعد
 ذاشیح قدس شمره شهود و حمدتک بیاننده اولغله
 رؤیتی سمع اوزینه تقدیم ایلدی والارتیب طیبی
 حسیله عکس لازم ایدی تکیم اهل فهمه مستور
 دکلدن * واجمل الجاب الاعظم حیات روحی *
 یعنی فخر عالمی صلی الله علیه وسلم حیات روح قبل
 یعنی امداد فیضی ايله و حمدیت شریفده کلور انا
 من الله والمؤمنون منی پس بروح یوقددر که اول
 روح اعظمندن مستفاد اولیه و بقا سنده اندن امداد
 بویه و بو حیات ابدار و حک و نایا بدتکدر بدتک
 حیاته اعتبارا ولما مغله حیاتی روحه مضاف قلدی
 خصوصسا اوقوله حیات عظیمه سبب اولان وجود
 شریقی حیات حقیره وسیله ایتمک ابدن خار جدر
 پس اشارت اولندیخی اوزره فخر عالم صلی الله علیه
 وسلم بو الاواح و حیوة الارواح اولدی انکی چون بعض
 کبار بیور مثل در فخر عالم حمد عیسی در علیهما
 الصلواة والسلام زیرا حضرت عیسی نفع روح

القدس

ماقبلنی بساندرو بیانه و اوما طفه مانع دکلا در زیر
 فی الجملة مغایرت کافیدر تکرم قران کریمه کلور
 و لکن جعلناه نورانهدی به من نشاء من عبانا
 و انک استهدی الی صراط مستقیم مفسر
 و انک تهمدی آیتن هدایت حتی تقریر و کیفیتن بیانه جل
 ایتمش لوردریس بو مقامده تقدیر کلام واجعل روح
 بحجاب الاعظم حیات روحی دسر حقیقی دیکدر
 صلی بودر که روح محمدیه انکی معنی ملحوظدر بری
 حیوة الارواح و بری سر الحقیق اولوق و حقیقته
 حیات ایله سر بر در بر اهر کسده اولان حقیقت محمدیه
 حصه سی ذکر اولانان حیات ایله متحقق اولمشدر
 فافهم و جائزدر که روحله مراد روح النبوة اوله
 یس معنی دیک اولور که انک قرآنی و عمره قره بت
 اولان صفاسنی و شهودنی بنم سر حقیقت قبل یس
 بو صورتده تقدیر و تأویله حاجت فالمنز فاعرف
 * (و حقیقته جامع عواملی بتحقیق الحق الاول) *
 معلوم اوله که فخر عالم صلی الله علیه وسلم حقیقی

اسم

اسم اعظمدر زیر اسم اعظم جمیع اسمایی جامع
 اولدیغی کی حقیقت محمدیه دخی جمیع حقایق جامعدر
 و حق الیقینک حقیقی و باطنی بو حقیقته مخصوصدر
 عوالمندن مراد عوالم سیرانهدر که اوچون
 التمش بیکدر غیب و شهادتده نزول و عروج و جاتی
 چوقدر جمیع عوالمده حقیقت محمدیه نک شهودی
 وزینده و در ایتمک ایسه رتبه عظمدار انکی چون بتحقیق
 الحق الاول دیوب تقریده اشارت ایدر زیر حق اول
 تعین اول مر تبه سی اولان هویت ذاتیهدر بو مرتبه
 حق اول دیدی زیرا که علمده و اگر خارجده
 اولان مراتب تجلیات بونک تفصیلدریس هر قرعنده
 اصلی مشاهده ایتمک و حدتندر شجره نوه مشاهده
 اولدیغی کی فافهم جدا فانه علم جلیل * (یا اول) *
 باعتبار السیر نزولا * (یا اخر) * باعتبار رخم السیر
 عروجا * (یا ظاهر) * بحسب النظر الی وجود الحق
 * (یا باطن) * بحسب النظر الی وجود الخلق
 و بو اسماء اربعه که امهات اسماء الهیه در بوندن غیر

ایله قوای وهمیه و خیالییه بی قهر و وزیرنه تأید و تقویت
 ایله تا که نفسم عالم ظلماته میلدن خنجذب اولوب عالم
 انواری مشاهدهیه ترقی یاییه و بوسیله استکمال نفس
 واستغراق شهود حاصل اوله بویسه نور فارق ایله
 اولور یعنی مابینی و مالا یبخی بی و حقیقه ماسوایی
 بری بزدن فرق و تشخیص ایدر نور قوی و برهان جلی
 و انشراح صدر و انفتاح قلب کر کدر و بومعنائی دخی
 سنک ایچون ایله زیرا مقصود سنکله منصور و سنکله
 یینه سسکایو ید ایلقدر و حدیث قدسیله کلر
 خلقت الخلق لیر بجوا علی لاریح علیهم فانظر
 بالتوفیق تکنون علی طریق تحقیق (*) واجمع بیتی
 و بیزنک (*) یعنی آره دن حجب آکوای و سبب فرقت
 اولان اموری ازله ایدوب جمعیت و شهود احسان ایله
 شیخ افتاده قدس سره پیورور* اهل عرفان دیدار سن
 چهما بیجه آره دن* بیله مز سن کیدرر کند و بی بنهان
 ایلیان* بوسندن مراد اضافت کونیدر و چهمندن مراد
 اضافت کونیه بی استقاطدر پس اضافت کونیه که

مخامل کبیره سی دخی وارد لکن مقامه ملام اولان
 معانی ایله کفلا اولندی (*) اسمع ندائی بماسمعت به نداء
 عبدک ز کر یا (*) یعنی قولک زکر یانک علیه الصلوة
 والسلام دعاسنی ایشد بیک سمع قبول ایله بنم دخی
 دعای ایشت و ذکر اولان حاجتی روا بیت بعد نداء
 عببارتی قرآنه مـوا فقت ایچـوند ر تکیم کلور
 اذنادی ربه نداء خفیا و لانداء رفع صوتدر و ساحه
 حضورده اولان رفع صوتدن ممنوعدر شو قدر وارد که
 ندادن مراد د عا در و لکن مقام عبدیتدن نفسنی
 تبعید ایدوب نداء لفظی ایله تعبیر ایلدی (*) و انصرنی
 لک لک (*) بکا نصرت ایله نفسم اوزرینه سنک ایله و سنک
 ایچون یعنی بنم مقصودم منصور اولوب سکا و صلور
 و لکن بکا اولان نصرتی بالذات سن ایله و سن بنم
 اموریله تولی قبل که قوه نصرت بونده و در سنک ایچون
 ایله بنم ایچون ایله زیرا بنم مرادم فناء تامه در فناء
 تامه ملام حظات وجودیه ظاهر سکا فو ز حاصل اولور
 (و ایدنی بک لک*) و بی امداد ملکوتی و افاضه لاهوتی

عالمه تعلق اولیان اسماء را بواسعیا به مفاتیح
اول دیرل واسماء صفاتی به حقیقت احدیه
جهتندن مسما نك عینی و صورت و احدیه
جهتندن مسما نك غیر بدرو بواسعیا صفاتی به مفاتیح
توانی دیرل بواسما نك عالمه تعلق وارد مفاتیح نوالث
اولان اسماء افعال کی یعنی اسماء صفاتی ذاتیه واسماء
صفاتی فعلیه بومعنا ده مشترک در اهل کلامک
بحث ابتدکی اسماء صفاتی در اسماء ذاتیه دکلدردیرزا
اسماء ذاتیه نك حقیقته اطلاع وشهود نام کل اولیا به
مخصوصا صدر لحرره اهل فرق یا احتجاب ایسک اگر *
اولدی حکما سکا در یادن یقین * ایرمیجه بو شهوده
حقله * وچه بودر یا کنارندن صقین * (الله الله الله
) * تثلیث ایلدی ذات وصفات واقعا له اشارت وحق
اولی بیان ایجون و جا زدر که اولکیسی ایفاظ غافلین
و ایکنجسی تعریف عارفین و او جنجسی تلذید واصلین
ایجون اوله بعدا بولفظه جلا له اسم اعظم دکر که
جمع اسمایی جامعرا اگر چه که اسماء حسنی نك جمله سی

وجود ذات وصفه و فعلک اضافتندن عبارتدر
ساقطا ولیحق نهان اولان اشکاره اولور یعنی حقیقت
عبدایله هویتک میانده اولان اعتبارات و اضافات
مضحکل اولوب عاشق معشوقه و محب محبوبه و اصل
اولور و بوجه حجب و براخ برسدن عبارتدر حاصلی
غفلتدر لحرره غفلت دل پرده در دیدار مولانا نیکا *
پرده زائل اولدی ایسه جان کوز یله باقی سکا * (وخل
بینی و بین غیرک) * ماسویه غیر دیدی زیر احق
اضافیدر من وجه یارومن وجه اغیار در و مولاجامیدن
قدس سره سؤال اولمشکه چونکه فی الحقیقه
ماسو نك وجودی یوقدر یس دعاده اللهم اشغلتناک
من سواک مقاله سنک معناسی ندر جواب و برمشکه
کاف ذاته اشارتدر یعنی بی ذاتکه مشغول قیل غیر
ذاتندن صفت واقعا لدر و لکن بوضوح
صفاته غیر دیدک من وجه در زیر اهل سنت قنده
صفات باری حقله لاهو ولا غیر دینش در تحقیق
بودر که اسماء ذاتیه مسما نك عیندر بواسما نك مراد

محبت در رسیدن اصابت حقد در بعد الف ایله
 ختم ایلدی پدای ایتدی کی زیرا دینلشد که نهایت
 هی الرجوع الی البدایة الف اصلدر همین مستحند
 بخبری ساکنین تمیز ایچوندون انکیچون حروف
 هجیده همین یوقدر و الف حقد کلام عربی وارد
 مخلد میندر (* ثلث مرات *) سؤال اولنورسه که
 اده ذکر اولدی که فیض الهی اون بر مرتبه دن نزول
 کلام بر حید شده ون بر سلوات تخصیص اولندی پس
 بر اده اوجه تخصیصک وجهی بدر جواب بودر که
 الهی کلام اعتبارله در یعنی عالم ناسوته نزول ایدن
 بس الهی عالم ملکوت و جبروت و لاهوت مرتبه
 تدن در پس مرتب اوزرینه تمشی ایدلره کار
 هشد زور هر نسنه تک بد ایتدن نهایشه
 اطوار مختلفه وارد اگر چه که
 حقیقته ازل وابد اول
 و آخر بدر تحت السالمة
 بعون الله الملك
 المعین

فی الحقیقه اعظمدر و لکن بعض اسمعاده بعض
 خصا یص اعتبارله اسم اعظم دینلوردی و قیوم
 دخی یوقیلدند تفصیلی مخلد میندر (* ان الذی
 فرض علیک القرآن اذک الی معاد *) یوک لادک
 ما قبلته مناسبت تامه سی وارد زیرا معاد ایله کرک
 آخرت و کرک مکه مراد اولنسون حقه رجوعه
 اشارتدر زیرا کعبه مقام ذاته رمزدر و جاؤد که معاد
 عالم عدمه اشارت اوله بوعله رد اولنق ذات وصفات
 و افعا لدن فنا ایله در یوفنده خود ذات وصفات
 و افعال حقله بقا وارد پس حب الوض
 من الایمان موجینجه سا لک حرق بو فنا و بقا به
 طالب اولق کرکدر لجره و طنکدن جدا اولوب
 ای دل * نجه بر غربت ایله دوشه سن * بو بسا ای
 طی ایله * سکا مهد بقای حق دوشه سن * (رینا آتنا
 من لدنک رحمة وهی لنا من امر نارشدا) * رجندن
 مراد رحمت خاصه در که حکمت و معرفت و توحید
 عزیزدر تکیم من لدنک اکفرینه در و مراد

نام

تم طبع هذه الشرح اللطيفة على الصلوة الشريفة
بإتباعه ياب حضرت سرعسكريه في واسط شهبان

المعظم لسنة ست وخمسين ومائتين

والف من هجرت من له العزة

والشرف

٢٢

٢

1956